

Ἡ δυστυχία τοῦ Ἡφαίστου (Ἡ ἀπόγνωση τοῦ βιομηχανικοῦ ἀνθρώπου)

Ὁ Ὅμηρος ἐπανέρχεται στήν ἐπικαιρότητα στίς μέρες μας, ὡς ὀδηγός γιά τόν ἀνθρώπο, τόν πολίτη πρωτίστως, ἀν καί δέν ἔλλειψε ποτέ, ἐπειδή αὐτός προσφέρει τήν δυνατότητα κατανοήσεως τῶν μηνυμάτων του, τοῦ παραινետικοῦ καί διδακτικοῦ, τοῦ διαλεκτικοῦ, λόγου του κι ὄχι τοῦ ἐπιτακτικοῦ· παρὰ τίς διάφορες παρεκτροπές τῆς προσεγγίσεώς του, στὰ τρεῖς τόσα χιλιάδες χρόνια ἱστορίας μας, παραμένει ὡς σταθερή ἀναφορά τῆς ἀνθρωπότητας, ὡς γενάρχου, ὄχι μόνο τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀλλά καί τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, μιᾶς ἐκ τῶν κύριων μορφῶν τῶν πολιτισμῶν της. Εἶναι γνωστά αὐτά καί δέν κομίζομεν γλαῦκαν εἰς Ἀθήνας, παρὰ ἐπιχειροῦμε τήν διερεύνησή τους, μετὰ τόν οὐκρανικό πόλεμο καί τῶν δραματικῶν γεγονότων τῶν ἡμερῶν μας, ἐνῶ εἰσήλθαμε στήν ψηφιακή ἐποχή· ὁ κόσμος δέν εἶναι πλέον ὁ ἴδιος, ὅπως τόν εἶχαμε ζήσει στήν μετασοβιετική περίοδο, ἀλλά καί τόν εἶχαν ἀποδεχθεῖ καί θεοποιήσει ὅλοι οἱ Δυτικοί, καθῶς πίστευαν ὅτι εἶχαν καταστεῖ τὸ κέντρο τῆς ἀνθρωπότητας, ὅπως τοὺς δύο τρεῖς τελευταίους αἰῶνες, κυρίως μετὰ τήν ἀνάδυση τοῦ βιομηχανικοῦ ἀνθρώπου, καί εἶχαν ἐπιχειρήσει ἐπιβάλλειν αὐτόν στοὺς ἄλλους λαούς, μὲ τίς γνωστές, ἀλλά ὄχι συγγνωστές, μεθόδους τους...

Ἡ πορεία τῆς ἀνθρωπότητας στήν ἱστορική της διαδρομὴ δέν εἶναι εὐθεῖα, παρὰ πολυσχιδῆς καί σκολιῆς, ἀναλόγως πρὸς τὰς πολιτικὰς καί πολιτιστικὰς ρίζας τοῦ δρώντος λαοῦ στὸν μακρόσυρτο δρόμο της· ἕνα εἶναι δεδομένο, ὅτι οἱ δυνατότητες ἐπιλογῆς ἐκάστης φυλῆς ἢ ἔθνους εἶναι πεπερασμένες καί μετρήσιμες, ὄχι τόσο μὲ τὴν μαθηματικὴ ἔννοια τοῦ ὄρου, ἀλλά μὲ τὴν πολιτικὴ, ὡς πρὸς τίς διαθέσιμες ἐπιλογές τοῦ πολίτου της, στὰ πλαίσια τῆς δεδομένης κάθε στιγμῆ πρακτικῆς του, ἀπέναντι στήν κοινότητά του καί στὸν ἴδιο· τὸ ἀν δηλαδή, θὰ ἔχει ἄμεσο καί ἐνεργὸ συμμετοχὴ στήν ζωὴ της, «τὸ μετέχειν κρίσεως καί ἀρχῆς», ἢ ἀν θὰ εἶναι δουλικὸς καί ὑποτακτικὸς στίς ὅσες ἀνωθεν ἐντολές, ἐκτὸς τοῦ ἰδίου, ἐπιλέξει, θρησκευτικὲς ἢ ἰδεολογικὲς, δευτερεύουσα σημασία ἔχει. Οἱ διακυμάνσεις μετὰ τῶν δύο ἄκρων εἶναι ἄπειρες, γνωστές στήν ἱστορία καί μνήμη, ἀτομικὴ ἢ συλλογικὴ, τῶν λαῶν, καθῶς ἡ πολιτικὴ ὄντοτης ἐκάστου λαοῦ διαμορφώνεται ἀπ' τὴν ἀρχικὴ συνείδηση τῆς παρουσίας τῶν ἀτόμων του ἐντὸς τοῦ ἰδίου καί τῶν γειτόνων του, φυσικὰ ὄχι στὸν ἴδιο βαθμὸ ἀπὸ ὅλα τὰ μέλη του, παρὰ ἀπὸ τὴν δυναμικὴ κυρίως μερίδα του.

Πολύ θεωρητικά ίσως όλα αυτά, αλλά μόνο θεωρητικά προσεγγίζονται αρχικώς τὰ ιστορικά γεγονότα· ὁ Ὅμηρος εἶναι ὁ γενάρχης τοῦ Ἑλληνισμοῦ, μὲ κύριο χαρακτηριστικό του, τὴν σαφέστατη διάκριση τῶν δύο αὐτῶν χαρακτήρων στὰ ποιήματά του, τοῦ Ἀχιλλέως, τοῦ Ὀδυσσέως, ἄλλων, ἀλλὰ ὡς ἐλευθέρων πολιτικά καὶ ἰσοτίμων μὲ τοὺς θεοὺς, καὶ τοῦ Θερσίτου, ὡς ἐκπροσώπου τοῦ θρασέως καὶ γελοίου ἀτόμου, ὡς ἀκραῖα παραδείγματα ἀναφέρονται συνοπτικὰ καὶ μόνο στὸ πόνημα. Ἡ διάκριση ὑπάρχει καὶ στοὺς θεοὺς, σὲ ἀνάλογο βαθμό, ἄλλος εἶναι ὁ Απόλλων, ἡ Ἀθηνᾶ, ἡ Ἥρα, μὲ ἀρμονικὸ καὶ σκωπτικὸ λόγο, κι ἄλλος, ὁ Ἥφαιστος, ὁ Ποσειδῶν, ὁ Ἄρης, ὡς μονοσήμαντοι καὶ σκυθρωποί· οἱ περιγραφές στὶς ῥαψωδίες του εἶναι πειστικές καὶ διδάσκουν τὸν ρόλο τῆς μουσικῆς, κι αὐτὲς ὑποχρέωσαν τὸν Πλάτωνα ὁμολογῆσαι, ὅτι, «ὡς τὴν Ἑλλάδα πεπαίδευκεν οὗτος ὁ ποιητής»,¹ παρὰ τὴν ρητὴ ἀπαγόρευση στὴν «πολιτεία» του, μεμπτῶν! τμημάτων ῥαψωδιῶν του. Τρία πράγματα μᾶς διδάσκουν οἱ πρόγονοί μας, ὅλες οἱ γλῶσσες ἔχουν τὴν φωνητικὴ τους, τὴν μουσικὴ τους ἀρμονία, ποὺ διαμορφώνει ἀναλόγως τὸ ἦθος τῶν ἀνθρώπων τους, καὶ ἡ θέσπισή της ἢ μή, τὴν δημοκρατικὴ ἢ ὄχι πολιτικὴ τους ὀργάνωση.

Ὁ Ἥφαιστος εἶχε κατασκευάσει τὰ ἀνάκτορα ὄλων τῶν θεῶν πάνω στὸν Ὀλυμπο, μὲ πρῶτο ἐκεῖνο τοῦ πατρὸς του, τοῦ Διός, ἀλλὰ καλύτερο καὶ ὠραιότερο ἦταν τὸ δικό του καὶ γι' αὐτὸ τὸ θαύμαζαν οἱ ὁμόλογοί του· τὸ θαύμαζαν, ἀλλὰ δὲν τὸ ζήλευαν καὶ πολὺ. Στὸν κόσμον τοῦ Ὀμήρου, ὅπως καὶ στὸν μετέπειτα κλασικὸ Ἑλληνισμό, ὁ πλοῦτος δὲν ἦταν ἡ κύρια ἐπιδίωξη τοῦ ἀνθρώπου τους, τὸ ἀντίθετο μάλιστα· ἦταν διάχυτη ἡ ἀντίληψη στοὺς πολῖτες του, ὅτι, ὁ πλοῦτος διαφθείρει τὰ ἦθη τῶν ἀνθρώπων, «πλοῦτος δ' ἄνευ ἀρέτας, οὐκ ἀσίνης πάροικος», ἔλεγε ἡ Σαπφώ, ἡ μεγαλυτέρα ποιητὴς στὴν ἱστορία, γιὰ νὰ ἀναφέρουμε ἓνα μόνο παράδειγμα. Ἄλλωστε, στὴν ὁμηρικὴ κοινωνία, ἡ βασίλισσα συμμετεῖχε ἐνεργὰ στὶς δουλειές τοῦ σπιτιοῦ, μαζὶ μὲ τὶς θεραπαινίδες, καὶ ντυνόταν καὶ στολιζόταν μόνη της, ὅλες οἱ θεές, ἀκόμη κι ἡ Ἥρα, ὅπως περιγράφεται στὴν ῥαψωδία, «Διὸς ἀπάτη», νὰ καλωπίζεται καὶ νὰ ἐτοιμάζει μόνη της τὸ ἄρμα της στὸν Ὀλυμπο· τὸ ἴδιο ἴσχυε καὶ γιὰ τοὺς βασιλεῖς, μέχρι τὴν ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ, μὲ ἐξαίρεση τοὺς τυράννους, ὅπως καὶ στοὺς βυζαντινοὺς οἴκους, ὁ βασιλεὺς ντυνόταν πάντα μόνος του κι ἀπαγορευόταν εἰσερχεσθαι στὰ διαμερίσματα τῆς βασιλίσσης, χωρὶς τὴν ἀδειά της. Ὁ χωλὸς θεὸς ζοῦσε ἐκεῖ μαζὶ μὲ τὴν σύζυγό του, τὴν ὁποία ἀπῆτησε ἀπ' τὸν πατέρα του, ἀλλὰ δὲν πέρασε οὔτε μιὰ ἄσπρη μέρα μαζὶ της· τὸν περιφρονοῦσε ἢ

¹ Ὅρα, εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ἡ παρέμβασις τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς», σελ. 6, 14, 18, 31, 32 κ.έ. καὶ Πλάτωνος, «Πολιτεία», βιβλ. Γ', 606ε καὶ Γ', 399α, Δ', 424γ,

Αφροδίτη βαθύτατα και δέν υπάρχουν σαφείς ένδειξεις ἔστω, για τὸ ἂν τὸν ἄφησε ποτέ, νὰ ἀπολαύσει, ἀκόμη κ ἐλάχιστα ἀπ' τὰ θέλητρά της. Ἔτσι κι αὐτὸς τὴν ἐκδικήθηκε, μὲ τὸν χειρότερο τρόπο· τὰ βαθύτερα αἷτια εἶναι ἄλλα, κατὰ τὸν θεῖο ποιητὴ καὶ τὴν ἑλληνικὴ κοινωνία τῆς ἀμέσου δημοκρατίας· ἡ Ἀφροδίτη δὲν τὸν εἶδε ποτέ της σὰν ἄνδρα καὶ τὸ ἔδειχνε αὐτὸ σὲ κάθε εὐκαιρία. Ἀρκετὲς εἶναι οἱ ὁμοιότητες κι οἱ διαφορὲς πρὸς τὴν ἐποχὴ μας, τὰ συμπεράσματα ἔπονται...

“Ἡ περιφρόνηση πρὸς τὸν πλοῦτο τοῦ ἐλευθέρου ἀνθρώπου, τοῦ πολίτου, φαίνεται κι ἀπ' τὴν πλήρη ἀπαξίωση τοῦ *Ἡφαίστου* ὡς θεοῦ σὲ κατώτερη θέση ἀπ' τοὺς ἄλλους θεοὺς τοῦ Ὀλύμπου· γελοῦσαν μὲ τὰ καμώματά του ὅλοι τους, παρ' ὅτι ἦταν ὁ θεὸς τῆς τεχνικῆς καὶ τῆς τεχνολογίας καὶ εἶχε τὸ *μεγαλύτερο ἀνάκτορο* στὸν Ὀλυμπο, ἀλλὰ καὶ εἶχε κτίσει τὰ ἀνάκτορα τοῦ πατρὸς του καὶ ὄλων τῶν ἄλλων θεῶν· μόνο γέλιο προκαλοῦσε στὶς ἐμφανίσεις του, ὅταν κερνοῦσε τοὺς ἄλλους θεοὺς κουτσαίνοντας, μὲ τὴν συνεχῆ μεμφιμοιρία του, ἀφοῦ ποτέ δὲν τὸν εἶδε κανεὶς ὑπομειδιῶντα ἔστω. Γνώριζε ὁ θεὸς τῆς τεχνικῆς ὅτι ἡ σύζυγός του Ἀφροδίτη τὸν ἀπατοῦσε μὲ τὸν Ἄρη, τὸν θεὸ τοῦ πολέμου, μπροστὰ στὰ μάτια του σχεδόν, στὸν Ὀλυμπο καὶ μέσα στὸ ἀνάκτορό του· για νὰ τοὺς πιάσει στὰ πράσα ἔφτιαξε *λεπτεπίλεπτα δεσμὰ* καὶ τὰ τοποθέτησε πάνω ἀπ' τὴν *συζυγικὴ κλίνη*, ἐνῶ προσποιήθηκε ὅτι φεύγει για τὴν Λήμνο, καὶ πάει στοὺς πιστοὺς του *Σίντιες*:

*αὐτὰρ ἐπεὶ δὴ τεῦξε δόλον κεχολωμένος Ἄρει,
βῆ ρ' ἴμεν ἐς θάλαμον, ὅθι οἱ φίλα δέμνι' ἔκειτο,
ἀμφὶ δ' ἄρ ἐρμῖσιν χέε δέσματα κύκλω ἀπάντη·
πολλὰ δὲ καὶ καθύπερθε μελαθρόφιν ἐξεκέχυντο,
ἦντ' ἀράχνια λεπτά, τὰ γ' οὐ κέ τις οὐδὲ ἴδοιτο,
οὐδὲ θεῶν μακάρων· περὶ γὰρ δολόεντα τέτυκτο.²*

Ἦταν ἀριστοτεχνικὰ φτιαγμένα τὰ δεσμὰ τοῦ θεοῦ τῆς τεχνικῆς καὶ σκέπαζαν ἀπ' τὴν ὄροφή μέχρι κάτω τὴν συζυγικὴ κλίνη, ἀόρατα τὰ ὅποια κανένας θεὸς δὲν μπορούσε νὰ τὰ δεῖ ἢ νὰ ὑποψιαστεῖ ὅτι υπάρχουν:

*Καὶ τὰ δεσμὰ σὰν ἔφτιαξε ὀργισμένος μὲ τὸν Ἄρη,
πῆγε ἴσια ἐκεῖ πού βρισκόνταν τοῦ γάμου του τὸ στρώμα,*

² Ἀπ' τὴν «ἀνάλυση» τοῦ «Ἐμμελοῦς», «Ἡ παρέμβασις τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς, σελ. 39, κ. ἐ, καί, Ὀμήρου, «Ὀδύσσεια», θ, 276-281, μετάφραση Ἀργύρη Ἑφταλιώτη, «Ἡ ἐπάνοδος τοῦ Απόλλωνος», σελ. 8, κ. ἐ. «Ὁ κεστός Ἴμάς» καὶ «Ὁ πολίτης καὶ ὁ παραγωγός» καὶ τὸ ἀνέκδοτο πόνημα, «Ὁ χωλὸς θεός».

καὶ τὰ ῥιξε ὀλοτρόγυρα στοῦ κρεβατιοῦ τὰ πόδια·
ἔρριξε κι ἄλλα ἀπ' τὴν σκεπὴ ἀποπάνωθε περίσσια,
ψιλὰ σὰν ἀραχνόκλωστες, πὸν ὡς καὶ θεὸς δὲν μπόρειε
νὰ τὰ ξανοίξη, τεχνικὰ φτιασμένα σὰν πὸν τὰ ῥε.

Κι ἔκανε πὼς φεύγει γιὰ τὴν Λῆμνο· μόλις τὸν εἶδε στὸν κατηφορικὸ δρόμο τοῦ Ὀλύμπου ὁ Ἄρης ἔτρεξε ἀμέσως στὴν Ἀφροδίτη καὶ μαζί ἔπασαν εὐθύς στὸ κρεβάτι· ἀλλὰ τὴν στιγμὴ πὸν σφιχτοαγκαλιάζονταν ὀλόγυμνοι, τὰ δεσμὰ τοῦ Ἡφαίστου τοὺς σκέπασαν κι οὔτε νὰ κινήσουν μποροῦσαν οὔτε χέρια οὔτε πόδια, ἐνῶ στὴν εἴσοδο ἐμφανίσθηκε ἀσθμαίνων ὁ σύζυγος κι ἔβαλε ἀμέσως τὶς φωνές. Γνωστὴ ἢ σκηνὴ καὶ πολυδιαβασμένη, μὲ τὶς κλάψεις τοῦ Ἡφαίστου καὶ τὰ γέλια τῶν ἄλλων θεῶν, ἐνῶ ὁ πανίσχυρος θεὸς τοῦ πολέμου βρισκόταν γυμνὸς καὶ ξαπλωμένος στὴν συζυγικὴ κλίνη, ἔστω καὶ ἀγκαλιὰ μὲ τὴν θεὰ τοῦ ἔρωτος· πάνω στὴν ἀγανάκτησή του γιὰ τὴν ἀτίμωσή του ὁ Ἡφαιστος μεταξὺ τῶν ἄλλων πολλῶν λέει:

ἠπεδανὸς γενόμην· ἀτὰρ οὐ τί μοι αἴτιος ἄλλος,
ἀλλὰ τοκῆε δύω, τῶ μὴ γείνασθαι ὄφελλον.³

Καταριέται τοὺς γονεῖς του ὁ χωλὸς θεός, τὸν Δία καὶ τὴν Ἥρα, τοὺς μεγαλύτερους θεοὺς τοῦ Ὀλύμπου, γιὰ τὴν χωλότητά του καὶ εὐχεται νὰ μὴν εἶχε γεννηθεῖ· φέρεται σὰν τὸν πιὸ δυστυχημένο ἄνθρωπο τοῦ κόσμου καὶ τὸ βροντοφωνάζει αὐτὸ σὲ ὅλους τοὺς θεοὺς, καλώντας τους νὰ δοῦν τὴν καταισχύνη του. Κι ἔφθασαν ὅλοι τους τρέχοντας καὶ ξεσπώντας σὲ τρανταχτὰ γέλια, ἐνῶ παρακολουθοῦσαν οἱ πονηρὲς θεὲς πίσω ἀπ' τὶς γρόλιες:

... κι ἐγὼ σακάτης
ἀπὸ γεννήσιο μου· καὶ ποιὸς τὸ φταίει παρὰ οἱ γονιοί μου,
πὸν κάλλιο νὰ μὴ μ' ἔσπερναν...

Εἶναι ἀδιανόητο σὲ ἄλλη θρησκεία, θεός, καὶ μάλιστα υἱὸς τοῦ μεγάλου θεοῦ καὶ πατρὸς θεῶν τε καὶ ἀνθρώπων καὶ τῆς συζύγου του, νὰ καταριέται τοὺς γονεῖς του γιὰ τὴν γέννησή του καὶ νὰ εὐχεται τὸ νὰ μὴν εἶχε γεννηθεῖ· εἶναι ὅπως ὅποτε ἢ γνησιότερη ἔκφραση τῆς ἀνθρωπομορφικῆς θρησκείας, τῆς ἀνθρωποπαθοῦς κατὰ τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Εὐστάθιο· ὁ θεῖος ποιητὴς ἔγραψε αὐτοὺς τοὺς στίχους καὶ

³ Αὐτόθι, θ, 311-312.

ἀποθανάτισε στις κωμικοτραγικές σκηνές τους τὴν κοινὴ πίστη τῶν Ἑλλήνων γιὰ τις σχέσεις τους μὲ τοὺς θεοὺς τους. Ὁ *ράψωδός Δημόδοκος* τραγούδησε μὲ τὴν *λιγεία φόρμιγγά του* τὴν περιπέτεια στὴν συνέλευση τῶν *Φαιάκων*, ὅταν ἔγινε ἡ σύστασις τοῦ *Ὀδυσσέως*, ἡ ἀποκάλυψη τοῦ ὀνόματός του· ἡ *διακωμώδηση* τοῦ θεοῦ τῆς τεχνικῆς, ἢ μᾶλλον ἡ *διαπόμευσή του*, τὸ ἀποσκῶψαι, ἐπεξηγεῖ ἄριστα τις σχέσεις ἰσοτιμίας καὶ ἀνεξαρτησίας τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς θεοὺς τους, ὅπως τις παριστᾷ ὁ γενάρχης τους ποιητής. Τὸν τέταρτο αἰῶνα αἴρεται σὲ κάποιον βαθμὸ ἢ πίστη αὐτὴ καὶ διαγράφεται ἡ σταδιακὴ ἀνάδυση τῆς ἀπόλυτου ἐξαρτήσεως τῶν πιστῶν ἀπ’ τοὺς θεοὺς τους· οἱ σχέσεις ἰσοτιμίας καὶ ἀνεξαρτησίας ἀπέναντί τους ἐγκαταλείπονται καὶ ἐμφανίζονται νέοι θεοί, μὲ ἀποκορύφωση τις μονοθεϊστικὲς θρησκείες στοὺς μετέπειτα αἰῶνες· ὁ πολίτης ἀποχωρεῖ, μαζὶ μὲ τὴν αἰσθητικὴ ἀντίληψη τῆς ζωῆς καὶ τὴν μουσικὴ τῆς ἀρμονίας, καὶ ἐμφανίζεται ὁ ἀπράγμων καὶ ὁ ἀχρεῖος μὲ τὴν ἠθικὴ καὶ μονοδιάστατη ἀντίληψη, τὴν μερικὴ καὶ περιστάσιακὴ γνώση τῶν πραγμάτων καὶ τὴν ἀποδοχὴ τῆς δουλικῆς ὑποταγῆς στοὺς θεοὺς του.”

Ἡ βιομηχανικὴ ἐποχὴ, τεχνολογικά, ἔχει ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ Ἡφαίστου, ἀν καὶ ὑστερεῖ ἀρκετὰ στις ἐπιδόσεις της, ἀλλὰ ὑπερβάλλει κατὰ πολὺ στὴν νοοτροπία της, ὅτι ὅλα εἶναι εὐκόλα· ὑστερεῖ στοὺς αὐτόματους τρίποδες, ἀλλὰ τελευταίως τοὺς πλησιάζει μὲ τὴν τεχνητὴ νοημοσύνη, ἐνῶ δὲν παρουσίασε ἀκόμη τις *ώραϊες κόρες*, ἀπέχει πολὺ καὶ στερεῖται τῆς ταπεινοφροσύνης τοῦ χωλοῦ θεοῦ. Γνώριζε αὐτὸς ἄριστα, ὅτι δὲν ἐπρόκειτο ποτὲ γίνεῖν ἀποδεκτὸς ὡς ἰσοτίμος τους ἀπ’ τοὺς ἄλλους θεοὺς. Δούλευε ἀκατάπαυστα στὰ *φνσερά του*, στις *σφύρες του* καὶ στοὺς *ἄκμωνές του*, *ἀκμαῖος* καὶ *ἰδρωμένος*, ἀλλὰ πάντα *ὑπάκουος* στοὺς γονεῖς του· ὁ βιομηχανικὸς ἄνθρωπος τὸ ἀντίθετο πιστεύει, ὅτι εἶναι ὁ ἀπόλυτος κυρίαρχος τοῦ κόσμου, καὶ μάλιστα *προωρισμένος* ὁ Ἀμερικανὸς ἀπ’ τὸν θεὸ του, ὡς τὸ *ἀνώτερο στάδιο* τῆς πορείας τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς. Μετὰ δὲ τὴν *κατάρρευση* τῆς *Σοβιετίας* ἐξέπεμπε τὴν βεβαιότητα, ὅτι δὲν ἠδύνατο οὐδεὶς ἀμφισβητῆσαι αὐτὸν εἰς τὸν κόσμον τοῦτον κι εἶχε τις διάφορες *περιπέτειές του*, γνωστὲς ὅλες· στὴν *Οὐκρανία* μάλιστα ἐπιχείρησε τὴν ἐπιβολὴ τῆς ἀπόλυτου ὑποταγῆς της στὴν *Δύση* καὶ τὸν ἐγκλεισμὸ τῆς *Εὐρώπης* εἰς τὰς *ἀτλαντικὰς ἀγκάλας*. Καὶ τὸ τελευταῖο τὸ ἐπέτυχε σὲ μεγάλο βαθμὸ. Οἱ *Εὐρωπαϊοὶ* ἐνέδωσαν κι ἀπεδέχθησαν τὸν ρόλο τοῦ ὑποτελοῦς, ἐκουσίως οἱ ἡγεσίες τους, *διστακτικῶς* ἀρκετὰ οἱ λαοὶ τους, καθὼς ἦταν ἐλάχιστες οἱ *αὐθόρμητες ἐκδηλώσεις συμπαραστάσεώς τους* πρὸς τὸν οὐκρανικὸ λαὸ πού κι αὐτὲς ἐκφυλίσθησαν καὶ σταδιακὰ χάθηκαν, ἐνῶ ὁ *πληθωρισμὸς* καὶ τὸ *ἐνεργειακὸ πρόβλημα* προκαλοῦν ἄλλες καταστάσεις, ἀπρόβλεπτες ἀπ’ τις *μυωπικὲς κυβερνήσεις*. Πολλοὶ ἀμφισβητοῦν πλέον τὴν ἀτλαντικὴ δουλεία τους...

Ἄνθρωπος ἀμαθῆς οὐτοσί καὶ βάρβαρος

Οἱ ἀπαρχές τοῦ προβλήματος ἐστιάζονται ἀλλοῦ, στήν πρώτη διαμόρφωση τῆς πολιτικῆς ὄντοτος ἐκάστου λαοῦ καὶ πολιτισμοῦ γενικώτερα, ἢ ὅποια καὶ χαράσσεται στήν ψυχή του, μὲ τὴν εὐρύτερη ἔννοια τοῦ ὅρου, ὅτι, «*ψυχή ἐστὶν ἐντελέχεια ἢ πρώτη σώματος φυσικοῦ δυνάμει ζωὴν ἔχοντος*»,⁴ κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη ἢ πολιτικὴ ὄντοτος, ὁ τρόπος ζωῆς, οἱ πολιτικὲς καὶ κοινωνικὲς ἀξίες ἐκάστου λαοῦ ἢ ἔθνους, διαμορφώνονται ἀπὸ κάποιες σταθερὲς στήν πρώτη ἐμφάνισή του ὡς ὀργανωμένη κοινωνία στὸν πολιτισμό, ἀλλὰ καὶ ἀλλάζουν μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου καὶ τὶς διαφορὲς ἐσωτερικὲς μεταβολές ἢ ἐξωτερικὲς ἀλλαγές· ἀναλόγως πρὸς τὸ βάθος τῆς πρώτης ἐγχαράξεως διαμορφώνεται τὸ ἰδιαίτερο ἦθος ἐκάστου λαοῦ, τὸ ὅποιο καὶ παρουσιάζει ἰσχυρὴ ἀντίσταση στὶς ἐπόμενες ἐπιδράσεις του, ἀν μάλιστα ἀποπνέουν διαφορετικὸ ἦθος. Ἡ γενικὴ ἐξέταση τοῦ φαινομένου παγκοσμίως ἐκφεύγει τῶν πλαισίων τῆς παρούσης μελέτης, καθὼς ἐμᾶς μᾶς ἐνδιαφέρει ἢ πορεία του στήν ἱστορία τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐπειδὴ παρουσιάζει κάποια εἰδικὰ χαρακτηριστικά, συγκρινόμενα μὲ τὴν ἀντίστοιχη ἄλλων λαῶν καὶ πολιτισμῶν· ὁ Ἑλληνισμὸς διαμορφώνεται ἀπ' τὸν Ὅμηρο στὰ πρῶτα βήματά του καὶ συνέχεια στήν κλασικὴ του ἐποχὴ ἢ ὅποια συνοδεύεται ἀπ' τὴν αἰσθητικὴ ἀντίληψη τῆς ζωῆς, τὴν ἐμμέλεια τῆς εἰς τὴν πολιτικὴν του πρακτικὴν καὶ τὶς ἰσοτιμὲς σχέσεις μὲ τοὺς θεοὺς του, τὴν ἀνθρωπομορφικὴ ἢ ἀνθρωποπαθῆ θρησκεία του· εἶναι κάτι ἄλλο αὐτὸ ἀπ' τὴν ἠθικὴ ἀντίληψη τῆς ζωῆς, τὸν ἄλλο τρόπο ζωῆς, ἐκεῖνον μὲ κατάληξή του τὴν βιομηχανικὴ κοινωνία, μὲ ἀπόλυτη τὴν ὑποταγὴ του στὸν ἀποκαλυπτικὸ λόγο τοῦ Θεοῦ ἢ τῆς ἰδεολογίας κι ἐκκίνηση ἀπ' τὸν ἀσφυκτικῶς κλειστὸ μωσαϊκὸ νόμο καὶ συνέχειά του τὶς μεγάλες μονοθεϊστικὲς θρησκείες καὶ ἰδεολογίες. Εἶναι γνωστὰ αὐτὰ στοὺς ἀναγνώστες μας...

Τὸ κυριώτερο κριτήριον εἶναι ἢ ἀξιολόγησις τῆς καθημερινῆς πρακτικῆς τοῦ ἀτόμου στὶς διαφορὲς κοινωνικὲς ομάδες· τὸ πῶς αἰσθάνεται καὶ τὸ πῶς συμπεριφέρεται στὶς σχέσεις του μὲ τὸ θεὸ του ἢ τὴν ἰδεολογία του, καθὼς οἱ ἐξαρτήσεις του αὐτὲς ἔχουν τὴν ἴδια ἀκριβῶς ἐπίδραση πᾶνυ του καὶ λειτουργικότητα στήν κοινωνία του. Ἄριστο παράδειγμα εἶναι ἢ ἐξέταση τοῦ Στρεψιάδη ἀπ' τὸν Σωκράτη στήν σχολή του, εἰς τὰς «*Νεφέλας*», ὅταν τοῦ θέτει διαφορὲς ἐρωτήσεις, γὰρ νὰ διαπιστώσει τὴν ἰκανότητά του κρίσεως πὸν διαθέτει, ἀλλὰ ἀποδεικνύεται αὐτὸς ἀνεπίδεκτος μαθήσεως, ὅποτε παρατηρεῖ, «*ἄνθρωπος ἀμαθῆς οὐτοσί καὶ βάρβαρος*», σχολιάζοντάς τον. Εἶναι ἀμαθῆς ὁ Στρεψιάδης κι ἐπειδὴ εἶναι ἀμαθῆς, εἶναι

⁴ Ἀριστοτέλους, «Περὶ Ψυχῆς», Βιβλ. Β', 412a28.

βάρβαρος· βάρβαρος εἶναι πρωτίστως, ὁ ἀμαθής, ὁ ἀνίκανος κατανοῆσαι τὸν ἑλληνικὸ τρόπο ζωῆς καὶ ἀσκήσαι τὴν ἐλεύθερη πολιτικὴ πρακτικὴ καὶ τὴν ἐμμέλεια κι ὄχι ἀπαραίτητα ὁ ξενόγλωσσος, ὁ ὁποῖος ὀμιλεῖ μὲ τὸ βάρ βάρ. Ἄλλωστε, πολλοὶ «βάρβαροι» εἶχαν διακριθεῖ στὴν Ἑλλάδα καὶ πλεῖστοι ὅσοι μεγάλοι ἡγέτες τῶν Ἀθηνῶν, Μιλτιάδης, Θεμιστοκλῆς, Θουκυδίδης εἶχαν μητέρες βαρβαρικῆς καταγωγῆς· οἱ τύραννοι, ὅμως, ἀνεξαρτήτως τῆς καταγωγῆς τους, ἐθεωροῦντο ὅλοι τους βάρβαροι καὶ μάλιστα μερικοὶ τους πολὺ χειρότεροι ἀπ' τοὺς ξένους, ὅπως ὁ Φάλαρις τοῦ Ἀκράγαντος, ὁ Διονύσιος τῶν Συρακουσῶν, ὁ Ἀλέξανδρος τῶν Φερῶν, ὁ Νάβις τῆς Σπάρτης ἐπὶ δεκαετίες.

Ὁ Ἀριστοφάνης, μὲ τὸν σκωπτικὸ του λόγο, γνωρίζει ἄριστα τὸ τί διδάσκει στοὺς συμπολίτες του, μὲ τὸ παράδειγμα τῆς ἀντιπαραθέσεως τοῦ δικαίου καὶ ἀδίκου λόγου, ἐπειδὴ ὁ Στρεψιάδης, δὲν ἐνδιαφερόταν γιὰ τίποτε ἄλλο, παρὰ μόνον γιὰ τὴν ἐξαπάτηση τῶν δανειστῶν του καὶ τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας, ὥστε νὰ γλυτώσει ἀπ' τὰ χρέη τοῦ ἀσώτου υἱοῦ του Φειδιππίδου· ἄλλωστε, δὲν εἶχε καταλάβει καὶ τίποτε ἀπ' τὴν ἀθηναϊκὴ δημοκρατία, οὔτε κι ἀπ' τὰ αἴτια τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου καὶ φυσικὰ πολὺ περισσότερο ἀπ' τίς δημηγορίες τοῦ Περικλέους, τὴν ἱερὰ παρακαταθήκη του πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, τίς ὁποῖες μᾶλλον δὲν εἶχε ἀκούσει ...

Ὁ κωμικὸς ποιητὴς ἦταν εἰρηνόφιλος, ἀλλὰ πρῶτα ἀπ' ὅλα ἦταν Ἀθηναῖος πολίτης κι ἀσκοῦσε τὴν κριτικὴ του, ὡς ἄριστος σατιρικός καὶ ἐλεύθερος κριτὴς τῶν πάντων -φαντασθεῖτε στίς μέρες μας, κάποιος στὴν Οὐάσιγκτον ἢ στὸ Λονδίνο, νὰ προπαγανδίζει στὸ θέατρο, μὲ δημόσια δαπάνη μάλιστα, τὸν διάλογο μὲ τὴν Ρωσία!- κι ἐνδιαφερόταν πρωτίστως γιὰ τὴν προστασία τῆς δημοκρατίας στὴν πόλη του, ὅπως καταγράφεται σαφέστατα αὐτὸ εἰς τοὺς «Βατράχους», τὸ 405 π.Χ.⁵ Ἐνα πρᾶγμα εἶχε καταλάβει πολὺ καλὰ ὁ Ἀριστοφάνης, τὴν βαθειὰ ἀλλαγὴ τοῦ πολιτικοῦ ἥθους τῶν Ἀθηναίων, ἐξ αἰτίας τοῦ πολέμου καὶ τοῦ λοιμοῦ ἐπίσης· ἐπεδίωκε, ἀντιγράφοντας τὸν Περικλῆ, τὴν ἐνδυνάμωση τοῦ ἐνεργοῦ πολίτου καὶ τὸν παραμερισμὸ τοῦ ἀπράγμονος καὶ πολὺ περισσότερο τοῦ ἀχρείου ἀπ' τὴν κοινωνία τους. Ἀξιολογώντας τίς ἐξελίξεις ἐκ τῶν ὑστέρων ἐπέτυχε πολλὰ, ὄχι τόσο τὴν ἀναστροφή τῶν γεγονότων, αὐτὸ ἦταν ἀδύνατο, ὅσο τὴν ἐμπέδωση σὲ μεγάλο μέρος τῶν συμπολιτῶν του τοῦ ἐλευθέρου ἥθους καὶ τῆς ἐμμελείας, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἀνατροπὴ τῆς τυραννίας τῶν τριάκοντα ἐντὸς ὀκτῶ μηνῶν ἀλλὰ καὶ καταστῆσαι αὐτά, ὡς ἕνας ἀπ' τοὺς κύριους πρωτεργάτες τους, ἀναπόσπαστο τμῆμα τῆς πολιτικῆς νοοτροπίας τῶν Ἑλλήνων, σὲ ἰκανὸ καὶ δυναμικὸ μέρος μας, στίς μετέπειτα χειρότερες ἀκόμη δυσκολίες, γιὰ τὴν ἐπιβίωσή μας...

⁵ Ὅρα, εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Τούτοις τοῖς πονηροῖς χαλκίοις».

Οί αλλαγές στις μέρες μας μάλλον είναι βαθύτερες απ' τις επιδράσεις του Πελοποννησιακού πολέμου· ή ρωσική εισβολή στην Ουκρανία, καταδικαστέα άσυζητητί, είναι ή άφορμή, αλλά τὰ αίτια είναι πολυπλοκώτερα. Αρχίζοντας απ' τὰ επιφανειακά, αυτά άφοροῦν τήν επέκταση του NATO προς Ανατολάς, παρὰ τις σχετικές συμφωνίες Δυτικῶν και Μόσχας απ' τήν δεκαετία του 1990, και τήν ενδόμυχη επιδίωξη επανεγκλωβισμού τῶν Εὐρωπαϊῶν στην νατοϊκή επικάλυψη· θεωρεῖται αυτό επιβεβαίωση προς τούς τρίτους τῆς άμερικανικῆς ήγεμονίας στον δυτικό κόσμο, τὸν γνωστό μονοπολικό κόσμο, απέναντι στην άμφισβήτησή του απ' τούς Ρώσους και τούς Κινέζους, ενῶ υποβόσκει και ὁ ανταγωνισμός του εὐρώ εναντι του δολλαρίου· ή συγκυρία εκρίθη κατάλληλος, ή ὠμή παραβίαση τῶν συνόρων κυριάρχου κράτους και ή πρόκληση θυμάτων σὲ άμάχους πείθουν τήν δυτική κοινή γνώμη, κατὰ του Κρεμλίνου και του άνταρχικού ήγέτου του, με άμεση τήν έκφραση συμπαραστάσεως από ὄλους. Ὁ δυτικός κόσμος ἐξηγέρθη τύποις κι ήταν βέβαιος για τήν χρεωκοπία τῆς Ρωσίας, εντὸς δύο εβδομάδων μάλιστα, κατὰ τὸν Αμερικανὸ πρόεδρο και άλλους ήγέτες, και τήν συνθηκολόγησή της στον πόλεμο και στην διεθνή σκηνή, με τήν ύπαγωγή της σὲ δύναμη δευτέρας κατηγορίας, με κατακρημνιζόμενο τὸ ρουβλι· ὁ δυτικός τύπος, υπάκουος στην άτλαντική διαπλοκή, διατυμπάνιζε τήν νίκη τῆς δημοκρατίας και τῆς ἐλευθερίας κατὰ του δεσποτισμοῦ!

Αλλά τὰ γεγονότα δὲν τούς άκουσαν κι οί ἐξελίξεις πῆραν άλλη κατεύθυνση· ή εισβολή δὲν συνοδεύθηκε από κανονικό πόλεμο, παρὰ από άκροβολισμούς κυρίως, με τούς Ρώσους πολιορκεῖν τὰς πόλεις και τούς Ουκρανοὺς παραμένειν εντὸς αὐτῶν, με τούς άμάχους ὡς άσπίδα προστασίας, ενῶ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς μαζικῆς δυτικῆς στρατιωτικῆς βοήθειας καταστρεφόταν στους δρόμους και στις άποθήκες, απ' τούς ρωσικούς πυραύλους· οί Δυτικοί ἐθελοντὲς βοήθησαν, αλλά ὄχι άποφασιστικά, και πολλοί ἐξ αὐτῶν ἔχουν συλληφθεῖ απ' τούς Ρώσους και τώρα τούς ζητοῦν για ανταλλαγή, ενῶ κάποιοι καταδικάστηκαν απ' τὰ δικαστήρια. Τὰ χειρότερα ὅμως για τήν Δύση είναι άλλα, ή χρεωκοπία τῆς Ρωσίας, ὄχι μόνο δὲν ήρθε, αλλά και προκλήθηκε σοβαρή ὕφεση στην Εὐρώπη και αργότερα στην Αμερική, ἐξ αιτίας τῆς ἐκτινάξεως τῶν τιμῶν τῶν ὕδρογονανθράκων· οί Εὐρωπαῖοι εἶχαν ἐξαγγεῖλει τήν άπαλλαγή τους απ' τὸ ρωσικό φυσικό άέριο και πετρέλαιο, θέτοντας μάλιστα και χρονικό ὄροσημο. Αλλά πάλι ἔπεσαν ἔξω, καθὼς ή Μόσχα περιορίσε τις ἐξαγωγές τους πριν απ' τὸ ὄροσημο αὐτὸ κι άρχισαν τις διαμαρτυρίες τους για προδοσία τῆς Ρωσίας, ενῶ ἔχουν δεσμεύσει πολλὰ συναλλαγματικά της άποθέματα και τις καταθέσεις της στις δυτικὲς τράπεζες· δηλαδή, είναι καλή ή

Ρωσία, ἂν συμμορφώνεται πρὸς τοὺς ὅρους τους, ἀλλὰ εἶναι ὀλοκληρωτικῆς ἀντιλήψεως, ἂν προστατεύει τὰ συμφέροντά της! Τὸ χειρότερο ὅμως εἶναι ἄλλο, ἡ ἔκρηξη τῶν τιμῶν τοῦ φυσικοῦ αερίου προκάλεσε ἔντονα προβλήματα στὴν Εὐρώπη, μὲ περισσότερα στὴν βαρεῖα βιομηχανία της, καὶ κυρίως στὴν γερμανικὴ ἢ ὁποῖα καὶ ἀποτελεῖ τὸν στυλοβάτη τῆς Εὐρωζώνης καὶ τοῦ εὐρώ φυσικά· ἤδη, ἡ ἀνταγωνιστικότης της ἔχει πέσει σημαντικά, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν μείωση τῶν παραγγελιῶν της. Αὐτὸ ὅμως γίνεται ὑπὲρ τῆς κινεζικῆς βαρεῖας βιομηχανίας κι ὄχι τῆς ἀμερικανικῆς, ἐπιβεβαιώνοντας ὅσους τοὺς προειδοποιούσαν, γιὰ τὴν ἀπαρχαιωμένη ὑποδομὴ της καὶ τὴν ἀδυναμία της ἀντιμετωπίσαι καὶ τὴν ἀσιατικὴ πλεον, ἐκτὸς τῆς εὐρωπαϊκῆς, ἀντιπάλου. Ἐξ ἀρχῆς οἱ γερμανικοὶ καὶ ἄλλοι Σύνδεσμοι Βιομηχάνων προειδοποιούσαν, καὶ προειδοποιοῦν ἀυστηρότερα τώρα, ὅτι ἡ ἀνάκαμψή της εἶναι μᾶλλον πολὺ πιὸ δύσκολη, χωρὶς τὸν ἐφοδιασμό τους μὲ ρωσικὲς πηγὲς ἐνεργείας, ἀφοῦ οὕτως ἢ ἄλλως εἶναι ἀναντικατάστατες αὐτὲς στὴν παγκόσμια ἀγορά, κάτι γνωστὸ ἐκ τῶν προτέρων σὲ ὅλους.

Ἡ ἐπιγραμματικὴ παράθεση τῶν γεγονότων ἀποβλέπει στὴν ὑπογράμμιση δύο παραγόντων· πρῶτον, τὸ πόσο ἀπόμακρη πρὸς τὴν οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ πραγματικότητα τῶν χωρῶν της εἶναι ἡ ἡγεσία τοῦ δυτικοῦ κόσμου, ὥστε νὰ μὴν ἔχει καταγράψει τὴν δυναμικὴ τῶν διεθνῶν οἰκονομικῶν σχέσεων, παρὰ τὸ γεγονός, ὅτι οἱ μεγάλες πολυεθνικὲς ἐταιρεῖες του τοὺς εἶχαν ἐγκαίρως καὶ ἐγκύρως προειδοποιήσει, γιὰ τὶς συνέπειες στὶς οἰκονομίες τους ἀπ' τὴν ἐπιβολὴ τῶν οἰκονομικῶν κυρώσεων κατὰ τῆς Ρωσίας, τόσο στὴν Οὐάσιγκτον, ὅσο καὶ σὲ Βρυξέλλες, Βερολίνο, Παρίσι καὶ Ρώμη· δεύτερον, ἡ προβολὴ τῆς δημοκρατίας καὶ τῆς ἐλευθερίας ὡς πρότυπό τους, μὲ προπύργιό τους τὴν Ἀμερικὴ, δὲν πείθει, καθὼς ἡ ἀδυσώπητη πραγματικότητα ἀποκαλύπτει ἄλλα πράγματα. Ἡ λογοδοσία γιὰ τὴν ἀπόπειρα ἐμπρησμοῦ τοῦ Κογκρέσσου καρκινοβατεῖ, ἐνῶ εἶναι βεβαία ἡ ἐνεργὸς συμμετοχὴ τοῦ τότε προέδρου στὴν εἰσβολή, ἀλλὰ καὶ ἡ παρακράτηση ἄκρως ἐμπιστευτικῶν ἐγγράφων· ταυτοχρόνως, ἀπαγορεύονται οἱ ἀμβλώσεις καὶ ἐπιτρέπεται ἡ ὀπλοφορία καὶ ὀπλοχρησία, μὲ καθημερινὰ θύματα στὴν χώρα.

Ἡ διεθνῆς κοινότης διερωτᾶται, αὐτὴ εἶναι ἡ δημοκρατία ποὺ προβάλλουν οἱ Δυτικοί; Κι οἱ Ἀναδυόμενοι, πρῶην ἀποικίες τους, νὰ θυμοῦνται τὶς προσπάθειες ἐπιβολῆς της στὸ ἐσωτερικό τους, ὅπως καὶ ἐκεῖνες τῶν Ἀμερικανῶν μεταπολεμικά, σὲ Βιετνάμ, Αφγανιστάν, Ἰράκ, Συρία, Λιβύη, ἀλλὰ καὶ Ἑλλάδα, μὲ τοὺς συνταγματάρχες, μὲ στρατηγούς, σὲ Χιλή καὶ Παναμᾶ. Ἐπομένως, ποιὸ εἶναι τὸ ἀντικείμενο τῆς προπαγάνδας τους; Διερωτῶνται οἱ λαοὶ τῶν Ἀναδυομένων καὶ στηρίζουν τὴν Ρωσία, μὲ τὸν ἄξονά τους μὲ τὴν Κίνα καὶ τοὺς ΒΡΙΚΣ, δηλαδή, Βραζιλία, Ρωσία, Ἰνδίες, Κίνα, Νότιος Ἀφρική, στοὺς ὁποίους προστρέχουν πολλοὶ

ἄλλοι γὰρ συμμετοχή. Ἐπίσης ἔχουν τὰ δικά τους *Ταμεία Διεθνῶν Συναλλαγῶν*, μὲ ἔναρξη τὴν ἀποδολλαριοποίησή τους καὶ μὲ τὴν ταχεῖα επέκτασή της· δεύτερο βῆμα, εἶναι ἡ φερόμενη σύσταση δικοῦ τους *Διεθνoῦς Νομισματικοῦ Ταμείου*, σὲ ἀντικατάσταση τοῦ δυτικοῦ, ἐπειδὴ οἱ Ἀμερικανοὶ ἀρνοῦνται τὴν ἀναθεώρησή του, καθὼς ἀπὸ σκοτεινοὺς ἀτράπους ἔθεσαν, ὡς ποσοστὸ ἀρνησικυρίας τὸ 16% καὶ διατηροῦν πλαγίως τὴν συμμετοχή τους στὸ 17%, ὥστε νὰ ἀποκλείεται κάθε ἀναθεώρηση, χωρὶς τὴν συγκατάθεσή τους...

Τὰ γεγονότα αὐτὰ ἀποκαλύπτουν, παρὰ τὴν συνοπτικὴ παρουσίασή τους, ὀρισμένα χαρακτηριστικά, ἢ ἀξιολόγηση τῶν ὁποίων εἶναι πληρέστερη, μόνον μέσα ἀπ' τὴν ἱστορικὴ θεώρησή τους. Ἄς ἐπανέλθουμε ὅμως στὴν ἀρχικὴ μας προσέγγιση τοῦ Ἀριστοφάνους· ὅταν ὁ Σωκράτης ἀποκαλεῖ τὸν Στρεψιάδη, «ἀμαθὴ καὶ βάρβαρο», ἀπευθύνεται στὸ μέρος ἐκεῖνο τῶν συμπολιτῶν του, τοὺς ὁποίους ὁ Περικλῆς, λίγα χρόνια πρὶν εἰς τὸν «Ἐπιτάφιόν» του, ἀποκαλεῖ ἀπράγμονας. Ὁ ἐξαίρετος κριτὴς τῆς ἐποχῆς του ἔβλεπε τὴν ἔκπτωση τῆς ἐλευθέρου πρακτικῆς τῶν συμπολιτῶν του καὶ ἐπιχειροῦσε τὴν ἀνακοπὴ της, μὲ τὸ κίνημά του ὑπὲρ τῆς εἰρήνης, παρουσιάζοντας, ὄχι μόνον τὰ δεινὰ τοῦ πολέμου, ἀλλὰ καὶ τὴν σταδιακὴ ἀλλαγὴ τῆς νοοτροπίας τους καὶ τοῦ ἥθους τους· μόνον μέσα ἀπ' τὴν βαθύτερη αὐτὴ θεώρηση τῶν πολιτικῶν γεγονότων τῶν ἡμερῶν του ἀντιλαμβανόμεστε καλύτερα τὴν βαρῦτητα καὶ τὴν ὀξύτητα τῆς κριτικῆς του, τὴν ὁποία κατανοοῦσαν οἱ Ἀθηναῖοι, ἔστω κι ἂν δὲν προσάρμοζαν ἀρκετὰ τὴν καθημερινότητά τους καὶ παρασύρονταν ἀπ' τοὺς δημαγωγούς, ἀλλὰ χάρις στὴν προσαρμογὴ αὐτὴ ἄντεξαν τὸν πόλεμο 27 χρόνια καὶ μετέφεραν τὴν ἀντοχή τους στοὺς ἀπογόνους τους...

“Οἱ παλαιότεροι εἶχαν ζήσει καὶ εἶχαν ἀσκήσει τὴν ἐλεύθερη πολιτικὴ πρακτικὴ, ὅπως τὴν ὑπογράμμισε, ὁ Περικλῆς εἰς τὸν «Ἐπιτάφιον», ὡς ἐγκώμιόν της, «μόνοι γὰρ τὸν τε μηδὲν τῶνδε μετέχοντα οὐκ ἀπράγμονα ἀλλ' ἀχρεῖον νομίζομεν»⁶, καὶ οἱ Κορίνθιοι εἰς τὸ συνέδριον τῆς Πελοποννησιακῆς συμμαχίας στὴ Σπάρτη τοὺς κατηγοροῦν, λίγο πρὶν τὴν ἔναρξη τοῦ πολέμου, «μόνοι γὰρ ἔχουσι τε ὁμοίως καὶ ἐλπίζουσιν ἂν ἐπινοήσωσι, διὰ τὸ ταχεῖαν τὴν ἐπιχείρησιν ποιῆσθαι ὧν ἂν γνῶσι».⁷ Ποιῆς εἶναι οἱ ιδιότητες τῆς ὁποίας θέτει ὡς ἀπαραίτητες γιὰ τὸν ἐνεργὸ πολίτη ὁ Περικλῆς, «ἐνι τε τοῖς αὐτοῖς οἰκείων ἅμα καὶ πολιτικῶν ἐπιμέλεια, καὶ ἑτέροις πρὸς ἔργα τετραμμένοις τὰ πολιτικὰ μὴ ἐνδεῶς γνῶναι»· δηλαδὴ ἀσχολοῦνταν ὁ πολίτης

⁶ Θουκυδίδου, «Ἐυγγραφή», Βιβλ. Β', κεφ. μ, παρ. 2, (μετάφραση δική μου), καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Τούτοις τοῖς πονηροῖς χαλκίοις», σελ. 3, καὶ «Ἡ παρέμβασις τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς», σελ. 10, 11 κ.έ.

⁷ Αὐτόθι, Βιβλ. Α', κεφ. σ', παρ. 7, (μετάφραση δική μου), καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ἀπ' τὸν ἐφησυχασμὸν στὶς διομολογήσεις», σελ. 2, καὶ «Ἡ παρέμβασις τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς»...

«μὲ τις οἰκογενειακὲς του καὶ οἰκονομικὲς του ὑποθέσεις, ἀλλὰ καὶ μὲ τὰ πολιτικὰ ταυτοχρόνως», καὶ ἐπιμένει ὅτι, «καὶ ὅταν ἀσχολεῖται μὲ ἄλλα πράγματα δὲν γνωρίζει ὀλιγώτερον καλὰ τὰ πολιτικὰ», ὑπογραμμίζοντας μάλιστα ὅτι, εἶναι «οἱ μόνου πού ὅποιον δὲν ἀσχολεῖται καθόλου μὲ τὰ πολιτικὰ, τὸν θεωροῦν ὄχι ἀπράγμονα ἀλλὰ ἀχρεῖον». Ὅπως καὶ οἱ Κορίνθιοι κατηγοροῦν τοὺς Ἀθηναίους, ὅτι εἶναι, «αὐτοὶ πού ταυτίζουν τὴν ἀπόφασή τους μὲ τὴν ἐκτέλεσή της, διότι τόσο γρήγορα ἐφαρμόζουσι τὴν πράξιν τίς ἀποφάσεις τους». «μόνου γὰρ ἔχουσι τε ὁμοίως καὶ ἐλπίζουσι ἂν ἐπινοήσωσι, διὰ τὸ ταχεῖαν τὴν ἐπιχείρησιν ποιεῖσθαι ὡς ἂν γνῶσι». φυσικὰ, αὐτὸ δὲν ἴσχυε μόνο γιὰ τοὺς Ἀθηναίους, παρὰ καὶ γιὰ ὅλους τοὺς Ἕλληνας, ὅσους εἶχαν πολίτευμα ἀμέσου δημοκρατίας, μὲ ἐνεργοὺς πολῖτες καὶ ὄχι μὲ ἀπράγμονες ἢ ἀχρεῖους.”

Ἡ ἄμεσος δημοκρατία προϋποθέτει ἐνεργὸ πολίτη, μὲ διαρκῆ συμμετοχὴν στὰ κοινὰ καὶ ἔκφραση τῆς γνώμης του μὲ βαθεῖα ὑπευθυνότητα καὶ τόλμη, ὡ καθοριστικῆς διαφορᾶς πρὸς τοὺς πολῖτες τῶν ἀριστοκρατικῶν καὶ ὀλιγαρχικῶν πόλεων. «μόνου γὰρ ἔχουσι τε ὁμοίως καὶ ἐλπίζουσι ἂν ἐπινοήσωσι, διὰ τὸ ταχεῖαν τὴν ἐπιχείρησιν ποιεῖσθαι ὡς ἂν γνῶσι». Οἱ Ἀθηναῖοι ζοῦσαν στὸ παρὸν καὶ γι’ αὐτὸ ταυτίζαν τὴν ὅποια ἀπόφασή τους, μὲ τὴν πραγματοποίησίν της, ὅπως ἐννοεῖ ἐπίσης ὅτι ζοῦσαν καὶ τὴν ἐρωτικὴν τὸν ζωὴν, ἦταν ἐρωτικοὶ καὶ ὄχι ἀνερωτικοὶ ἢ ἀνέραστοι. χρονικὴ ἀπόσταση δὲν ὑπῆρχε μεταξὺ τῆς πολιτικῆς ἀποφάσεως καὶ τῆς διαδικασίας ἐφαρμογῆς της, ἀλλὰ ὑπῆρχε μόνο στὴν διαδικασία ἐφαρμογῆς της, ἢ ὅποια εἶναι ἡ ἄλλη φάσις τῆς ἀποφάσεως, αὐτὸ μᾶς λέει ὁ Θουκυδίδης. ὁ ἱστορικὸς κάνει καὶ τὴν σαφέστατην διάκρισιν τῆς πολιτικῆς ἀποφάσεως, δηλαδὴ τῆς δεσμεύσεως τῶν πολιτῶν, σὲ κάποια πολιτικὴ, καὶ τῆς πρακτικῆς ἐφαρμογῆς της, ἢ ὅποια εἶναι κάτι ἄλλο, ἐντελῶς διαφορετικὸ καὶ ἐντάσσεται στὰ διάφορα πρακτικὰ προβλήματα τῆς καθημερινότητός τους...

Ἡ συσχέτισις τῆς διαφορᾶς εἰς τὴν ἄμεσον δημοκρατίαν μὲ ἐκείνη τῆς ἐποχῆς μας ἀνάγεται καὶ στὴν ψηφιακὴ παρέμβασις στὶς μέρες μας, ἀλλὰ μὲ τὴν ἀντίστροφη πορεία. ὁ ψηφιακὸς πολίτης εἶναι ὁ ἐνεργὸς πολίτης, καθὼς ἡ χρῆσις τῆς τεχνολογίας τοῦ ἐπιβάλλει, καὶ ὄχι ἀπλῶς τοῦ παρέχει, τὴν δυνατότητα τῆς πλήρους ταυτίσεως ἐπιθυμίας, ἀποφάσεως, καὶ ἱκανοποιήσεώς της, ἐφαρμογῆς της, τῆς μεταβάσεώς του, ἀπὸ ἀπράγμονα καὶ ἴσως ἀχρεῖο, ἀλλὰ δυσκολώτερο αὐτό, σὲ ἐνεργὸ πολίτη. Ἡ ψηφιακὴ τεχνολογία, δὲν εἶναι ἄλλη φάσις τῆς ἴδιας τεχνολογίας, ἢ τέταρτη βιομηχανικὴ ἐπανάστασις, παρὰ φέρει στὸ προσκῆνιο τὸν ψηφιακὸ ἄνθρωπο, ὅπως τὸ ἔχουμε γράψει πολλὰ φορὲς, ὁ ὅποιος εἶναι σὰν τίς ἀσύμβατες εὐθεῖες στὸ χῶρον πρὸς τὸν βιομηχανικόν, εἶναι ἐνεργὸς πολίτης πρῶτα ἀπ’ ὅλα...

3

Στὸν δυτικὸ κόσμον συμβαίνει κάτι τὸ ἐντελῶς διαφορετικὸ· τὸ ἄτομο ὡς πολίτης ἀπουσιάζει πλήρως, μαζὶ καὶ ἡ ἀναγνώριση τῆς τρεχούσης διεθνοῦς συγκυρίας τῆς ὑψηλίου· οἱ παρεμβάσεις τῶν Δυτικῶν κυρίως γίνονται, μὲ ἐκκίνησή τους τὶς *ιδεολογικές τους ἀρχές* καὶ τὶς *πολιτικές τους ἐπιδιώξεις*. Δηλαδή, ἀγνοοῦν παντελῶς τοὺς δύο κύριους παράγοντες, τὴν διεθνῆ συγκυρία καὶ τὸν αὐτόνομο ἢ ἐνεργὸ πολίτη, κάτι ποὺ πλησιάζει πολὺ, ἂν δὲν ταυτίζεται ἀπολύτως, πρὸς τὴν τακτικὴ τῶν δημαγωγῶν, ἀπ' τὸν Κλέωνα μέχρι τὸν Ἀλκιβιάδην καὶ ἡ ὁποία ὁδήγησε τοὺς Ἀθηναίους στὴν ἔκπτωσή τους σὲ ἀπράγμονες καὶ μὲ ἀρκετοὺς ἀχρείους, ὅπως τοὺς ὀλιγαρχικοὺς τῶν τετρακοσίων τοῦ 411 καὶ τοὺς τριάκοντα τυράννους, μὲ ὅλα ὅσα πλήρωσαν πολὺ ἀκριβὰ· προέκτασή τους εἶχαν τὴν τυραννία καὶ τὸν κάθε μορφῆς ὀλοκληρωτισμό. Τὸ ἀνάλογο συμβαίνει σὲ ὅλες τὶς μεγάλες αὐτοκρατορίες τῆς ἱστορίας, ἀλλὰ στὴν σύγκριση μὲ τὰς Ἀθήνας, ἔχουμε, γιὰ τὴν μελέτη μας, *τρία πλεονεκτήματα*: *πρῶτον*, τὴν ὑπαρξὴ ἐνεργῶν πολιτῶν, τὴν θεωρητικὴ μελέτη τῆς στάσεώς τους ὅπως καὶ τῶν ἀπραγμόνων καὶ ἀχρείων, ἀπὸ ἱστορικοὺς, φιλοσόφους, ῥήτορες, κωμικοὺς ποιητές, ἐμμέσως καὶ τραγικοὺς, καὶ πλήρη μάλιστα περιγραφὴ τῆς πορείας τους ἀπὸ ἐνεργοὺς πολίτας, σὲ ἀπράγμονες καὶ ἀχρείους, ὅσο σὲ οὐδένα ἄλλο λαό, μὲ ἀντίστοιχες καταστάσεις. *Δεύτερον*, ἔχει νὰ κάνει μὲ τὴν ἱστορικὴ πορεία, καθοδικὴ στὴν Ἑλλάδα, μὲ τὸ τέλος τοῦ πολέμου, ἀπ' τὸν ἐνεργὸ πολίτη στὸν ἀπράγμονα καὶ ἀχρεῖο· *τρίτον*, ἀνοδικὴ στὶς μέρες μας, μὲ τὴν ψηφιοποίησιν τῆς ζωῆς, ἀπ' τὸν ὀπαδὸ τῆς ὁποίας ἰδεολογίας εἰς ἐλεύθερο καὶ αὐτόνομο πολίτη, μὲ καθοριστικὸ τὸν ρόλο τῆς γλώσσης του, τοῦ λόγου του.

Τὴν ἴδια μέρα τῆς ρωσικῆς εἰσβολῆς, τῆς καταδικαστέας ἀσυζητητί, στὴν Οὐκρανία, ἀλλὰ κι ἀπ' τὶς προηγούμενες, οἱ Δυτικοὶ ἡγέτες, μὲ προεξάρχοντα τὸν Ἀμερικανὸ πρόεδρο, εἶχαν ἀπειλήσει τὴν Μόσχα μὲ αὐστηρότατες οἰκονομικὲς κυρώσεις, καὶ τὶς ἐξήγγειλαν πομπодῶς μὲ τὴν εἰσβολή, προαναγγέλλοντας τὴν χρεωκοπία της, σὲ δύο ἐβδομάδες μάλιστα· ἐξυπακούεται, φυσικά, ὅτι θὰ ἀκολουθοῦσε τὸ τέλος τοῦ πολέμου καὶ ἡ παράδοσή της στοὺς νικητές. Τὸ περίεργο τῆς ὑποθέσεως εἶναι, τὸ πῶς ἦταν τόσο σίγουροι οἱ Δυτικοὶ ἡγέτες στὶς δηλώσεις τους καὶ τὸ χειρότερο, τὸ γιὰ τὴν μελέτησαν τὶς ἐκθέσεις σοβαρῶν οἰκονομικῶν κύκλων τους καὶ μεγάλων πολυεθνικῶν ἐταιρειῶν τους, ὅτι αὐτὸ εἶναι ἀδιανόητο, ἐπειδὴ εἶναι πολὺ δύσκολη γιὰ τὴν Εὐρώπην, ἡ σύντομη ἀντικατάσταση τῶν ρωσικῶν ὑδρογονανθράκων ἀπὸ ἄλλους ἄλλων πηγῶν· δὲν τὸ γνώριζε αὐτὸ ἡ Ἐπιτροπὴ; οὔτε πολλὰς εὐρωπαϊκὰς κυβερνήσεις; Δηλαδή, δὲν διάβασαν τὶς σχετικὰς ἐκθέσεις ἢ Οὐρσουλα φὸν

Ντερλάιεν κι ό Σάρλ Μισέλ, πέραν τῶν ἄλλων ἡγετῶν, ἢ ἀπλῶς καί μόνο ἦταν ἀπολύτως ὑπάκουοι τῶν ἀμερικανικῶν ἐντολῶν, ὅπως τοὺς κατηγοροῦν σὰ παρασκήνια ἀκόμη οἱ ἐταιρεῖες τῆς βαρειᾶς βιομηχανίας, μὲ πρώτη τὴν γερμανική; Τὸ ἐρώτημα ἀφορᾷ ὀλόκληρο τὸν δυτικὸ κόσμο, ἔστω κι ἂν αὐτὸ δὲν προβάλλεται ἀπ' τὴν δουλικότατη ἀτλαντικὴ διαπλοκὴ· ὑποχρεωτικὰ ἔτσι μεταφερόμαστε στὴν ἱστορικὴ ἀνάλυση τοῦ γεγονότος, τὸ πότε ἓνα καθεστῶς ἀντιδρᾷ, χωρὶς οὐσιαστικὴ ἐπαφὴ μὲ τὴν πραγματικότητα; Μὲ ἄλλα λόγια, τίθεται τὸ θέμα τῆς καταρρεύσεως τῶν μεγάλων αὐτοκρατοριῶν καὶ τῆς στάσεως τῶν ἀνθρώπων τους.

Αἱ Αἠθῆναι, τὰ ἑλληνιστικὰ βασίλεια, ἡ ρωμαϊκὴ καὶ ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία, ὅπως καὶ ἡ ὀθωμανικὴ καὶ ἄλλες, αὐστρουγγρικὴ, γερμανικὴ, ρωσικὴ, βρεταννικὴ καὶ γαλλικὴ, γιὰ νὰ μείνουμε στὴν δυτικὴ παράδοση, κατέρρευσαν γιὰ διάφορους λόγους, οἱ περισσότεροι τῶν ὁποίων εἶναι γνωστοί· τὸ δικό μας ἐνδιαφέρον ὅμως ἐστιάζεται στὴν ψυχολογία τῶν ἡγετῶν καὶ τῆς ἀρχούσης τάξεως, στίς κρίσιμες αὐτὲς στιγμές. Ὁ νικητὴς π.χ. τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου Οὐίνστον Τσῶρτσιλ πίστευε καὶ τὸ διατυμπάνιζε, μέχρι τὰ γεράματά του, ὅτι ἡ Βρεταννικὴ Κοινοπολιτεία θὰ ἐπιβίωνε χίλια χρόνια, ἐνῶ ἀνάλογες εἶναι καὶ οἱ δηλώσεις τῶν Ἀμερικανῶν προέδρων, ὡς πρὸς τὴν παγκόσμια κυριαρχία τους καὶ τὴν ἐξάρτηση τοῦ ὑπολοίπου κόσμου ἐξ αὐτῆς. Οὐδεὶς ἠδύνατο ἀμφισβητῆσαι τὸ δόγμα αὐτό, διαφορετικὰ ὅποιος τὸ τολμοῦσε, ἐξακοντίζονταν εἰς τὸ πῦρ τὸ ἐξώτερον!

Ἀποδεικνύεται, ὅτι οἱ ἡγεσίεις τους δὲν ἠδύναντο καταγράψαι τὰ πραγματικὰ γεγονότα, ὅπως ὅτι ἡ δέσμευση τοῦ ἡμίσεως τῶν συναλλαγματικῶν διαθεσίμων τῆς Ρωσίας εὐκόλα ἀντισταθμίσθηκε ἀπὸ δύο ἄλλες πηγές της, τὴν ἐκτίναξη τῶν τιμῶν τῶν ὕδρογονανθράκων, σιτηρῶν καὶ ἄλλων μεταλλευμάτων τουλάχιστον, καὶ τὴν διάθεση τῆς ὑπολοίπου παραγωγῆς της στοὺς Ἀναδυόμενους, οἱ ὁποῖοι καὶ στήριξαν τὴν Μόσχα, πολιτικὰ καὶ οικονομικά· δὲν ἦταν ὅπωςδήποτε θέμα ἀπλῆς ἔστω ἀναγνώσεως τῶν διαφορῶν ἀναφορῶν, ἀλλὰ ζήτημα νοητικῆς ἢ πολιτικῆς καταγραφῆς τους, αὐτὸ μέτρησε περισσότερο. Ἐτσι παρουσιάσθηκε τὸ παράδοξο φαινόμενο, οἱ Εὐρωπαῖοι νὰ ἀπειλοῦν τοὺς Ρώσους καὶ νὰ προγραμματίζουν τὴν διακοπὴ τῆς προμηθείας τους πετρελαίου καὶ φυσικοῦ ἀερίου, ἀλλὰ ὅταν πρὸς ἐξυπηρέτησίν τους! ἄρχισε νὰ τὴν ἐφαρμόζει τὸ Κρεμλίνο ἐξεγέρθησαν, μιλώντας γιὰ προδοσία. Τὴν ἐσωτερικὴ τους ἀντίφαση δὲν τὴν κατάλαβαν καὶ συνεχίζουν τὴν ἴδια προπαγάνδα, ὅπως ἔκαναν ὅλες οἱ καταρρέουσες αὐτοκρατορίες.

Ἡ προπαγάνδα συμπλήρωνε τίς πολιτικὲς τους ἀποφάσεις ἢ τίς προκαταλάμβανε μᾶλλον, ἐπειδὴ τὸ βαθὺ ἀμερικανικὸ κράτος, ὡς ὄργανο τῶν μεγάλων ψηφιακῶν πολυεθνικῶν πλέον, ἔδιδε τὸν τόνο τῆς ἀτλαντικῆς διαπλοκῆς καὶ τῆς μονοσημάντου ἐρμηγείας τῶν γεγονότων· αὐτὴ καθοδηγοῦσε καὶ καθοδηγεῖ τὸν

ὑπόλοιπο δυτικό τύπο καὶ ἐπέβαλε, σὲ μεγάλο βαθμό, τὴν διαμόρφωση τῆς κοινῆς γνώμης, ἢ ὅποια καὶ ἐπηρέαζε καὶ ἐπηρέαζει τὶς κυβερνήσεις. Ἦταν μᾶλλον προγραμματισμένη ἐκ τῶν προτέρων ἢ μεθόδευση, καθὼς ὅλες οἱ ἀντίθετες φωνές καὶ μὲ ἐπαρκέστατα μάλιστα στοιχεῖα σκεπάζονταν ἀπ' τὸν καταγιισμό τῆς ὀχλοβοῆς ἢ καὶ πνίγονταν κυριολεκτικὰ στὴν ἀφάνεια· ἦταν καὶ εἶναι ἡ διαστρεβλωμένη μονομερῆς μορφή τῆς παγκοσμιοποιήσεως, ὡς συνέχεια καὶ ἀποκορύφωση τοῦ μονοπολικοῦ κόσμου, μὲ τὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖες στὴν κορυφή.

Ἡ προπαγάνδα τους, καὶ πρὶν ἀπ' τὸν οὐκρανικὸ πόλεμο, ἦταν παρόμοια, τηρουμένων τῶν ἱστορικῶν ἀναφορῶν μὲ ἐκείνη τοῦ Στρεψιάδου, ὡς μιμητοῦ τῶν δημαγωγῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς πλήρους ἀλλοιώσεως τῆς σωκρατικῆς φιλοσοφίας· ἡ βαθύτερη μελέτη τῆς σχετικῆς ἀναφορᾶς τοῦ Ἀριστοφάνους μᾶς βοηθάει σημαντικὰ στὴν διερεύνησή μας. Ὁ Σωκράτης ρωτᾷ τὸν γεράκο, γιατί πάει στὴν σχολή του κι ἀκολουθεῖ ὁ διάλογος:

“Σωκ: ἔνεστι δῆτά σοι λέγειν ἐν τῇ φύσει;

Στρ: λέγειν μὲν οὐκ ἔνεστ', ἀποστειρεῖν δ' ἔνι.

Σωκ: πῶς οὖν δυνήσει μανθάνειν; Στρ: ἀμέλει, καλῶς.

Σωκ: ἄγε νῦν ὅπως, ὅταν τι προβάλωμαι σοφὸν
περὶ τῶν μετεώρων, εὐθέως ὑφαρπάσει.

Στρ: τί δαί; κνηδὸν τὴν σοφίαν σιτήσομαι;

Σωκ: ἄνθρωπος ἀμαθῆς οὕτοσί καὶ βάρβαρος,
δέδοικά σ', ὧ πρεσβύτα, μὴ πληγῶν δέη.
φέρ' ἴδω, τί δρᾶς, ἦν τις σὲ τύπτῃ. Στρ: τύπτομαι,
ἔπειτ' ἐπισχῶν ὀλίγον ἐπιμαρτύρομαι,
εἶτ' αὖθις ἀκαρῆ διαλιπῶν δικάζομαι.⁸

Μακρὸ τὸ ἀπόσπασμα, ἀλλὰ ἐνδιαφέρον. Ἀρκετὰ μᾶς προσφέρει εἰς τοὺς ὀλίγους στίχους τοῦ ὁ ποιητῆς· ὁ Γεροστρεψιάδης ὁμολογεῖ ὅτι ἔχει δυσκολία στὴν ὁμιλία του, στὸ λόγο του, ἀλλὰ στὸ κλέψιμο εἶναι πρῶτος, κι ὁ φιλόσοφος τὸν κατηγορεῖ ὅτι εἶναι βάρβαρος, ἐπειδὴ εἶναι ἀμαθῆς:

Σωκ: Ἐχεις ἔμφυτη τὴν ἰκανότητα τοῦ λέγειν;

Στρ: Τοῦ λέγειν δὲν ἔχω, ἀλλὰ τοῦ κλέπτειν ἔχω.

Σωκ: Καὶ πῶς θὰ τὰ μάθεις; Στρ: Τέλεια, μὴ σὲ νοιάζει.

⁸ Ἀριστοφάνους, «Νεφέλαι», στ. 486-496, μετάφραση δική μου, ἀπ' τὴν «ἀνάλυσιν» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Οἱ μικροὶ βάρβαροι», σελ. 3, κ.έ.

Σωκ: Ἐλα τώρα λοιπόν, ὅταν σοῦ διδάξω κάποιο σοφὸ
ἀστρονομικὸ θέμα, νὰ τὸ ἀρπάξεις ἀμέσως.

Στρ: Τί λές; Σὰν τὸ σκυλὶ θ' ἀρπάξω τὴν σοφία;

Σωκ: Ἄνθρωπος αὐτὸς ἀμαθὴς καὶ βάρβαρος,
φοβοῦμαι, ἔ γέρο, μήπως θέλεις ξύλο.

Γιὰ πές μου, τί κάνεις, ὅταν σὲ δέρνουν; Στρ: Δέρνομαι,
ἔπειτα παίρνω θάρρος κι ἀναζητῶ μάρτυρα,
κι ἀμέσως μετὰ προσφεύγω στὰ δικαστήρια.

Ὁ Σωκράτης εἶναι ἀπόλυτος σὲ ἓνα μόνο, στὸν χαρακτηρισμὸ τοῦ Στρεψιάδου ὡς βαρβάρου· τόσο ἀπόλυτος ἐλάχιστες φορὲς μᾶς ἔχει διασωθεῖ ὅτι ἐκφράζεται ὁ φιλόσοφος, ἢ μάλλον τὸν παρουσιάζει ὁ κωμικὸς ποιητὴς, τὸ 423 π.Χ., στὰ *Μεγάλα Διονύσια*, ὅπου ἔλαβε τὸ τρίτο βραβεῖο, ἐνῶ τὸ πρῶτο ἔλαβε ὁ Κρατῖνος, μὲ τὴν «Πυτίνην», τὴν κρασοκανάτα, καὶ τὸ δεύτερο, ὁ Ἀμειψίας, μὲ τὸν «Κόννον», τὸ σκουλαρήκι ἢ τὴν πλεξούδα. Μὲ ἄλλα λόγια, ὁ Σωκράτης λέει στοὺς Ἀθηναίους, καὶ μάλιστα ἀπ' τὸ ἐπίσημο βῆμα τοῦ θεάτρου τοῦ Διονύσου, ὅτι ὁ Γεροστρεψιάδης δὲν ἔχει τὴν ικανότητα τοῦ λέγειν, δηλαδή δὲν ἔχει τὴν ἄνεση τῆς παρουσίας του εἰς τὴν Ἀγοράν, δὲν εἶναι κἂν ἐλεύθερος πολίτης, διότι ὁ πολίτης κρίνεται ἀπ' τὴν ἄσκηση τοῦ λόγου του· ὁ Στρεψιάδης, ὅμως, δήλωσε ὅτι ἔχει ικανότητα εἰς τὸ κλέπτειν, εἰς τὸ «ἀποστερεῖν». Στὴν ἐξέλιξη τῆς κωμωδίας ὁ Δίκαιος λόγος ἐμφανίζεται ἀπ' τὸν ποιητὴ ὡς θερμὸς ὑποστηρικτὴς τοῦ Στρεψιάδου, ἐνῶ ὁ Ἄδικος λαμβάνει τὸ μέρος τοῦ γιοῦ τοῦ Φειδιππίδου, τοῦ μετέπειτα μαθητοῦ τοῦ Σωκράτους.”

Ποιὲς εἶναι, λοιπόν, οἱ *ιδιότητες* τοῦ δυτικοῦ ἀνθρώπου, ἢ *περιαυτολογία* του, μὲ τὴν *ὑπεροψία* του καὶ τὴν *μέθη* του, ὅτι, «*ὅλα τὰ ξέρει*», κι «*ὅλα τὰ ἐλέγχει*»· θεωρεῖ πρότυπο δημοκρατίας καὶ ἐλευθερίας τὸ ἀμερικανικὸ πολίτευμα, ἐνῶ οἱ *τρέχουσες εἰδήσεις* ἀναφέρουν ὅτι συμβαίνει τὸ *ἀντίθετο*, ταυτίζει ὀλόκληρη τὴν *ἀνθρωπότητα* μὲ τὸν *κλειστό* του, τὸν *εἰκονικό* του, *κόσμο*, κι ὅταν ἀποδεικνύεται, ὅτι δὲν ἰσχύει αὐτό, τότε φταίει ὁ ἄλλος κόσμος ποὺ δὲν συμμορφώνεται πρὸς τὶς *ιδεολογικές* του *ἀρχές* καὶ τὶς *πολιτικές* του *ἐπιδιώξεις*, *προσπερνώντας* τὴν *πραγματικότητα*, ὅτι τὸ *ἀμερικανικὸ ὄνειρο* ἔχει πετάξει ἀπὸ καιρὸ. Ὅπως δὴποτε εἶναι συνεπὴς πρὸς τὸν ἑαυτὸ του καὶ τὶς *ρίζες* του στὸν *Ἅγιο Αὐγουστῖνο*, μαζί μὲ τὴν *παράδοση* τοῦ *ὀρθολογισμοῦ* του, ὅπως τὸ ἔχουμε παρουσιάσει σὲ πολλὰς «*ἀναλύσεις*» μας· ἄλλωστε, συνεχίζει τὴν *νοοτροπία* του τῆς *βιομηχανικῆς ἐποχῆς*, μὲ τὴν *ἐρμηνεία* τῆς *ἱστορίας* κατὰ τὰς *θεωρίας* τῆς *βικτωριανῆς λογικῆς* καὶ τῆς *μαρξιστικῆς ἰδεολογίας*, ὅτι δὲν τοὺς *ταιριάζει*, τὸ *χαρακτηρίζουν* ὡς *κυνηδὸν σοφίαν*...

Ἐσωστρεφῆς δυτικὸς ἄνθρωπος

Τὸ κύριο πρόβλημα τῆς ἐποχῆς μας εἶναι ἓνα, σὲ δύο πτυχές, ἡ ἀδυναμία τοῦ δυτικοῦ ἀνθρώπου διερευνήσεως τῆς ἀμέσου πραγματικότητος καὶ ἡ ἐσχατολογικὴ του πίστη καὶ ἡ ἐσωστρέφειά του· ἡ ἐποχὴ μας εἶναι μεταβατικὴ, μᾶλλον ὅσο λίγες στὴν παγκόσμια ἱστορία, κι αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος, πού δὲν εἶναι εὐκόλη ἡ σύγκρισή της μὲ ἄλλες ἀνάλογες ἐποχές, κι ἀκόμη χειρότερα, ἐπειδὴ οἱ ἀλλαγές γίνονται, ὄχι μὲ τὸν γνωστὸ στὴν ἱστορία ῥυθμὸ, ἀλλὰ πολὺ γρήγορα, μὲ διαστημικὴ ταχύτητα, ὅπως ἰσχυρίζονται ὄριμοι στοχαστές, πού οὔτε κἂν νὰ τὸ διανοηθοῦν μποροῦσαν οἱ πρόγονοί μας. Εἶναι γεγονός, ὅτι ὁ δυτικὸς ἄνθρωπος κυριάρχησε στὴν ὑφήλιο τοῦς δύο τρεῖς προηγούμενους αἰῶνες, μὲ τὸν γνωστὸ τρόπο του καὶ μὲ τὴν ἐπικάλυψη τῶν ἄλλων πολιτισμῶν, κινεζικοῦ, Ἰνδικοῦ, ὡς κατωτέρων, ἀκόμη καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ, γιὰ τοῦς ἀκραίους ὑποστηρικτές του· ἡ ἀριστερὴ ἰδεολογία στὸ θέμα αὐτὸ διαδραμάτισε συμπληρωματικὸ ρόλο μὲ τὴν ἀστικὴ καὶ μᾶλλον καὶ πιὸ ἰσοπεδωτικὸ.

Ὁ δυτικὸς ἄνθρωπος εἶναι ἡ γνήσια ἔκφραση τοῦ Ἰουδαϊκοῦ θεοῦ καὶ τοῦ ρωμαϊκοῦ νόμου, ἀριστοκρατικῆς ἢ στρατοκρατικῆς ὑφῆς, μὲ συνέχειά του τὴν ἀυγουστίνεια πίστη, καὶ τὴν παράκαμψη τῆς ἀμέσου δημοκρατίας καὶ τῆς ἑλληνικῆς πτυχῆς τῆς ἀναγεννήσεως, ἀλλὰ μὲ προέκτασή της τὸν ὀρθολογισμό καὶ τὴν βιομηχανικὴ τεχνολογία καὶ συμπλήρωμά τους τὸν διαφωτισμὸ καὶ τὴν γαλλικὴ ἐπανάσταση· ὁ ἑλληνορωμαϊκὸς πολιτισμὸς δὲν ὑπῆρξε ποτέ, ἀφοῦ, ἄλλωστε, ἡ παρουσία του εἶναι προῖόν θεωρίας τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος κι ὄχι ὑπαρκτὸ ἱστορικὸ γεγονός. Τὸ Βυζάντιο θεωρεῖται συνέχεια, ὡς κρατικὴ ὀργάνωση καὶ μερικῶς ἀπὸ νομικῆς μορφῆς, τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ἀλλὰ αὐτονομεῖται ὡς ἔκφραση τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ τῆς πλήρους ἀγνοήσεως τῆς λατινικῆς γραμματείας, ὅπως καὶ παρακάμψεως τῆς νεοπλατωνικῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς δευτέρας λεγομένης σοφιστικῆς, ἀλλὰ μὲ οὐσιαστικὴ καλλιέργεια τῆς ἑλληνικῆς κλασικῆς γραμματείας καὶ μὲ τὸν θεσμὸ τῆς θύραθεν παιδείας στὴν καθημερινότητα τῶν ἀνθρώπων του...

Κάθε μονοθεϊστικὴ θρησκεία καὶ ὀλοκληρωτικὴ ἰδεολογία χαρακτηρίζεται ἀπ' τὴν ἀπόλυτη κι ἀδιαμφισβήτητο πίστη της στὴν δική της ἀλήθεια, μὲ συμπλήρωμα τὴν ἄμεση καὶ ταχεῖα ἐπέκτασή της στὸν γύρω της κόσμον· ἡ ἔννοια καὶ ἡ πρακτικὴ τῆς ἀνοχῆς καὶ πολὺ περισσότερο τῆς συμβιώσεως μὲ συστήματα ἄλλων ἀξιῶν εἶναι ἀδιανόητη μέσα τους, στοὺς ἴδιους τοὺς πιστοὺς, καὶ κατὰ προέκταση στὴν κρατικὴ τους ὄντοτητα. Ἱστορικὰ εἶναι γνωστὸ, ὅτι στὴν νεώτερη ἐποχὴ οἱ κονκισταδόρες ἐπέβαλαν τὴν θρησκεία τους στοὺς Ἀτζέκους καὶ στοὺς Ἰνκας, ἀλλὰ ὡς δευτερεῦον

καθηκόν τους είχαν την διάδοσή της, ενώ πρώτο είχαν την καταλήστευση των περιοχών τους, τὸ ἴδιο ὅμως ἰσχύει καὶ γιὰ τοὺς ἄλλους Εὐρωπαίους ἐκείνη τὴν ἐποχή· ὅταν ὅμως ἄρχισε ἡ συστηματικὴ ἀποικιοποίηση τὸν δέκατο ἔνατο αἰῶνα, τότε αὐτὴ συνοδεύθηκε κι ἀπ' τὴν ὑποχρεωτικὴ ἔνταξη τῶν ἰθαγενῶν στὸ εὐρωπαϊκὸ σύστημα, πολιτικὸ καὶ θρησκευτικὸ, μὲ προσθήκη τὸν ἐκδημοκρατισμὸ μετὰ τὸν δεύτερο πόλεμο. Τὰ ἔχουμε ζήσει αὐτὰ καὶ στὴν Ελλάδα, μὲ τὶς ἀπαξιώτικες θεωρίες γιὰ τὴν Ὀρθοδοξία καὶ τὶς ἀντίστοιχες ἀναφορὲς ἀκόμη καὶ γιὰ τὴν ἄμεσο δημοκρατία. Τὸ σοβιετικὸ σύστημα ἦταν συμπληρωματικὸ τοῦ καπιταλιστικοῦ, μὲ ἀποτέλεσμα ἢ κατάρρευσής του νὰ ἐπιφέρει τὴν ἀποκάλυψη τῶν συγκοινωνούντων δοχείων τους, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑπαρξὴ τῶν ἄλλων πολιτισμῶν, ὡς αὐτοφυῶν κέντρων τῆς ἀνθρωπότητας, κινεζικὸς, ἰνδικὸς, ρωσικὸς, καὶ μὲ τὴν ἀπαίτηση ἰσοτιμίας μεταξύ τους· σημαντικὸ ὅμως ρόλο διαδραμάτισε καὶ ἡ ἀλλαγὴ τῆς διεθνoῦς οικονομικῆς ἰσορροπίας, μὲ τὴν ἀνάδυση τῆς Κίνας ἀρχικῶς καὶ τῶν Ἰνδιῶν μετὰ καὶ τῶν Ἀναδυομένων ὡς αὐτονόμου καὶ ἀνταγωνιστικοῦ περισσότερο πρὸς τὴν Δύση οικονομικοῦ κέντρου, μὲ τὴν Ἀνατολικὴ Ἀσία, ὡς βάση τους καὶ τὴν ἀνοχὴ τους πρὸς τοὺς ἄλλους, ὄχι τὴν ἀφομοίωσή τους, ὅπως ἔκαναν οἱ Δυτικοί...

Ἡ συνοπτικὴ αὐτὴ ἀνασκόπηση μᾶς ἐπιτρέπει τὴν ἀναγνώριση δύο τουλάχιστον παραγόντων σχετικῶν μὲ τὶς ἀντιδράσεις τοῦ δυτικοῦ κόσμου στὸν οὐκρανικὸ πόλεμο, τὴν εἰσβολὴν αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν καὶ τὰ αἰτίά του· οἱ ἀντιδράσεις τῶν Δυτικῶν ἐπιβεβαιώνουν πλήρως τὶς διαπιστώσεις μας. Ἡ ρωσικὴ εἰσβολὴ εἶναι καταδικαστέα, οὐδεὶς ἀμφιβάλλει, ἀλλὰ αὐτὴ εἶναι μόνο ἡ ἀφορμὴ, τὰ αἴτια ὅμως δὲν ὑπάρχουν οὔτε ὡς δεῖγμα στὴν ἐπιχειρηματολογία τους, κι ἔτσι ξεχνᾶμε καὶ τὸν Θουκυδίδη! καταδικάζεται ἀπροσχηματίστως, λέγεται, ἡ διαταραχὴ τῆς ἀπολύτου πολιτικῆς καὶ οικονομικῆς ἐξουσίας τοῦ δυτικοῦ ἀνθρώπου στὴν ὑφήλιο, καθὼς ὑπογραμμίζεται, ὅτι εἶναι διατεταγμένη ἄνωθεν, ὡς οἰονί δεδομένη ἢ κυριαρχία του, μὲ τὴν ἐσχατολογικὴ θεωρία μάλιστα τοῦ μονοπολικοῦ κόσμου καὶ τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν στὴν κορυφὴ. Ἀκούγονται αὐτὰ καθημερινὰ ἀπ' τοὺς Δυτικούς ἡγέτες κι ἀναπαράγονται στὴν διαπασῶν ἀπ' τὴν διαπλοκὴ, μὲ μόνιμο ἐπῶδὸ τους τὴν παραβίαση τῶν δημοκρατικῶν ἀξιῶν, ἀπ' τὴν Ρωσία καὶ τὴν Κίνα καὶ τὴν καταπάτηση τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων καὶ τῆς ἐλευθέρως ἐκφράσεως τῶν πολιτῶν τους. Ἐπιλεκτικῶς ἀναφέρονται οἱ θεωρίες αὐτές...

Τὸ ἂν πείθουν αὐτὰ εἶναι ἄλλο θέμα, ἂν καὶ τὰ περὶ δημοκρατίας ἔχουν παραμερισθεῖ ἀρκετὰ, μετὰ τὰ ὅσα συμβαίνουν στὴν Ἀμερικὴ καθημερινά, μὲ θύματα καὶ μικρὰ παιδιά ἀπὸ ἐνόπλους καὶ τὴν κατάργηση τοῦ δικαιώματος ἀμβλώσεως τῶν γυναικῶν· τὸ δεύτερο πού παραμερίζεται εἶναι ἡ οικονομικὴ κυριαρχία τῆς Δύσεως, μετὰ τὶς πομπώδεις ἐξαγγελίες τοῦ Ἀμερικανοῦ προέδρου

κυρίως, ότι σε δύο εβδομάδες ή Ρωσία θα χρεωκοπήσει απ' τις οικονομικές κυρώσεις και τον όρισμό ανωτάτης τιμής πετρελαίου, όπως προαναφέραμε. Το κρίσιμο πολιτικό ερώτημα είναι, το γιατί οι Δυτικοί, οι πλέον προηγμένοι και σοφοί του κλεινού τούτου πλανητού, όπως διατείνονται εύθαρσως, αντιδρούν τόσο πρόχειρα στο δυσκολότερο δίλημμα της εποχής τους; Έχουν ύστερηση πληροφοριών, στο ποιός είναι ο σημερινός κόσμος; Δεν έχουν έπαρκη έπιτελεία, πολιτικά, θεωρητικά, στρατιωτικά για τὰ θέματα αυτά; ή μήπως είναι ένδογενείς οί λόγοι τους;

Η απάντηση δόθηκε στο ανακοινωθέν της διασκέψεως κορυφής του NATO στην Μαδρίτη, στα τέλη Ιουνίου 2022, με κύριο αντικείμενό της, την αναδιοργάνωση και διεύρυνση της συμμαχίας, για την αντιμετώπιση της Ρωσίας και της Κίνας στην νέα διεθνή συγκυρία, μετά τον ουκρανικό πόλεμο· είναι χαρακτηριστική μάλιστα ή διατύπωση, «αύταρχικοί πρωταγωνιστές άμφισβητούν τὰ συμφέροντα, τις άξίες και τον τρόπο ζωής μας», αλλά και άποκαλυπτική της νοοτροπίας της συμμαχίας. Ως πρώτο κίνδυνο επικαλούνται, για την συμμαχία, την άπειλή των συμφερόντων της, την άνατροπή της δεδομένης τάξεως πραγμάτων, οικονομικής και πολιτικής, από αύταρχικούς αντίπαλους της· όμολογούν δε εύθέως, ότι το πρωταρχικό τους μέλημα είναι ή προστασία των συμφερόντων της και των κοινωνικών άξιών της, άνεξαρτήτως των εισηγήσεων και πιέσεων πολλών άκαδημαϊκών και οικονομικών κύκλων τους. Υπήρξαν και ύπάρχουν σοβαρώτατες και πειστικότερες εισηγήσεις, ότι είναι μυωπική ή αντιμετώπιση αύτη των διεθνών εξέλιξεων, αλλά άγνοούνται. Έπομένως, οί ήγεσίες τους και πρωτίστως ή άμερικανική, δεν πάσχουν από έλλειψη πληροφοριών, το αντίθετο μάλιστα, είναι πληθώρα οί σχετικές εκθέσεις, αλλά όλες σχεδόν άπορρίπτονται· δηλαδή, γνωρίζουν το ποιός είναι ο σημερινός κόσμος και το ότι βρίσκεται σε κατάσταση άρδην άνακατατάξεων, αλλά αυτές τις άνακατατάξεις έπιχειρούν σπασμωδικά νά ανακόψουν, με έμφανέστατο το συμπέρασμα ότι αύτοι είναι οί ένδογενείς λόγοι. Όσο, για τὰ έπιτελεία τους, τὰ σοβαρά έξ αυτών έχουν ριζικές έπιφυλάξεις, κυρίως τὰ εύρωπαϊκά, αλλά το βρετανικό Γενικό Έπιτελείο Στρατού, όπως διατείνεται, πλέει σε πελάγη εύφορίας κατακτήσεων στον πόλεμο κατά της Ρωσίας...

Ένα είναι γεγονός, οί Δυτικοί ζούνε στον εικονικό τους κόσμο κι άγνοούν τον σημερινό τους· προβάλλουν την διατήρηση, των συμφερόντων τους, των άξιών τους και του τρόπου της ζωής του κόσμου τους, αλλά κι ότι έχουν τις δυνατότητες προασπίσεώς τους, απ' τις έξωτερικές άπειλές, Ρωσίας και Κίνας, όπως και της οικονομικής έπιβιώσεώς τους στον άνταγωνισμό τους με τους Αναδυόμενους, στην έποχή μάλιστα της ψηφιακής τεχνολογίας; Ο χρόνος όμως θα δείξει!

Ἡ ἀποδοχή τοῦ νέου δόγματος ἦταν ὁμόφωνος ἀπ' τὶς ἡγεσίες τοῦ NATO, ἀλλὰ χωρὶς ἐκδηλώσεις ἐπιδοκιμασίας τῶν λαῶν του, πέραν τῆς ἐξυμνήσεώς του ἀπ' τὴν δουλικότατη διαπλοκή, ἐνῶ πάρα πολλές εἶναι οἱ ἐπιφυλάξεις, ἀκαδημαϊκῶν καὶ ἄλλων κύκλων· ἡ γλῶσσα τοῦ κειμένου μάλιστα εἶναι πολὺ ἀπλοϊκή, δείχνει ὅτι ἀπευθύνεται σὲ μετρίας ἢ κατωτέρας διανοητικῆς ἰκανότητος ἄτομα, σὲ ὅσα ἔχουν ἀνάγκη ἀνωτέρας καθοδηγήσεως καὶ χωρὶς πολλὰς ἐρωτήσεις, ὅπως καὶ οἱ ἡγέτες τους· συνεχίζουν τὸ «πίστευε καὶ μὴ ἐρεύνα» τῶν μονοθεϊστικῶν θρησκειῶν. Ὅποτε, ἀπαιτεῖ διόρθωση, ἢ προτέρα θέση μας· γνωρίζουν μᾶλλον πολὺ καλά, τὸ ποιοὶ κίνδυνοι ἀπειλοῦν τὸν δυτικὸ κόσμον καὶ ἐνδιαφέρονται πρωτίστως, γιὰ τὴν σύσφιγξη τῆς ἐνότητός του, μὲ τὴν διασφάλιση τῆς ὑπακοῆς τῶν κατωτέρων στρωμάτων τοῦ πληθυσμοῦ τους, ὡς πλέον ὑπάκουων καὶ βολικῶν στὴν μεταχείρισή τους. Τὸ ἐὰν τὸ ἐπιτύχουν εἶναι ἄλλο θέμα καὶ θὰ φανεῖ στὸ μέλλον.

Ἐνα πράγμα ἀγνοοῦν ἢ τουλάχιστον τὸ παρακάμπτουν, τὴν ψηφιακὴ τεχνολογία· τὴν χρησιμοποίησαν, ἀπ' τὴν ἐμφάνισή της στὴν Ἀμερικὴ πρῶτα, ὡς τὸ τελειότερο ὄργανο τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς καὶ τὴν βάφτισαν, τετάρτη βιομηχανικὴ ἐπανάσταση, ἀλλὰ πληρώνουν τώρα τὴν ἀπερισκεψία τους, μὲ ὅλες τὶς προεκτάσεις της, ἔστω καὶ ἂν δὲν τὸ καταλαβαίνουν οἱ πολλοί. Ἡ ψηφιακὴ ἐπανάσταση ἀλλάζει τὸν τρόπο ζωῆς καὶ ἐργασίας, παραγωγικῆς ἀσχολίας τοῦ ἀνθρώπου, καὶ δὲν ἔχει οὐδεμία σχέση μὲ τὴν βιομηχανικὴ παραγωγή, ἐκτὸς τοῦ γεγονότος, ὅτι διαδέχεται ἢ μία τὴν ἄλλη στὴν καθημερινότητά μας· ἡ βιομηχανικὴ παραγωγή ἐστιάζει τὴν προσοχή της στὴν ἐξειδίκευση τῆς ἐργασίας, στὴν τελειότερη δυνατὴ ἀπόδοση τῆς χειρός, ἀπ' τὸ ἐπιδέξιο χέρι ἐξαρτᾶται ἡ ἀποδοτικότητα τοῦ ἐργάτου, στὴν χρῆση τῶν ἐργαλείων καὶ τῶν μηχανῶν· ἡ ψηφιακὴ ἐστιάζει, ἀντιθέτως, τὴν προσοχή της, στὸν τρόπο λειτουργίας τῆς σκέψεως, τοῦ μυαλοῦ, τῆς διανοίας. Ὁ ψηφιακὸς ἄνθρωπος εἶναι ὡς πρὸς τὸν βιομηχανικὸν ὅσον τὶς ἀσύμβατες εὐθειες στὸν χῶρον, δὲν τέμνονται πούθενά καὶ οὔτε ἐφάπτονται κἄν· ἔχουν ἐντελῶς ἄλλο ἦθος καὶ ἄλλη νοοτροπία, γνωστὰ αὐτὰ στοὺς ἀναγνώστες μας τῶν «ἀναλύσεων» «Τοῦ Ἑμμελοῦς».

Ὁ ἕνας, ὁ βιομηχανικός, εἶναι μονόχρωτος καὶ μονοσήμαντος καὶ τίποτε ἄλλο δὲν ἀντιλαμβάνεται, πέραν τῶν κινήσεων τῶν χεριῶν του καὶ τοῦ σώματός του, ὅπως τὸν παρουσίασε τέλεια ὁ Σαρλῶ στοὺς «Μοντέρνους Καιροὺς» καὶ εἶναι ἀπολύτως ὑποτακτικός, στὴν καλβινιστικὴ ἠθικὴ καὶ στὸ προτεσταντικὸ πνεῦμα, ὅπως καὶ στὸν ὀρθολογισμό καὶ στὶς ἰδεολογίες του, φιλελευθερισμὸ καὶ κομμουνισμό· ἐστιάζει τὴν προσοχή του στὴν ἐκτέλεση τῶν κινήσεων τῶν χεριῶν του τὸ ὀκτώωρον καὶ δὲν

γνωρίζει τὸ τί γίνεται γύρω του στὸ ἐργοστάσιο, τὸ γιὰ τὸ ποῦ προορίζεται τὸ παραγόμενο ἐξάρτημά του, καὶ οὔτε στὴν πόλη του, στὴν χώρα του καὶ στὸν κόσμος, κι ὅταν ἐπιστρέφει σπῖτι του, κατσούφης καὶ κατάκοπος, δὲν ἔχει χαμόγελο οὔτε γιὰ τὰ παιδιά του, ἐνῶ εἶναι βίαιος κι αὐταρχικός μὲ τὴν γυναῖκα του. Ἔτσι καὶ οἱ σημερινές ἡγεσίες του ἐξαγγέλλουν τὰς ἐπιταγὰς των, τὰ δόγματα τῆς ἀτλαντικῆς συμμαχίας, μὲ ἀδιάσειστη τὴν πεποίθησή των, ὅτι αὐτὰ θὰ γίνουν σεβαστὰ ἀπ' τοὺς λαούς των, ἀπ' τοὺς ὑπηκόους των ἐννοοῦν φυσικά. Τὸ ἂν αὐτὰ γίνονται ἀποδεκτά, δὲν τὸ ἐξετάζουν αὐτὴν τὴν στιγμή, ὅπως δὲν τὸ ἐξέτασε καμμία αὐταρχικὴ ἐξουσία στὴν ἱστορία. Θὰ τὸ ἀναλογισθοῦν στὴν συνέχεια, ὅταν ἐπιχειρήσουν ἐφαρμόσαι τὰ δόγματά των στὴν πράξη...

Ὁ ψηφιακὸς εἶναι κάτι ἐντελῶς διαφορετικό· ἐστιάζει τὴν προσοχή του, ἢ μᾶλλον ὑποχρεοῦται ἐστιάζει τὴν προσοχή του, στὸν τρόπο λειτουργίας τοῦ μυαλοῦ του, ἐπειδὴ ἀπ' αὐτὸ ἐξαρτᾶται ἢ ἀπόδοσή του κι ὄχι ἀπ' τὴν ἐπιδεξιότητα τῶν χεριῶν του· οἱ ὑπολογιστὲς ἐκτελοῦν τὸ πρόγραμμά τους μὲ ἀπόλυτη ἀκρίβεια καὶ χωρὶς ἴχνος λάθους, ὅπως συνήθως συμβαίνει στὸ ἀνθρώπινο χέρι. Ἡ ἀποστολή του εἶναι ἡ σύνταξη καλοῦ προγράμματος, γιὰ ὀλόκληρη τὴν παραγωγικὴ διαδικασία, τὸ ὁποῖο μάλιστα προβλέπει συνήθως καὶ τρόπο διορθώσεως τῶν τυχόν σφαλμάτων του· ταυτοχρόνως ἔχει πλήρη γνώση τῆς παραγωγικῆς διαδικασίας στὸ ἐργοστάσιό του καὶ τῆς ἀντιστοίχου στὶς ἀνταγωνιστικὲς ἐπιχειρήσεις, στὸ βαθμὸ τοῦ δυνατοῦ, στὴ χώρα του καὶ παγκοσμίως καὶ ἔχει ὅλα τὰ νέα στὸ τραπέζι του, ἀφοῦ βρίσκεται στὸ κέντρο τοῦ κόσμου, «ἐν τῷ μέσῳ τῶν πραγμάτων». Στὸ τέλος, χαμογελαστὸς ἐπιστρέφει στὸ σπῖτι του, παίζει μὲ τὰ παιδιά του κι αὐτὰ τὸν χαίρονται, ἐνῶ εἶναι οἰκεῖος καὶ ἐρωτικὸς μὲ τὴν σύζυγό του. Συνοπτικῶς ἀναφέρονται αὐτά, καθὼς ἔχει γίνῃ λεπτομερῆς ἐπεξεργασία τους εἰς τὰς «ἀναλύσεις» μας.

Ἄλλωστε, τὸ κύριο θέμα μας εἶναι τὸ ἀδιέξοδο τοῦ βιομηχανικοῦ ἀνθρώπου, ἀνθεκτικοῦ ἀκόμη στὴν ἀνθρωπότητα, μὲ τὸν οὐκρανικὸ πόλεμο, ὡς ἀφορμὴ· ὁ ψηφιακὸς ἄνθρωπος δίδει πλέον τὸν τόνο στὶς διεθνεῖς ἐξελίξεις κι ὅσες κυβερνήσεις τὸ ἔχουν ἀντιληφθεῖ, ἔχουν καλύτερη γνώση τους. Σὲ γενικὲς γραμμὲς στὴν Δύση, καὶ κυρίως στὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖες, παρουσιάζεται τὸ ἀκόλουθο φαινόμενο· ἀποτελοῦν τὸ λίκνο τῆς ψηφιακῆς τεχνολογίας καὶ μὲ τὶς πρῶτες πολυεθνικὲς τοῦ εἴδους παγκοσμίως, μέχρι πρόσφατα, μὲ οὐσιαστικὴ ὅμως ὑστέρηση στὴν ἐφρμογὴ τῆς στὴν καθημερινότητα τῶν πολιτῶν τῆς, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν διατηρήσιμη θεσμῶν, ὀπλοφορία, ὀπλοχρησία, κατάργηση τοῦ δικαιώματος ἀμβλώσεως τῶν γυναικῶν, οἱ ὁποῖοι ἀνάγονται στὴν αὐταρχικὴ ἐξουσία τῆς πρῶτης βιομηχανικῆς ἐποχῆς, ἐνῶ σὲ πολλοὺς κλάδους τῆς ψηφιοποιήσεως τῆς καθημερινότητος τῶν πολιτῶν τους ὑστεροῦν σημαντικά. Ἔτσι, διεπιστώθη, ὅτι τὸ

έλληνικὸ σύστημα ἐμβολιασμοῦ ἦταν, ὅπως τὸ ὁμολόγησαν κορυφαῖοι παράγοντες τῆς Ἀμερικῆς, τὸ καλύτερο, ἐνῶ κάλεσαν τὴν Ἄνοιξη, τὸν Κυριάκο Πιερρακάκη στὸν Λευκὸ Οἶκο, νὰ τοὺς ἐξηγήσει τὸν προγραμματισμὸ τῆς ψηφιοποιήσεώς μας καὶ νὰ ζητήσουν συνεργασία γιὰ τὸ ἀντίστοιχο λογισμικό. Ἐνδεικτικὰ εἶναι αὐτά, ἀλλὰ δείχνουν τὴν ὑστέρηση τῆς χώρας, ἐνῶ οἱ κινεζικὲς ψηφιακὲς ἀνταγωνίζονται πλέον ἐπιτυχῶς τὶς ἀμερικανικὲς καὶ οἱ ρωσικὲς στὴν ἀεροναυπηγικὴ βιομηχανία...

Τὸ ἐρώτημα πλέον τίθεται διαφορετικά, ὑπάρχει διάλογος ἡγεσίας καὶ λαοῦ, ὅταν ἡ διαφορὰ τῶν ἀντιλήψεων εἶναι τόσο μεγάλη; ὁ πρόεδρος ἀπευθύνεται μὲ ὄρους τῆς βιομηχανικῆς λογικῆς καὶ οἱ νέοι τῆς χώρας τοῦ ὁμιλοῦν ἄλλη γλῶσσα· ὁ λόγος τοῦ βρίσκεται στὸ ἴδιο μῆκος κύματος μὲ τοὺς ἀναχρονιστικοὺς τῆς καταργήσεως τοῦ δικαιώματος τῶν γυναικῶν στὶς ἀμβλώσεις, ὅποτε δὲν πείθει οὔτε γι' αὐτό. Ἡ διάσταση τῆς ψηφιακῆς τεχνολογίας, ὡς φορέως ἄλλου ἤθους στὸν ἐργαζόμενο, ἀπουσιάζει πλήρως ἀπ' τὸ λόγο του καὶ προκαλεῖ ἀλλεργία στὸ μερίδιο τῆς νεολαίας τοῦ ποῦ ἐγκολπώνεται τὸν ψηφιακὸ τρόπο ζωῆς καὶ φυσικὰ πολὺ περισσότερο τὸν ρόλο τῆς μουσικῆς στὴν διαμόρφωση τοῦ ἤθους. Ἀλλά, οἱ δύο αὐτὲς ἔννοιες, ἤθος καὶ μουσικὴ, δὲν ὑπάρχουν ὡς παράγοντες διαμορφώσεως τῆς νοοτροπίας τοῦ πολίτου σὲ ὁλόκληρη τὴν δυτικὴ φιλοσοφία...⁹

⁹ Ὅρα, εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ἀπ' τὴ μουσικὴ στὴ γραμματικὴ», «Νόμους τὰς ψῆδὰς ἡμῖν γεγονέναι» καὶ «Ὁ λόγος τοῦ Οἰδίποδος», σελ. 28 κ.έ.

«Τῶ πλάνει τῆς ἑλληνίδος»

Τὸ θέμα ἀφορᾶ πλέον τὶς ρίζες τοῦ βιομηχανικοῦ ἀνθρώπου· ἡ κοινωνία του ἀπαιτεῖ καὶ προϋποθέτει τὴν ἀπόλυτη προσαρμογὴ τοῦ ἐργαζομένου στὸ πρόγραμμα παραγωγῆς της, χωρὶς οὐδεμία παρεκτροπή, ἀκόμη καὶ τοῦ βλέμματος ἢ τῆς σκέψεώς του· ὁ ἐργαζόμενος εἶναι ἐντεταγμένος στὴν παραγωγὴ ἐν σειρᾷ τῆς βιομηχανικῆς ἀλυσίδος ἢ τῆς ὑπηρεσιακῆς διαδρομῆς τῶν ὑποθέσεων. Τὸ πρόγραμμα καταστρώνεται ἄνωθεν καὶ ἀπομένει ἡ ἐφαρμογὴ του, χωρὶς ἐρωτήσεις καὶ ἀμφβολίες· ἱστορικά, μὲ προέκταση στὸν ἰουδαϊκὸ νόμο, ἔχουμε τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ συστήματος αὐτοῦ στὴν φαραωνικὴ ἐποχὴ, μὲ τὴν ἱερατικὴ καὶ ἱεραρχικὴ συγκέντρωση τῆς γνώσεως καὶ τῆς παραγωγικῆς διαδικασίας· τὸ ἱερατεῖο συγκεντρώνει τὴν γνώση τῆς κοινωνίας σὲ ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις της καὶ ἡ κορυφὴ του ἐπιτρέπει τὴν κατανομὴ της στὰ κατώτερα στρώματα, ἀναλόγως πρὸς τὶς τρέχουσες ἀνάγκες του. Οἱ κοινωνίες αὐτὲς παρουσίαζαν σχετικὴ ὁμοιογένεια καὶ μὲ συνοχὴ τῶν γενεῶν μεταξύ τους, ἀλλὰ, σὲ ὅσες σημειώνονταν κοινωνικὲς ἐκρήξεις, συνοδεύονταν αὐτὲς καὶ ἀπὸ ριζικὲς ἀλλαγές τους, ὅπως οἱ ἐπαναστάσεις πολὺ συνηθισμένες καὶ πολὺ περισσότερο στὴν βιομηχανικὴ ἐποχὴ· τὸ ἀποτέλεσμα ἔχει δευτερεύουσα σημασία γιὰ τὴν ἀνάλυσή μας, πλὴν μιᾶς ἐξαιρέσεως, ὅτι τὸ χάσμα τῶν γενεῶν εἶναι πολὺ βαθύτερο στὶς μέρες μας, μὲ ἀμφισβήτηση, ἀκόμη καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς βιομηχανικῆς κοινωνίας, μὲ αἰτία καὶ ἀφορμὴ τὴν ψηφιακὴ τεχνολογία· αὐτὴ ἀφορᾶ τὸν ρόλο τοῦ ἀτόμου στὴν παραγωγικὴ διαδικασία καὶ στὴν κοινωνία, ὡς αὐτονόμου πολίτου πρωτίστως, καὶ ὄχι ὡς ὑποτακτικοῦ κάποιας θρησκείας ἢ ιδεολογίας. Ὁ Θαλῆς ὁ Μιλήσιος, πρῶτος μετέφερε τὴν παγκόσμια γνώση στὴν Ἀγορὰ καὶ τὴν κατέστησε κτῆμα ὄλων τῶν ἀνθρώπων της, οἱ ὅποιοι τὴν ἴδια στιγμὴ ὀλοκλήρωναν τὴν ἀνάδυσή τους εἰς ἐλευθέρους πολίτας, μαζὶ μὲ τὴν μουσικὴ καὶ τὸν χορὸ, ὡς ἐνιαίας καὶ ἀδιασπάστου ἐκφράσεως τοῦ λόγου, μέλους, ἀρμονίας καὶ ρυθμοῦ.¹⁰ Ἄλλωστε, ὁ Μὰξ Βέμπερ διατύπωσε ἐγκαίρως στὴν νεώτερη ἐποχὴ τὴν θεωρίαν τῆς μεταπλάσεως τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος, μὲ πολλοὺς ἄλλους στὴ συνέχεια, Φιλίπ Τομσόν, Ρ. Τώνεϋ καὶ μὲ ἄκρως πειστικὰ ἐπιχειρήματα.

Τὸ σημερινὸ χάσμα τῶν γενεῶν δείχνει ὅτι δὲν ἔχει οὐδεμία σχέση μὲ τὰ προηγούμενα τῆς ἱστορίας, διότι ἐκεῖνα ἀφοροῦσαν κυρίως διάσταση ἰδεολογικῆς μορφῆς ἐντὸς τῆς αὐτῆς λογικῆς, ὅταν ἀκόμη καὶ ἡ βιομηχανικὴ ἐπανάσταση ἐπιβεβαιώνεται ὅτι ἦταν διεργασία ἐντὸς τοῦ ἰδίου συστήματος, ὅπως τὸ ἀπέδειξε ὁ

¹⁰ Ὅρα, εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ἡ ἐπάνοδος τοῦ Απόλλωνος», σελ. 1, κ.έ. καὶ «Ὁ λόγος τοῦ Οἰδίποδος», σελ. 43, κ. έ.

Μὰξ Βέμπερ· ὅπωςδήποτε δὲ δὲν ἔχει τὴν ἴδια μορφή, ὡς γενικὴ προσέγγιση τοῦ θέματος τὸ συζητοῦμε ἄλλωστε, οὔτε ἔχει τὶς ἴδιες ἐπιπτώσεις σὲ ὅλους τοὺς λαούς, διότι ἐξαρτᾶται ἀπ' τὸν λόγο τους, τὴν γλῶσσα τους, καὶ τὶς πολιτιστικὲς καὶ πολιτικὲς τους ρίζες. Οἱ νέοι ὅμως ἀπέδειξαν ὅτι ἔχουν πλήρη ἄνεση ἐπικοινωνίας μὲ τοὺς συνομηλίκοις τους τῶν ἄλλων λαῶν, ὅση δὲν εἶχαν σὲ καμμία ἄλλη μεταβατικὴ περίοδο οἱ νεολαῖοι τῆς ἀντιστοίχου ἐποχῆς· χρησιμοποιοῦν τὰ ἀγγλικά, ἢ μᾶλλον τὰ ἀμερικάνικα, ὡς κοινὴ γλῶσσα τους, ἀλλὰ δὲν σκέπτονται, δὲν σχηματίζουν τὶς δύσκολες ἀφηρημένες καὶ σύνθετες ἔννοιες στὴν γλῶσσα αὐτή, παρὰ στὴν δική τους, ἀναλόγως πρὸς τὶς ἱστορικὲς της καταβολές...

Τὸ κρίσιμο ζήτημα, λοιπόν, εἶναι ἓνα, τὸ ποιᾶς μορφῆς εἶναι οἱ ἐπιπτώσεις τοῦ χάσματος τῶν γενεῶν στοὺς διάφορους λαούς; τὸ ἀδιαμφισβήτητο γεγονός εἶναι, ὅτι ὁ τρόπος ζωῆς τῆς νεολαίας ἀντανακλᾷ τὶς ἀπαιτήσεις καὶ τὶς ἀνάγκες τῆς ψηφιακῆς ἐποχῆς· οἱ μεγάλοι κρινόμαστε ὡς πρὸς τὶς δυνατότητες κατανόησης καὶ παρακολούθησής αὐτῶν τῶν ἀλλαγῶν, τὰ ὑπόλοιπα ἔπονται. Ἐὰν τηρήσουμε ἀρνητικὴ στάση, γιὰ ἰδεολογικοὺς ἢ ἄλλους λόγους, τότε ἀποβαίνουμε, ἄχθος ἀρούρης· ὅσο γρηγορώτερα ὅμως προσαρμοθοῦμε στὴν πραγματικότητα αὐτή, τόσο καλύτερα εἶναι γιὰ μᾶς τοὺς ἴδιους, ὅπως καὶ γιὰ τὴν ἀνταπόκριση τῆς νεολαίας μας, στὴν ἀπαιτήσεως τῆς ἐποχῆς της καὶ γιὰ τὴν συμμετοχὴ ἐκάστης χώρας, τοῦ λαοῦ της, στὶς ἄρδην ἀνακατατάξεις παγκοσμίως στὶς μέρες μας, ὅπως καὶ ἡμῶν τῶν ἰδίων· ἐξασφαλίζουμε ἔτσι, στὸ βαθμὸ τοῦ δυνατοῦ, τὴν προσωπικὴ μας συμβολὴ στὶς ἐθνικὲς καὶ διεθνεῖς ἐξελίξεις. Ὅσο πιὸ ζεστὴ καὶ γόνιμη εἶναι ἡ ἐπικοινωνία τῶν γενεῶν, δηλαδὴ στὴν πράξη, ὅσο πιὸ ἀνεκτικοὶ καὶ συνεργάσιμοι ἀποβαίνουν οἱ μεγάλοι, τόσο πιὸ ταχεῖα καὶ πιὸ ἀποδοτικὴ γίνεται ἡ συνεισφορὰ τῆς νεολαίας στὴν ἀντιμετώπιση τῶν προβλημάτων τῆς κοινωνίας της στὴν ἐποχὴ μας. Τὸ χάσμα τῶν γενεῶν μετατρέπεται τότε σὲ γέφυρα δημιουργικοῦ καὶ ἀρμονικοῦ διαλόγου, μὲ τὴν ἀνάδειξη τοῦ ἱστορικοῦ καὶ πολιτιστικοῦ πλούτου ἐκάστου λαοῦ ἀπ' τοὺς μεγάλους καὶ τὴν πλήρη ἀξιοποίησή του, πολιτικὴ, κοινωνικὴ καὶ παραγωγικὴ, ἀπ' τὴν νεολαία. Ἡ νεολαία ὁδηγεῖ τὰ βήματα ὅλων μας... Καὶ αὐτὸ καὶ πρὶν ἀπ' τὶς ἐπιπτώσεις τοῦ οὐκρανικοῦ πολέμου.

Ἡ κύρια διαφορὰ τῆς ψηφιακῆς ἐργασίας ἀπ' τὴν βιομηχανικὴ εἶναι ἡ ἐστίαση τῆς προσοχῆς τοῦ ἐργαζομένου στὴν λειτουργία τῆς σκέψεώς του, τοῦ μυαλοῦ του, τῆς διανοίας του γιὰ ἐμᾶς, ἔναντι τῆς ἐπιδεξιότητος τῆς χειρός, στὴν προηγούμενη· ἡ λέξη προηγούμενη ἔχει μόνον ἱστορικὴ ἔννοια κι ὄχι οἰκονομικὴ καὶ παραγωγικὴ, ὅπως ἔχουμε ἤδη ἀναφέρει· ἡ λειτουργία τῆς σκέψεως ὅμως ἐξαρτᾶται ἀπ' τὸν λόγο ἐκάστου λαοῦ, ἀπ' τὴν γλῶσσα του ἀπλοελληνιστί, καθὼς ὑπάρχει πλήρης ταύτιση

λειτουργίας, λόγου, μέλους, ἁρμονίας καὶ ῥυθμοῦ, ὅπως τὰ ἐπεξηγοῦν οἱ ἀρχαῖοι σοφοί μας, Πλάτων, Ἀριστοτέλης καὶ ἄλλοι. Ὁ λόγος, ὡς ἦχος εἰσέρχεται ἀπ' τὸ οὖς εἰς τὸν ἐγκέφαλο, εἰς τὴν διάνοιαν, μὲ τὸ μέλος του, τὴν ἁρμονία του καὶ τὸν ῥυθμὸ του· στὴν διάνοια, μὲ ἠλεκτρονικὲς ἢ βιοχημικὲς διεργασίες ἢ ἀμφότερες, προχωρᾷ σὲ διασυνδέσεις, μὲ προηγούμενες καταγραφές, καὶ διαμορφώνεται στὸν τελικὸ λόγο, ὁ ὁποῖος διὰ τοῦ στόματος ἐκπέμπεται πρὸς τὰ ἔξω, ὡς ἄλλος λόγος, πάλι μὲ μέλος, ἁρμονία καὶ ῥυθμὸ, ἦτοι ὡς γλώσσα, ἀναλόγως πρὸς τὸ σχῆμα τοῦ στόματος καὶ τὴν θέση τῆς γλώσσης, κατὰ τὴν ἐκφορὰ τοῦ πνεύματος, γράφει ὁ Σταγειρίτης.¹¹ Ἡ παραστατικὴ αὐτὴ διατύπωση ἔχει σημασία, γιὰ τὴν σύγκριση βιομηχανικοῦ καὶ ψηφιακοῦ ἀνθρώπου· ὁ πρῶτος λαμβάνει τὸ σχέδιο τῆς παραγωγικῆς διαδικασίας ὡς ἄνωθεν ἐντολή, ἐπιτακτικὴ πάντοτε καὶ ἀπόλυτη, ὅποτε καὶ τὴν ἐφαρμόζει πιστά, χωρὶς στὴν πράξη οὐδεμίαν προσωπικὴν ἐπεξεργασία στὸ μυαλό του καὶ στὴν ἐφαρμογὴ τῆς· ὁ δεύτερος, τὴν δέχεται ὡς προτροπὴ ἢ πρόκληση, γιὰ τὴν ἐπεξεργασία τῆς, ἦτοι τὴν διαμόρφωση νέου προγράμματος συνθέσεως ἢ παραγωγῆς. Ἡ ἐργασία τοῦ πρώτου εἶναι ἀπλὴ ἐκτελεστικὴ, ἐφαρμόζει τὸ ὑπάρχον πρόγραμμα, ἐνῶ τοῦ δευτέρου εἶναι σύνθετη καὶ δημιουργικὴ, ἐπεξεργάζεται ἐξ ἀρχῆς νέο πρόγραμμα ἢ τροποποιεῖ τὸ ὑπάρχον· αὐτὴ εἶναι ἡ κρίσιμη διαφορὰ τους, καὶ στὴν συνέχεια στὴν ἐφαρμογὴ του τὴν ἐνσωματώνει στὸ λογισμικὸ του σύστημα κι αὐτὸ τὴν ἐκτελεῖ τελειότερα κι ἀπ' τὸν ἴδιο στὶς λεπτομέρειές τῆς.

Αὐτὴ ἦταν ἡ μεγάλη συνεισφορὰ τῆς Σίλικον Βάλλεϋ καὶ τῆς ψηφιακῆς τεχνολογίας στὰ πρῶτα βήματά τῆς, μὲ ὅλες τὶς ὑποσχέσεις τῆς, πρὶν ἀπὸ τρεῖς δεκαετίες περίπου· στὴν συνέχεια ὅμως διαπίστωσαν, ὅτι δὲν εἶχαν τὴν ἴδια ἀπόδοση ὅλοι οἱ ἐρευνητές τους, ἄλλοι ἦταν περισσότερο παραγωγικοὶ κι ἄλλοι ὀλιγώτερον, χωρὶς ὅμως νὰ ἀξιολογοῦν σοβαρὰ τὴν διαφορὰ αὐτῆ. Ὅταν δὲ ἔφθασαν σὲ δυσκολώτερα προβλήματα, τότε διαπίστωσαν, ὅτι δὲν ἀποδίδουν τὸ ἴδιο ὅλοι οἱ ἐρευνητές, ἀλλὰ ἄλλοι εἶναι πιὸ ἱκανοὶ κι ἄλλοι ὑστεροῦν· ὅταν προχώρησαν πέραν τῶν διαφορῶν προσωπικῆς εὐφύιας, εἶδαν, ὅτι ἄλλες γλώσσες προσφέρουν ἰδιαίτερες δυνατότητες νοητικῆς συνθέσεως κι ἄλλες ὄχι. Ὑπόδειγμα θεωρήθηκε, σὲ μεγάλο βαθμὸ, ἡ διαφορὰ κινεζικῆς καὶ ἰαπωνικῆς γλώσσης· ἡ γλώσσα τῶν δύο λαῶν εἶναι ἡ ἴδια, ἡ ἀρχαία κινεζικὴ, μὲ τὰ ἴδια ἰδεογράμματα καὶ μὲ διαφορὰ μόνο στὴν προφορὰ τους, ἀλλὰ ἡ κινεζικὴ διατήρησε τὴν μουσικὴ τους ἁρμονία, ὅπως καὶ τὴν αἰσθητικὴ τῆς γραφῆς, μὲ τὶς παραδόσεις τοῦ Λάο Τσέ καὶ τοῦ Κομφουκίου, ἐνῶ ἡ ἰαπωνικὴ προσαρμόστηκε στὴν ἐξυπηρέτηση τοῦ στρατοκρατικοῦ συστήματος τῶν σαμουράι· ἡ διαμεσολάβηση τοῦ κομμουνιστικοῦ

¹¹ Ἀριστοτέλους, «Περὶ Ποιητικῆς», κεφ. κ', παρ. 4, (1456β30-34), καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Οἱ κοινὲς καὶ ἀκατάλυτες ρίζες τοῦ Ἑλληνισμοῦ», σελ. 13, κ. ἐ.

καθεστῶτος δὲν ἐξαφάνισε τὶς ἀρχαῖες παραδόσεις, ὅπως ἀποδείχθηκε ἀπ' τὴν ἀδυναμία τοῦ Μάο Τσετούνγκ τοῦ ἐπιβάλλειν τὴν ἀντικατάσταση τῆς παραδοσιακῆς γραφῆς μὲ τὸ λατινικὸ ἀλφάβητο. Αἰτία ἦταν ὅτι τὸ κομμουνιστικὸ του κόμμα εἶναι κόμμα τῶν χωρικῶν κι αὐτοὶ ἀπειλήσαν μὲ ἐξέγερση, παρ' ὅτι ἦταν ἀγράμματοι...

“Ὅταν στὰ μέσα τοῦ 19^{ου} αἰῶνος, καὶ μετὰ τοὺς πολέμους τοῦ ὀπίου, ὁ Φένγκ Γκουιφέν (*Feng Guifen*), ἓνας ἀπ' τοὺς καλύτερους καὶ ἐγκυρότερους διανοούμενους τῆς Κίνας τῆς ἐποχῆς, ἔγραφε, «ἡ χειροτέρα ὕβρις μετὰ τὴν δημιουργία τοῦ κόσμου καὶ ἡ ὀλιγότερον ἀνεκτὴ προσβολὴ γιὰ ὅλους τοὺς ἐντίμους ἀνθρώπους, εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ πιὸ μεγάλη χώρα τοῦ κόσμου θὰ ὑποστῆ τὴν ὑποταγὴν στὴ βούληση τῶν μικρῶν βαρβάρων»¹², στὴν πράξη περιέγραψε τὴν ἐποχὴ του καὶ τὴν ἱστορία τῆς χώρας του γιὰ τὸν ἐπόμενον αἰῶνα· ὁ Κινέζος σοφὸς εἶχε ἀντιληφθεῖ πλήρως τὴν κατάσταση τῆς μεγάλης χώρας, τὴν ἀδυναμία της εἰς τὸ νὰ ἀνταπεξέλθει ἀπέναντι στοὺς νέους εἰσβολεῖς, τοὺς ὀλιγαρίθμους, ἀλλὰ καὶ ἐντελῶς διαφορετικὸς ἀπ' τοὺς ἄλλους βαρβάρους, τοὺς πολλαπλασίους προηγούμενους κατακτητὰς· ἦταν μικροὶ καὶ ἐλάχιστοι, ἀλλὰ ἦταν ἀδηφάγοι καὶ ἄπληστοι, χωρὶς τὴ δυνατότητα ἐπικοινωνίας μαζί τους· τοὺς συνέτριβαν τοὺς ἀντιπάλους τους καὶ τοὺς ἀφομοίωσαν στὸν τρόπο ζωῆς τους, ἀλλὰ, ἐὰν δὲν ὑποτάσσονταν στὶς ὀρέξεις τους, τοὺς ἐξαφάνιζαν ἀπὸ προσώπου γῆς. Ὁ Feng Guifen ὑποτάχθηκε κι ἔγινε ἀπ' τοὺς πρώτους θιασῶτες τοῦ νέου πολιτισμοῦ τῶν μικρῶν βαρβάρων, ἔστω κι ἂν πέθανε τὸ 1874 καὶ δὲν πρόλαβε τὸν πλήρη ἐξευτελισμὸ τῆς χώρας του, τὴ διάλυσή της καὶ τοὺς ἐμφυλίους της πολέμους... Ὁ Feng Guifen προσηρμόσθη, (ἀργότερα) στὶς «ἀπαιτήσεις» τῆς ἐποχῆς κι ἔγινε ὀπαδὸς τοῦ ἐξευρωπαϊσμοῦ τῆς χώρας του, ἡ ὁποία συνεπληρώθη μὲ τὴν ἀναγνώριση τῆς ἀνάγκης γιὰ τὴν ἀντικατάσταση τῆς ἰδεογραμμάτου γραφῆς ἀπὸ τὸ λατινικὸ ἀλφάβητο· τὴν εἶχαν ἀποδεχθεῖ τὴν ἀντικατάσταση ὅλοι τους, ἀπ' τοὺς ἀστοὺς δημοκράτες, ἕως τοὺς ἐθνικιστὲς τοῦ Τσάγκ Καϊσέκ καὶ τοὺς κομμουνιστὲς τοῦ Μάο Τσετούνγκ. Ἐνα δὲν εἶχαν ἀντιληφθεῖ ὅλοι αὐτοί, τὴν ἀντίσταση τῶν χωρικῶν, οἱ ὁποῖοι καὶ ἀπέτρεψαν τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ μέτρου ἀπ' τὸν πανίσχυρο πρόεδρο Μάο. Αὐτὸ μᾶλλον δὲν τὸ κατέγραψαν καὶ οἱ περισσότεροι Κινέζοι διανοούμενοι τῆς ἐποχῆς, ὅπως καὶ στὶς Ἰνδίες, ἢ καὶ στὴν Ελλάδα, μὲ τοὺς διανοούμενους ἀγνοεῖν τὴν ἐθνικὴ τους πολιτιστικὴ, καὶ σὲ μεγάλο βαθμὸ, ἱστορικὴ συνέχεια· ἡ ἐνσωμάτωση ἐθεωρεῖτο ἡ ἀναγκαία καὶ ἱκανὴ συνθήκη γιὰ τὴν πρόοδο τῆς χώρας καὶ τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ λαοῦ ἀπ' τὴν καθυστέρηση καὶ τὶς προκαταλήψεις τῆς «ἱστορίας» του. Στὴν

¹² Ὅρα, εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Οἱ μικροὶ βάρβαροι», σελ. 1, κ. ἐ, καὶ Anne Cheng, “ La Pensée en Chine aujourd'hui », Gallimard, Paris, 2007, σελ. 281.

Ἑλλάδα, ἀκόμη κι ὁ κλασικός μας πολιτισμὸς ὄφειλε νὰ προσαρμοσθεῖ στὶς νέες ἔρμηνεῖς, καὶ φυσικὰ οὐδεμία συζήτηση γινόταν γιὰ τὸν μεσαιωνικό μας πολιτισμὸ, καὶ τὸν νεοελληνικό διαφωτισμὸ· τὰ πάντα κρίνονταν μέσα ἀπ' τὶς συμπληγάδες τῆς γλωσσικῆς του ἐκφράσεως, δημοτικῆς ἢ καθαρευούσης, καὶ μόνο.

Ἡ στάση τῆς πλειοψηφίας τῶν Κινέζων διανοουμένων -ἃς μείνουμε εἰς αὐτοὺς πρὸς τὸ παρόν-, δείχνει ὅτι εἶχαν ἀποκοπεῖ πλήρως ἀπ' τὸν ἀπλὸ κινεζικὸ λαό· ἢ Κίνα οὐδέποτε κατελήφθη ὀλόκληρη, κι αὐτὸ μᾶλλον δὲν ὀφείλεται μόνο στὸ μέγεθός της, ἀλλὰ περισσότερο στὴν ἀντίσταση τῶν χωρικῶν, τοῦ συμπαγοῦς πληθυσμοῦ της. Αὐτὴ τὴν ἀντίσταση διέβλεψε ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Μάο Τσετοῦνγκ καὶ στήριξε τὸ Κομμουνιστικὸ του κόμμα στὶς δυνάμεις της· οἱ ἴδιες δυνάμεις ὅμως ἀπέτρεψαν καὶ τὴν ἐπιβολὴ τοῦ λατινικοῦ ἀλφαβήτου. Εἰρωνεία τῆς ἱστορίας: ὁ μέγας τιμονιέρης, στὴν παντοδυναμία του, ἀπεδείχθη ἀνίσχυρος ἀπέναντι εἰς τοὺς ἀγραμμάτους χωρικούς." Στὴν Ἑλλάδα, πενήντα χρόνια πρὶν εἶχαν γίνει αἱματηρὲς συγκρούσεις στοὺς δρόμους, γιὰ τὰ «Εὐαγγελικά», τὶς ἀντιδράσεις τῶν πιστῶν κατὰ τῆς μεταφράσεως τοῦ Εὐαγγελίου στὴν δημοτικὴ, μὲ δίκες στὴν συνέχεια πού ἀκόμη ἀναφέρονται ὡς προσβολὴ στὸν πολιτισμὸ μας ἀπ' τοὺς προοδευτικούς μας! Ποιούς; Αὐτοὺς πού ἐκτελοῦσαν, ὅταν ἀσκοῦσαν τὴν ἐξουσία, ὅσους ἄλλαζαν καὶ μία στιγμή τῆς μαρξιστικῆς καὶ λενινιστικῆς γραφῆς, ἀλλὰ θεωροῦσαν ἀναχρονισμὸ καὶ ἀντίδραση τὴν διατήρηση τῆς πίστεως στὴν γλῶσσα τοῦ Εὐαγγελίου, τὴν ὁποία ἀντιλαμβάνονται ἄνετα ἀκόμη καὶ οἱ ἠλικιωμένοι.

“Ὅταν οἱ Κινέζοι χωρικοὶ ἀπέρριπταν τὴν πρόταση τοῦ παντοδυνάμου τότε ἠγέτου τους, γιὰ ἀντικατάσταση τῆς ἰδεογραμμάτου γραφῆς ἀπ' τὴν λατινικὴ, ἐξέφραζαν τὴν πολιτικὴ τους ἀντίρρηση περισσότερο καὶ ὀλιγώτερον τὴν «γραμματικὴ», μὲ τὴν εὐρύτερη ἔννοια τῆς γραμματείας· ὁ παραλληλισμὸς τῆς ἀρνήσεως αὐτῆς, μὲ τὴν ἀπόρριψη τῶν ἀπλῶν Ἑλλήνων ἠλικιωμένων γιὰ ἀνάγνωση τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τοῦ Αποστόλου στὴ νεοελληνικὴ, κατὰ τὴν Θεία Λειτουργία πρὶν ἀπὸ ὀλίγα χρόνια, σημαίνει πολλά· ἀπ' τὶς ἴδιες δυνάμεις κινήθηκαν οἱ Κινέζοι χωρικοὶ καὶ οἱ Ἑλληνίδες ἠλικιωμένες, ὅταν ἐγκατέλειπαν μαζικὰ τὴν ἐκκλησία, κατὰ τὴν ἀνάγνωση τῶν ἱερῶν κειμένων σὲ μεταγλώττιση, παρ' ὅλο πού αὐτὴν τὴν καταλάβαιναν καλύτερα, κι ἔμεινε ἐμβρόντητος ὁ ἔχων τὴν φαεινὴν ιδέαν Ἀρχιεπίσκοπος...

Ὁ κοινὸς παρανομαστὴς εἶναι ἕνας, ἡ μουσικὴ ἀρμονία· ὅταν ὁ Κομφούκιος, γράφει ἢ μᾶλλον διδάσκει, ὅτι, «ὁ ἄνθρωπος ἐρεθίζεται ἀπ' τὴν ἀνάγνωση τῶν ῥῶδων, ἀπορροφᾶται ἀπ' τὴν πρακτικὴ τῆς τελετουργίας καὶ εὐφραίνεται ἀπ' τὴν ἀρμονία τῆς μουσικῆς»¹³, ἐννοεῖ τὸν ῥόλο τῶν μουσικῶν ῥυθμῶν εἰς τὴν διαμόρφωση τοῦ

¹³ Ὅρα, εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ὁ λόγος τοῦ Οἰδίποδος», σελ. 45, κ. ἐ., καὶ Συνομιλίες Κομφουκίου, VIII, 8. Ἡ μετάφραση δική μου, ἐγίνε ἀπ' τὰ γαλλικά, ἀπ' τὸ βιβλίον, Anne Cheng, «Histoire de la pensée chinoise», Seuil, Paris, 1997, σελ.74.

ἤθους τοῦ ἀνθρώπου. Ἀντιστρόφως ἐπανερχόμεθα εἰς τὸν Ἡράκλειτον, ὁ ὁποῖος τὴν ἴδια ἐποχὴ λέγει: «μουσικὴ δὲ ὀξεῖς ἅμα καὶ βαρεῖς μακροὺς τε καὶ βραχεῖς φθόγγους μείξασα ἐν διαφόροις φωναῖς μίαν ἀπετέλεσεν ἁρμονίαν, γραμματικὴ δὲ ἐκ φωνηέντων καὶ ἀφώνων γραμμάτων κρᾶσιν ποιησάμενη τὴν ὅλην τέχνην ἀπ’ αὐτῶν συνεστήσατο»¹⁴. Ἐκατὸ ἔτη περὶπου μετὰ τὸν σκοτεινὸ φιλόσοφο, ὁ Σωκράτης, λίγο πρὶν πιεῖ τὸ κώνειο, ἐπιτάσσει εἰς τοὺς προστρέξαντας διὰ συμπαράστασιν μαθητάς του, «πολλάκις μοι προστάττοι τὸν ἐνύπνιον ταύτην τὴν δημῶδην μουσικὴν ποιεῖν, μὴ ἀπειθῆσαι αὐτῷ ἀλλὰ ποιεῖν»¹⁵. ἡ ἀπόσταση μετὰ Κίνας καὶ Ἑλλάδος ἦταν ἀδιάβατη τότε· δὲν ἔχουμε οὔτε κἂν μνεῖα στὶς ἀρχαῖες πηγές ἀμφοτέρων τῶν λαῶν, γιὰ τὸ ἂν γνώριζε ὁ ἓνας τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ἄλλου. Ὁ προβληματισμὸς τοὺς ἔχει πλέον κοινὸ παρανομαστή, κι αὐτὸ ἔχει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον· εἶναι ἄλλο θέμα ἢ προσέγγιση τοῦ κινεζικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἱστορίας του, μέσα ἀπ’ τὴν ὀπτική γωνία τῆς δυτικῆς φιλοσοφίας, τοῦ ὀρθοῦ λόγου, κι ἄλλο ἢ ἀνάγνωσή τους, μέσα ἀπ’ τὴν πρακτικὴ τῶν Κινέζων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, δηλαδή μέσα ἀπ’ τὴν γραφὴ τους, ὅπως καὶ εἰς τὸν ἑλληνικὸ πολιτισμὸ μέσα ἀπ’ τὸν λόγο τους.”

Ἡ διατήρηση τῆς μουσικῆς ἁρμονίας, τοῦ λόγου, μέλους, ἁρμονίας καὶ ῥυθμοῦ, σημαίνει, ὅτι ὁ ἐρευνητὴς ἀποκτᾷ ἄλλη νοοτροπία, μαζὶ μὲ τὸν δημιουργικὸ καὶ ἐλεύθερο λόγο του, ὁ ὁποῖος καὶ τοῦ προσδίδει ἄλλο ἤθος, ὅπως προαναφέραμε· ὅσο μάλιστα ἐνσωματώνεται στὴν ψηφιακὴ διαδικασία καὶ βλέπει, τὸ πόσο εἶναι διαφορετικὴ ἢ ψυχικὴ του διάθεση κατὰ τὴν ἐργασία του καὶ εὐχάριστη μὲ τὸ τέλος της, συγκρίνοντάς τιν μάλιστα μὲ τὴν βιομηχανικὴ, τόσο βελτιώνεται καὶ ἡ ἀπόδοσή του. Ὁ βιομηχανικὸς ἄνθρωπος ἔχει ἤθος βίαιο καὶ αὐταρχικόν, ὅπως εἶναι καὶ ὁ λόγος του, ἀπόρροια ἀμφοτέρων τῆς δεσποτικῆς θρησκείας του καὶ τῆς ὀλοκληρωτικῆς ἰδεολογίας του· αὐτὰ τὰ ἀποβάλλει γρήγορα ὁ ψηφιακὸς ἄνθρωπος, ἔστω καὶ μὲ ὀλιγόχρονη ἀκόμη ἄσκησή του στὴν νέα τεχνολογία, ἀρκεῖ αὐτὴ νὰ εἶναι συστηματικὴ καὶ πλήρης, κι ὅταν τὰ συναντάει σὲ κάποιους φίλους του, ἔχει τὴν ἐντύπωση, ὅτι ἔρχονται ἀπὸ ἄλλη μακρινὴ ἐποχὴ. Ἐπομένως, ἡ ἀναδρομὴ στὶς ρίζες του συμβάλλει στὴν ἐμπέδωση τῆς νέας ψυχολογίας του, ἀναλόγως πρὸς τὶς ἐκλεκτικὲς συγγένειες αὐτῶν μὲ τὴν ἐλεύθερη πολιτικὴ πρακτικὴ καὶ τὴν ἐμμέλεια, κάπου παλαιότερα, ἀλλὰ μὲ ὀλοζώντανες τὶς μνημεις τους, μέσα ἀπ’ τὶς παραδόσεις του. Ἐτσι συμπληρώνει τὰ μάλα τὶς ἀναζητήσεις του καὶ τὶς ἀναζητήσεις μας...

¹⁴ Αὐτόθι, σελ. 1, κ. ἐ. Ἡρακλείτου, ἀπόσπασμα Β10, Diels, Ἀριστοτέλους, «Περὶ κόσμου», παρ. 5, (396β15-19), μετάφραση δική μου καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Νόμους τὰς ῥῥῆσιν ἡμῖν γεγονέναι, σελ. 11, κ.ἐ.

¹⁵ Αὐτόθι, σελ. 4 κ. ἐ., Πλάτωνος, «Φαίδων», 60α, μετάφραση δική μου.

Οί κοινές ρίζες τοῦ δυτικοῦ ἀνθρώπου, καὶ τοῦ βιομηχανικοῦ ἐπίσης ὡς προέκταση, ἀνάγονται στὴν *θέσπιση τῶν ἱερῶν του καὶ ὁσίων του* κατὰ τὴν ἀποδοχὴ τοῦ *χριστιανισμοῦ* στὴν *Δύση*. αὐτὲς ἐκκινοῦν ἀπ' τὸν *Ἅγιο Αὐγουστῖνο* καὶ τὴν *μελέτη του τοῦ λόγου τοῦ Ἰησοῦ*, δηλαδή τῆς *Καινῆς Διαθήκης*, καὶ τῆς *Παλαιᾶς* ἐπίσης, ἀμφοτέρως ἀπ' τὴν ἐποχὴ ἐκείνη στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα. Ἡ διερεύνηση τῆς πορείας τῆς δυτικῆς κοινωνίας συμπληρώνεται μὲ τὶς διαπιστώσεις τοῦ *Μάξ Βέμπερ*. στὴν πράξη ὁ φιλόσοφος ἀρνεῖται τὴν ἔννοια τοῦ *ἐλληνορωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ*, κυριάρχου τότε στὴ *δυτικὴ σκέψη*, κι ἴσως γι' αὐτὸ τὴν προσπερνᾷ, ἢ πιθανόν ἐπειδὴ δὲν ἄπτεται καὶ πολὺ τῆς προβληματικῆς του· μεταπολεμικὰ τὰ ἐνδιαφέροντα τῆς *εὐρωπαϊκῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως*, ἀμέσως μετὰ τὴν φρίκη τοῦ μεγάλου πολέμου καὶ τῆς ἀνόδου τῆς *σοβιετικῆς ἐξουσίας* στὴ *Ρωσία*, ἦταν ἄλλα, ἀν καὶ ὁ Βέμπερ ἦταν σφοδρὸς πολέμιος τῆς κομμουνιστικῆς ἰδεολογίας...

Οἱ παρατηρήσεις τοῦ φιλοσόφου ἐνδιαφέρουν τὴν προβληματικὴ μας, ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν εἶχαν *ἄρχουσα τάξη* ἀντίστοιχη μὲ τοὺς εὐγενεῖς τῆς *Ρώμης*, τὴν *Σύγκλητο*, οἱ ὅποιοι θεωροῦσαν ὡς *ἀπαξίωτικὴ* τὴν ἄσκηση τῆς *μουσικῆς* καὶ τοῦ *χοροῦ*, ὅταν εἰς τὴν *Ἑλλάδα*, οἱ δύο αὐτὲς τέχνες κατατάσσονταν ὡς *κορυφαῖες*, μαζί μὲ τὴν *ποίησι* καὶ τὸ *δρᾶμα*, εἰς τὴν κοινωνικὴ ἀξιολόγηση· ἢ ἀνάπτυξη, ἄλλωστε, τῆς κλασικῆς λατινικῆς λογοτεχνίας... ἔγινε ὡς *στρατευμένη κουλτούρα* τὴν ἐποχὴ τοῦ *Αὐγούστου*¹⁶... Παραμένουν, ὅμως οἱ παρατηρήσεις αὐτὲς μετέωρες καὶ χωρὶς συνέχεια, διότι καὶ ἡ σημασία τῆς *μουσικῆς* εἰς τὴν *Ὀρθοδοξία* ἔχει μελετηθεῖ ἐλάχιστα στὴ *Δύση*, ἐνῶ ἡ *Ἀνατολή* ἐμβριθῶς ἀναφέρεται στὴν ἐπίδραση τῆς *μουσικῆς* στὸ *πολιτικὸ ἦθος*. πολλὰ εἶχε διαισθανθεῖ, ὀλιγώτερα ἔχουμε διδαχθεῖ, «*προσεκτικὰ ἀξιολογοῦσαν οἱ Ἕλληνες τὸ ἦθος τῆς μουσικῆς γιὰ πολιτικούς σκοπούς*»¹⁷. Ἡ ἀξιολόγηση τῶν ἀναφορῶν γίνεται ἐπιλεκτικῶς... ἀλλὰ ἐνισχυτικὰ εἶναι ὅσα προσφέρουν οἱ ἔρευνες τῶν *Αὐστριακῶν ἱστορικῶν* καὶ *μουσικολόγων*, στὸ ἐκπληκτικὸ βιβλίον τους, «*Ἱστορία τῆς βυζαντινῆς λογοτεχνίας*».¹⁸

Ἡ ἀναγνώριση τοῦ ρόλου τῆς *μουσικῆς* προϋποθέτει τὴν ἐνδελεχῆ γνῶση τῶν σχέσεων *μουσικῆς καὶ ἀνθρώπου, πολίτου* εὐρύτερα, ὡς *θεωρητικῆς προσεγγίσεως*, καὶ ὡς *ἀσκήσεώς* της εἰς τὴν *ἐλευθέρην πολιτικὴν πρακτικὴν*· εἰς ἀμφοτέρωτα ἢ *δυτικὴ σκέψη* ὑστερεῖ, λόγῳ τῆς *δεσμεύσεώς* της, ὡς *ἐκκίνηση*, κατὰ τὴν πρώτη

¹⁶ Ὅρα, εἰς τὰς «ἀναλύσεις», «*Τοῦ Ἐμμελοῦς*», «*Ἡ ἐπάνοδος τοῦ Απόλλωνος*», σελ. 25, κ.έ. καὶ «*Ἀπ' τὴ μουσικὴ στὴ γραμματικὴ*», σελ. 15, «*Οἱ μικροὶ βάρβαροι*», σελ. 10, ὁ. ἀ.

¹⁷ Max Weber, ὁ. ἀ. σελ. 162, μετάφραση δική μου.

¹⁸ Hebert Hugner, «*Ἱστορία τῆς βυζαντινῆς λογοτεχνίας*», ἐκδόσεις, «*Μορφωτικοῦ Ἰδρύματος Ἑθνικῆς Τραπέζης*», καὶ Christian Hannick, «*Βυζαντινὴ μουσικὴ*», τομ. Γ', κεφ. ΙΓ'.

διαμόρφωση, τὸν δωδέκατο μ.Χ. αἰῶνα, τῶν «ἐπιστημονικῶν» τῆς ἀρχῶν, μὲ ἀναγωγή στὸν Ἅγιο Αὐγουστῖνο καὶ στὸν νεοπλατωνισμό¹⁹... Ὅταν εὐκόλα σήμερα ὁ θεωρητικός, φιλόσοφος ἢ μὴ, πιστεύει στὴν ἀπλῆ καὶ λογικὴ μετάβαση ἀπ’ τὸν Ἅγιο Αὐγουστῖνο στὸν νεοπλατωνισμό κι ἀπ’ τὸν νεοπλατωνισμό στὸν Ἀριστοτέλη καὶ στὸν Πλάτωνα, τότε ἡ προσέγγιση γίνεται ἀπλοϊκὴ τουλάχιστον, ὁπότε ἔρχεται ὡς λογικὸ συμπέρασμα ἢ παραμέληση ἢ ἄγνοια τοῦ ρόλου τῆς μουσικῆς καὶ τῶν ἀρρηκτῶν σχέσεων τῆς μὲ τὸ ἦθος τοῦ ἀνθρώπου.”

“Ἀπ’ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἁγίου Αὐγουστίνου καὶ μετὰ, ἴσως λόγῳ τῆς ἀγνοίας του τῆς ἑλληνικῆς καὶ τοῦ ρόλου τῆς μουσικῆς εἰς τὴν διαμόρφωση τοῦ ἦθους τοῦ ἀνθρώπου, ἡ μουσικὴ ἀρμονία δὲν ἀποτελέσσει ἀντικείμενο τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως· ἄλλωστε στὴν «Πολιτεία τοῦ Θεοῦ», δὲν ἀναφέρεται κἂν ἡ λέξις μουσικὴ, ἢ καὶ ὁ ὕμνος, τόσο συνδεδεμένες ἀμφοτέρως στὴν ὀρθόδοξη λατρεία καὶ ἀπ’ τὶς κύριες βάσεις τῆς ὀρθοδόξου σοφίας. Στους νεοπλατωνικούς, στωικούς καὶ ἄλλους, ἡ μουσικὴ ἀποτελεῖ κύρια ἔννοια τῆς φιλοσοφικῆς τους σκέψεως, ἀλλὰ ἡ νεώτερη δυτικὴ φιλοσοφία τὴν πραγματεύεται, ὅπως σχεδὸν καὶ ὁ γενάρχης τους Ἅγιος Αὐγουστῖνος· γιὰ τὸν Ἐμμανουὴλ Κάντ, ἡ μουσικὴ, «ἂν καὶ ἐκφράζεται μόνο μὲσω τῶν αἰσθημάτων χωρὶς ἔννοιες, καὶ ἄρα δὲν προσφέρεται γιὰ τὸν στοχασμό, ὅπως ἡ ποίηση, ἐν τούτοις συγκινεῖ τὴν ψυχὴ πολυειδέστερα καί, μολονότι μὲ ἀπλῶς παροδικὸ τρόπο, ὡστόσο βαθύτερα... καί, ἂν τὴν κρίνομε βάσει τοῦ Λόγου, ἔχει λιγότερη ἀξία ἀπὸ ὅση κάθε ἄλλη ἀπὸ τὶς καλὰς τέχνες»²⁰. Κατὰ τὸν Ἐγέλο, ἡ μουσικὴ, «προκαταλαμβάνει τὴν συνείδηση, ἢ ὁποῖα δὲν εἶναι πλέον τοποθετημένη ἀπέναντι σὲ κάποιο ἀντικείμενο καί, μέσα ἀπ’ τὴν ἀπώλεια αὐτῆς τῆς ἐλευθερίας, παρασύρεται ἀπὸ τὸ ὀρμητικὸ ρεῦμα τῶν ἰδίων τῶν ἤχων»²¹. Τὸ ὀλιγώτερον, γιὰ τοὺς δύο μεγάλους φιλοσόφους τῆς νεωτέρας ἐποχῆς, ἡ μουσικὴ θεωρεῖται ἐξωτερικὸ ἀντικείμενο τῆς φιλοσοφίας καὶ ὄχι ἀναπόσπαστο τμῆμα τῆς μελέτης τῆς, ὅπως ἐπιμένουν ὅλοι οἱ Ἕλληνες, διότι μόνη αὐτὴ ἀπ’ τὶς αἰσθήσεις διαμορφώνει αὐτομάτως τὸ ἦθος τοῦ ἀνθρώπου, «τὸ ἀκουστὸν μόνον ἦθος ἔχει τῶν αἰσθητῶν»²². ὁ ἦχος, ἢ ἀκοὴ μόνον, ἀπὸ ὅλες τὶς αἰσθήσεις, διαμορφώνει αὐτομάτως τὸ ἦθος τοῦ ἀνθρώπου.” Ἐπομένως, μουσικὴ καὶ ἦθος δὲν ὑπάρχουν στὴν συλλογιστικὴ τους· εἶναι “ὁ ὀρισμὸς τοῦ Ἀριστοτέλους γιὰ τὴν φιλοσοφία, «διὰ τὸ φεύγειν τὴν ἄγνοιαν ἐφιλοσόφησαν, φανερόν ὅτι διὰ τὸ εἰδέναι τὸ ἐπίστασθαι ἐδίωκον, καὶ οὐ χρήσεώς

¹⁹ Ὅρα εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ἡ ἐπάνοδος τοῦ Απόλλωνος», σελ. 25, κ.έ.

²⁰ Ἐμμανουὴλ Κάντ, «Κριτικὴ τῆς κριτικῆς δυνάμεως», ἐκδόσεις, «Ἰδεόγραμμα», μετάφραση, Κώστα Ανδρουλιδάκη, Αθήναι, 2004, σελ.266-267 καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ὁ λόγος τοῦ Οἰδίποδος», σελ. 48, κ.έ.

²¹ Ἐγέλου, «Ἡ αἰσθητικὴ τῆς μουσικῆς», ἐκδόσεις, «Ἐστία», μετάφραση Μάρκου Τσέτσου, Αθήναι, 2002, σελ. 42 καὶ «Ὁ λόγος τοῦ Οἰδίποδος», ὁ.ἀ.

²² Ἀριστοτέλους, «Προβλήματα», κεφ. ια', παρ. 27, (919β26-27), μετάφραση δική μου καὶ «Ἀπ’ τὴ μουσικὴ στὴ γραμματικὴ», σελ. 6, κ. έ.

τινος ἔνεκεν. μαρτυρεῖ δὲ αὐτὸ τὸ συμβεβηκός· σχεδὸν γὰρ πάντων ὑπαρχόντων τῶν ἀναγκαίων καὶ πρὸς ραστώνην καὶ διαγωγὴν ἢ τοιαύτη φρόνησις ἤρξατο ζητεῖσθαι. δῆλον οὖν ὡς δι' οὐδεμίαν αὐτὴν ζητοῦμεν χρεῖαν ἑτέραν, ἀλλ' ὥσπερ ἄνθρωπος, φαμέν, ἐλεύθερος ὁ αὐτοῦ ἔνεκεν καὶ μὴ ἄλλου ὧν, οὕτω καὶ αὐτὴν ὡς μόνην ἐλευθέραν οὖσαν τῶν ἐπιστημῶν· μόνη γὰρ αὕτη αὐτῆς ἔνεκέν ἐστιν»²³. Εἶναι γνωστὴ ἢ περιπέτεια τῆς ἐννοίας τῆς μεταφυσικῆς... στοὺς δώδεκα αἰῶνες κατὰ τὸν Μισέλ Φουκώ²⁴· διαμορφώθηκε ἡ δυτικὴ φιλοσοφία χωρὶς ἀναφορὰ εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν «Μετὰ τὰ φυσικά». Λέγει ὁ Σταγειρίτης: ἐπομένως πρὸς ἀποφυγὴν τῆς ἀγνοίας ἐφιλοσόφησαν, τὸ ὁποῖο εἶναι φανερὸ ἐπειδὴ ἐπιδίδωκον γνωρίζειν τὸ ἐπίσταθαι, τὴν εἰς βάθος μελέτη τῶν πραγμάτων, καὶ ὄχι διὰ κάποιαν ἄλλην χρῆσιν. τὸ ἐπιβεβαιώνει αὐτὸ καὶ τὸ γεγονός· διότι ὅταν ὑπάρχουν σχεδὸν ὅλα τὰ ἀναγκαῖα πρὸς ἀνάπαισιν καὶ διαγωγὴν, ἀρχίζει τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ἀναζήτησιν αὐτῆς τῆς φρονήσεως. εἶναι φανερὸ λοιπὸν ὅτι δι' οὐδεμίαν ἄλλην ἀνάγκην τὴν ἀναζητοῦμε, ἀλλὰ, ὅπως ὁ ἐλεύθερος ἄνθρωπος, λέμε, ὅτι εἶναι ὁ αὐτόνομος καὶ ὁ μὴ ἀνήκων εἰς ἄλλον, οὕτω καὶ ἡ φιλοσοφία εἶναι ἡ μόνη ἐλευθέρη τῶν ἐπιστημῶν· διότι μόνη αὐτὴ ὑπάρχει διὰ τὸν ἑαυτὸ της τὸν ἴδιο.”

“Ἡ στενὴ διασύνδεση τοῦ νεοπλατωνισμοῦ, ὅπως καὶ τῆς στωικῆς φιλοσοφίας μὲ τὸν Ἅγιο Αὐγουστῖνο, γίνεται στὴ συνέχεια ἀπ’ τὸν Φρανσουὰ Ζουλλιέν, βαθὺ γνῶστη τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας, μᾶλλον μέσα ἀπ’ τὴν ἐπιφανειακὴ θεώρηση τῆς ὀπτικῆς τοῦ ἑλληνορωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ²⁵, καὶ ἄλλους ἐμβριθεῖς περὶ τὴν ἑλληνικὴ γραμματεία· ἡ ἐπανάληψη τῆς ἐπισημάνσεως ἔχει ἓναν καὶ μόνον σκοπὸ, τὴν ὑπογράμμιση τῆς διολισθήσεως τῆς εὐρωπαϊκῆς φιλοσοφίας στὴν λοξὴ ἀτραπὸ τῆς νεωτέρας σκέψεως. Ὁ Φρανσουὰ Ζουλλιέν παραμένει πιστὸς στὶς ἀπόψεις του αὐτές, μὲ τὶς ἀναφορὰς του γιὰ συσχέτιση τῆς ἀριστοτελικῆς προαιρέσεως μὲ ἐμβάθυνσή της στὴν αὐγουστιανὴ ἔννοια τῆς θελήσεως πρὸς ἐπιλογὴν τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ ἐντελῶς διαφόρου πρὸς τὴν σύλληψη τοῦ Λυκείου καὶ τῆς συμπληρωματικῆς ἐννοίας τῆς βουλήσεως· αὐτὰ παραμένουν ὑπογραμμίσεις, χωρὶς οὐδεμίαν διάθεση κριτικῆς²⁶, διότι ἀποτελεῖ τὸν καλύτερο διδάσκαλό μας εἰς τὰς διερευνήσεις μας εἰς τὴν κινεζικὴ σκέψη. Τὸ κακὸ στὴν αὐγουστιανὴ σκέψη ἀποτελεῖ ἀναπόσταστο τμήμα τῆς ἄλλης πτυχῆς του, τοῦ καλοῦ, μὲ τὴν ἀντίθεση αὐτὴ ἀπόλυτη καὶ δεσμευτικὴ τῆς δογματικῆς της· ἡ προαίρεσις, ἐπομένως, δὲν ἔχει οὐδεμίαν σχέσιν εἰς

²³ Ἀριστοτέλους, «Μετὰ τὰ φυσικά», βιβ. Α', κεφ. β', παρ. 10-11, (982β20-28), μετάφραση δική μου, καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ὁ λόγος τοῦ Οἰδίποδος, σ. 37, «Οἱ μικροὶ βάρβαροι», σ. 28.

²⁴ Ὅρα, ἀνωτέρω, σελ. 23, κ. ε. καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις», «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ἀπ’ τὴ μουσικὴ στὴ γραμματικὴ», σελ. 19, κ. ε. 26, κ. ε.

²⁵ Αὐτόθι, σελ. 22, 25, κ. ε..

²⁶ François Jullien, “Chemin faisant”, σελ. 93, 98, Seuil, Παρίσι, 2007

τὴν συλλογιστικὴ αὐτὴ, διότι δὲν σχετίζεται μὲ οὐδεμίαν ἔννοιαν ἀντιθέσεως· λίγο πιὸ κάτω διολισθαίνει καὶ πάλι, μὲ τὴν ἀνάμιξη τῆς στωικῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς *μανιχαϊκῆς αἵρέσεως*, ἀλλὰ καὶ τοῦ μύθου καὶ τοῦ λόγου τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης μαζί τους. Ἡ ἀναφορὰ ὅμως στοὺς *Μανιχαίους* γίνεται ἀπ’ τοὺς πατέρες τῆς Ὀρθοδόξιας, *Μεγάλο Ἀθανάσιο, Γρηγόριο Θεολόγο, Ἰωάννη Δαμασκηνό, Φώτιο*, μόνο σὲ σχέση μὲ τὶς αἵρέσεις καὶ τὶς ἐπιδράσεις τῶν ἀνατολικῶν θρησκειῶν στὸ *χριστιανισμὸ*, κι ὄχι μὲ τὴν ἑλληνικὴ φιλοσοφία. Ὁ Ἅγιος Ἀύγουστίνος εἶχε ἀσπασθεῖ κατὰ τὴν νεότητά του τὸν μανιχαϊσμὸ καὶ τὸν εἶχε ἐγκαταλείψει, μετὰ τὸν προσηλυτισμὸ του στὸ χριστιανισμὸ, ἀπ’ τὸν Ἅγιο Ἀμβρόσιο εἰς τὰ *Μεδιόλανα*, ἀλλὰ αὐτὸ δὲν σημαίνει συσχέτιση τοῦ μανιχαϊσμοῦ μὲ τὸ ἑλληνικὸ πνεῦμα, ἀκόμη καὶ τῆς ἐποχῆς τῆς παρακμῆς, κάθε ἄλλο μάλλον· γιὰ τὴν ἑλληνικὴ σκέψη, ὁ μανιχαϊσμός ἦταν ξένος καὶ ἀσύμβατος πρὸς τὴν ἀνθρωπομορφικὴ θρησκεία της, τὸ ἀπολλώνειο πνεῦμα της καὶ τὶς ἰσοτίμες σχέσεις τῶν Ἑλλήνων μὲ τοὺς θεοὺς τους. Καὶ οἱ πλεόντες πολέμοι πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς καὶ τὴν ἑλληνικὴ μυθολογία πατέρες, ἀκόμη καὶ οἱ ἐμπνευστὲς τῶν ἀπηνῶν διώξεων τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν τόσων καταστροφῶν τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν ἱερῶν καὶ μνημείων, δὲν ἔκαναν παρόμοιες συγκρίσεις· τήρησαν τὶς ἀποστάσεις τῶν δύο ἀσυμβάτων ἐννοιῶν.”

Τέσσερες περίπου αἰῶνες ἀργότερα ἔρχεται ἡ ἀπάντηση, ὅταν μετὰ τὴν ἵδρυση τῆς *Ἀγίας Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας* τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους ἀπ’ τὸν *Καρλομάγνο*, ἄρχισε ἡ πρώτη στὴν πράξη ἀμφισβήτηση τοῦ *Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου* ἀπ’ τὸ *Βατικανὸ* καὶ ἡ ἐπίσημη προβολὴ τοῦ δόγματος τοῦ *filioque*, δηλαδή, τῆς ἀναγωγῆς τοῦ πάπα ὡς κορυφῆς τῆς θρησκευτικῆς καὶ κοσμικῆς ἐξουσίας· ἡ στέψη τοῦ *Καρόλου*, ὡς αὐτοκράτορος, τὴν 1η Ἰανουαρίου 800 μ.Χ, μὲ τὴν *Εἰρήνη τὴν Ἀθηναία* στὴν *Κωνσταντινούπολη* νὰ ἐπιδίδεται, στὴν τύφλωση καὶ ἐκθρόνιση τοῦ υἱοῦ της καὶ αὐτοκράτορος *Κωνσταντίνου τοῦ Στ’*, εἶναι ἡ κρίσιμη καμπή. Ὁ πατριάρχης *Φώτιος* ἀπαντᾷ πενήντα χρόνια μετὰ, γιὰ τὰ βαθύτερα αἴτια τοῦ σχίσματος: “εἰς τὴν μοναδικὴν πραγματείαν του, «Περὶ τῆς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος μυσταγωγίας», ὁ πατριάρχης ὑπογραμμίζει... «ἐπεὶπερ τὸ ἱερὸν τῶν Πατέρων ἡμῶν μάθημα πολλάκις ἢ *Λατινὶς φθεγγομένη* διὰ τὸ τῆς φωνῆς ἐνδεές τε καὶ τῶ πλάνει τῆς Ἑλληνίδος μὴ συνεπεκτείνεσθαι οὐ καθαρῶς οὐδ’ εἰλικρινῶς οὐδὲ περὶ πόδα τοὺς λόγους ἤρμυζε τῶ νοήματι καὶ πολλοῖς παρεῖχε περὶ τὴν πίστιν ἑτεροθρησκείας ὑπόληψιν τῶν ὀνομάτων ἢ στενοχωρία μὴ ἐξαρκοῦσα διερμηνεύειν τῆς διανοίας τὴν ἀκρίβειαν».²⁷ Εἶναι σαφέστατος ὁ ἐμπνευσμένος ἱεράρχης καὶ κορυφαῖος Ἑλληνιστής: «ἐπειδὴ τὸ

²⁷ Πατριάρχου Φωτίου, «Περὶ τῆς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος μυσταγωγίας», κεφ.πζ, ὅρα, καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Νόμους τὰς ὠδὰς ἡμῖν γεγονέναι», σελ. 34, κ.έ.

ἱερὸ τῶν Πατέρων ἡμῶν μάθημα, τὸ “Πιστεύω”, πολλάκις ἢ λατινικὴ γλῶσσα στὴν ὁμιλία της, διὰ τὴν (ἐγγενῆ) ἔνδειά της, καὶ τὴν ἄνεση περιπλανήσεων στὶς ἔννοιες τῆς Ἑλληνικῆς, τοῦ νὰ μὴν συναρμόζει οὔτε καθαρῶς οὔτε εἰλικρινῶς οὔτε μὲ ῥυθμὸ τὸν λόγον της, περὶ πόδα, πρὸς τὸ νόημά του, καὶ παρεῖχε ἔτσι πολλὰς εὐκαιρίες γιὰ ἀλλαγὴ τῆς ὀρθῆς πίστεως ἢ στενοχωρία, ἢ δυσκαμψία, τῆς γλώσσης, διότι δὲν ἐξαρκοῦσε τοῦ νὰ διερμηνεύει τὴν ἀκρίβεια τῶν νοημάτων». Ὅταν λέει ὁ πατριάρχης περὶ πόδα ἔννοεῖ τὸ μέλος, τὴν ἀρμονία καὶ τὸν ῥυθμὸ, διότι τὸ μέτρο τὸ κρατούσανε μὲ τὸ κτύπημα τοῦ ποδός· ὅταν δὲ λέει διὰ «τὸ τῆς φωνῆς ἔνδεές» τῆς λατινικῆς ἐπιβεβαιώνει τό, «διὰ τὴν αὐτῶν ἀσθένειαν» τοῦ Ἀριστείδου τοῦ Κοϊντιλιανοῦ· ἴδιες ἀκριβῶς παρατηρήσεις κάνει, μὲ τὴν ἔναρξη τοῦ σχίσματος στὴν χριστιανικὴ θρησκεία, ἀλλὰ ἀπ’ τὴν σκοπιὰ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως.”

Ὁ πατριάρχης Φώτιος ἀποκαλεῖ τὴν λατινικὴ θεόμαχο καὶ βάρβαρο γλῶσσα, διότι ἀδυνατεῖ κατανοῆσαι τὸν λόγον τοῦ Ἰησοῦ, κι ὁ Κωνσταντῖνος Παπαρρηγόπουλος ἐνοχλεῖται τὰ μάλα! “Ὁ Ἀριστείδης ὁ Κοϊντιλιανός, ὅταν ἀναλύει τὴν ἀδυναμία τῆς λατινικῆς τοῦ ἐκφράσαι τὸ ἔναρμόνιο γένος τῆς μουσικῆς, ἔμφυτο στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα, εἰς τό, «Περὶ μουσικῆς», βιβλίον του ἀναλύει τὶς διαφορὰς τοῦ διατονικοῦ, τοῦ χρωματικοῦ καὶ τοῦ ἔναρμονίου γένους τῆς μουσικῆς καὶ προσθέτει ὅτι τὸ ἔναρμόνιο γένος· «παρὰ γὰρ τοῖς ἐπιφανεστάτοις ἐν μουσικῇ τετύχηκε παραδοχῆς, τοῖς δὲ πολλοῖς ἐστὶν ἀδύνατον· ὅθεν ἀπέγνωσαν τινες τὴν κατὰ δίεςιν μελωδίαν, διὰ τὴν αὐτῶν ἀσθένειαν, καὶ παντελῶς ἀμελώδητον εἶναι τὸ διάστημα ὑπολαβόντες».²⁸ Ὁ Ἀριστείδης, τὴν ἐποχὴ τοῦ Αὐγούστου ἢ ἕναν δύο αἰῶνες ἀργότερα, γράφει ὅτι, «τὸ ἔναρμόνιο γένος εἶχε τύχει τῆς ἀποδοχῆς ἀπ’ τοὺς ἐπιφανεστάτους τῆς μουσικῆς, ἀλλὰ εἰς τοὺς πολλοὺς εἶναι ἀδύνατη ἢ ἔκφρασή του· ἐπομένως ἀπεγοητεύθησαν μερικοὶ εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῆς κατὰ δίεςιν μελωδίας, διὰ τὴν ἐγγενῆ ἀσθένειά τους, καὶ πίστεψαν ὅτι τὸ διάστημα αὐτὸ εἶναι παντελῶς ἀμελώδητο». Ὁ Ἀριστείδης μᾶς ἐξηγεῖ καλύτερα τὴν εὐαισθησία ἀπέναντι στὶς πολιτικὰς ἐξελίξεις τοῦ ἔναρμονίου γένους τῆς μουσικῆς· δηλαδή, ὅτι τὸ ἔναρμόνιο γένος εἶναι τὸ πιὸ εὐαίσθητο ἀπ’ τὰ ἄλλα δύο γένη... ὑφίσταται τὶς ἄμεσες ἐπιπτώσεις ἀπ’ τὶς μεταβολὰς τοῦ ἤθους...²⁹ Ἐτσι ἔγινε καὶ στὸν ἑλληνικὸ λόγον, μετὰ τὴν παρακμὴ τῆς πόλεως καὶ τὴν ἔκπτωσιν τοῦ ἤθους, μὲ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ ἀχρείου...

²⁸ Ὅρα, Ἀριστείδου Κοϊντιλιανοῦ, «Περὶ μουσικῆς», βιβλ. Α', κεφ. 12j, μετάφραση δική μου, καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ἡ παρέμβασις τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς», σελ. 32, καὶ «Ἡ ἐπάνοδος τοῦ Ἀπόλλωνος», σελ. 13, κ.έ.

²⁹ Χρήστου Ζ. Καρανίκα, «Ὁ πολίτης καὶ ὁ παραγωγός», σελ. 175, ὁ. ἀ. καὶ τοῦ ἰδίου, εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ἀπ’ τὴ μουσικὴ στὴ γραμματικὴ», σελ. 14 καὶ 39, ὁ. ἀ.

Ο συνδυασμός τῶν δύο αὐτῶν ἀναφορῶν μᾶς δίδει τὴν πληρέστερη καταγραφή τῆς διαφορᾶς τῆς ἑλληνικῆς πρὸς τὴν λατινικὴ γλῶσσα καὶ τῶν δύο πολιτισμῶν τους, ὅπως τὴν ἐπισημαίνει καὶ ὁ Μᾶξ Βέμπερ, μὲ ὑπογράμμιση στοὺς δύο λαοὺς, ὅτι «οἱ Ἕλληνες δὲν εἶχαν ἄρχουσα τάξη ἀντίστοιχη μὲ τοὺς εὐγενεῖς τῆς Ρώμης, τὴν Σύγκλητο, οἱ ὁποῖοι θεωροῦσαν ὡς ἀπαξιωτικὴ τὴν ἄσκηση τῆς μουσικῆς καὶ τοῦ χοροῦ».³⁰ ὁ Ἀριστείδης Κοϊντιλιανὸς ἦταν Λατίνος τὴν καταγωγή, γεννηθεὶς πλησίον τῆς Νεαπόλεως, ἀλλὰ ἐσπούδασε σὲ βάθος τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ μελέτησε τὴν γραμματεία τῆς πληρέστατα, ἐνῶ τὰ περισσότερα ἔργα του τὰ ἔγραψε στὰ ἑλληνικά, μάλιστα σὲ ὑπόδειγμα γραφῆς γιὰ ξένους, ὅπως τὰ γερμανικὰ *χόχ ντόντς*, τὰ γαλλικὰ τῆς Σορβόννης καὶ τὰ ἀγγλικὰ τῆς Ὁξφόρδης. Μᾶς λέει, λοιπόν, ὅτι τὸ μεγάλο μέρος τοῦ ρωμαϊκοῦ πληθυσμοῦ ἀδυνατεῖ κατανοῆσαι τὶς πιὸ λεπτές καὶ πιὸ εὐαίσθητες ἔννοιες τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας, τὸ ἑναρμόνιο γένος τῆς μουσικῆς, αὐτὸ ποὺ προσέφερε τὸ ἀνώτερο ἐπίπεδο τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, «διὰ τὴν αὐτῶν ἀσθένειαν», καὶ «δι’ αὐτὸ παντελῶς ἀμελῶδητον εἶναι τὸ διάστημα ὑπολαβόντες». Δηλαδή, ἡ ἴδια ἢ φύσις τῆς γλώσσας των δὲν τοὺς ἐπιτρέπει τὴν κατανόηση τῶν λεπτῶν ἐννοιῶν, τῆς ἐμμελείας, καὶ τῆς ἐλευθέρως πολιτικῆς πρακτικῆς των· ὀκτῶ αἰῶνες ἀργότερα ἐπαναλαμβάνει τὰ ἴδια καὶ ὁ Οἰκουμενικὸς πατριάρχης, «διὰ τὸ τῆ φωνῆς ἐνδεές καὶ τῶ πλάνει τῆς ἑλληνίδος», φωνῆς ἐννοεῖται· ἔχουμε ἀναφέρει, ὅτι ὁ Φώτιος, χαρακτηρίζει τὴν λατινικὴ ὡς θεόμαχο καὶ βάρβαρο γλῶσσα, ἐπειδὴ ἀδυνατεῖ κατανοῆσαι τὸν Λόγον τοῦ Ἰησοῦ, τὴν ἰκανότητα ἀποδόσεως τῶν λεπτῶν ἐννοιῶν του, ὅπως τὸ ἐκπορεύεσθαι ἐκ τοῦ Πατρὸς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ τὸ πέμπεσθαι αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Υἱοῦ εἰς τοὺς μαθητάς του καὶ πιστοὺς του. Τὰ ἐπιχειρήματά του θεμελιώνονται στὴν ἀλλοίωση τοῦ Λόγου τοῦ Ἰησοῦ, ἀπ’ τὸν Ἅγιο Ἀύγουστῖνο καὶ τοὺς σὺν αὐτῶ, ἐπειδὴ μελέτησαν τὴν Καινὴ Διαθήκη ἀπ’ τὴν πρώτη κακὴ λατινικὴ μετάφρασή της, *Ιτάλκα* καὶ τὴν *δεύτερη Βουλγκάτα*, ὅχι πολὺ καλύτερη, κι ἐπομένως δὲν ἀντελήφθησαν τὸ νόημα τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας. Ἔχουν ἐξηγηθεῖ αὐτὰ διεξοδικῶς εἰς τὰς «ἀναλύσεις» μας, ὅποτε συνοπτικὴ ἀναφορὰ γίνεται ἐδῶ.

Στὴν ἐποχὴ τῆς ψηφιακῆς τεχνολογίας ἐνδιαφέρει ἡ φράση, «τῶ πλάνει τῆς ἑλληνίδος»· ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἔχει τὴν δυνατότητα τοῦ πλανᾶσθαι στὴν διερεύνηση τῶν συλλογισμῶν καὶ στὴν σύνθεση τῶν ἐννοιῶν, ὅπως σὲ ὅποιον ἐπιδίδεται εἰς τὸν πλάνητα βίον, ὅπως ὁ Ὀδυσσεύς, κι ἔτσι ἀνακαλύπτει τὸ νέο καὶ ἄγνωστο πρὶν. Οἱ γλῶσσες μὲ ἔμφυτες ἰκανότητες πλάνητος, περιπλανήσεως, εἶναι

³⁰ Ο. ἀ, σελ. 28.

καλύτερες, για την εφαρμογή της ψηφιακής τεχνολογίας, αλλά και την διερεύνηση των νέων δυνατοτήτων της, στα απεριόριστα νέα πεδία αναπτύξεώς της κι είμαστε ακόμη στα πρώτα της στάδια, στις αναζητήσεις συνθέσεως των νοημάτων τους απ' τις διάφορες γλώσσες· όχι όμως ακόμη του άρμονικού συνόλου, ως σύλληψη και έκφρασή του, με αντίστοιχη επίδρασή του στους διαφόρους χρήστες του, αλλά αυτό ακολουθεί· υπάρχουν γλώσσες με εύρύτερες δυνατότητες γεννήσεως δημιουργικής σκέψεως και συνθέσεως, κι άλλες με ολιγώτερες ή ελάχιστες. Κι αυτό δεν είναι κάτι καλό ή κακό, αλλά έτσι είναι για τις διάφορες γλώσσες, ή καλύτερα έτσι εμφανίσθηκαν στην ζωή, αναλόγως προς την πολιτιστική γένεση εκάστου λαού.

Οί διαπιστώσεις αυτές δεν έγιναν μόνο απ' τους Έλληνες σοφούς, αλλά κι από αρκετούς όξυδερκείς Δυτικούς όμολόγους τους· ένας εξ αυτών είναι, "ό Στήβεν Ράνσιμαν, ό διάσημος Βρεταννός βυζαντινολόγος, ό όποιος έχει γράψει στο βιβλίο του, «The Eastern Schism», «Τό Ανατολικό Σχίσμα», Όξφόρδη, 1955, από απόδοση του Γιώργου Σεφέρη: «Και ή γλώσσα έπαιξε τó μέρος της στη διαφορά. Η ελληνική είναι προικισμένη με λεπτήν όξύτητα και εύλιγισία και είναι αξιοθαύμαστα κατάλληλη να εκφράσει κάθε απόχρωση τής άφηρημένης σκέψης, ενώ ή λατινική είναι κατά πολύν πιό σκληρή και αλύγιστη...»³¹ Υπήρξαν λαμπρές εξαιρέσεις, πού έκόντες άκοντες έστω, δικαιολόγησαν τόν πατριάρχη Φώτιον, αλλά και τόν Αριστείδην Κοϊντιλιανόν..."

Έμεις διαπιστώνουμε και καταγράφουμε τά γεγονότα, τις παρατηρήσεις και πολλών Δυτικών σοφών για την πορεία του δυτικού πολιτισμού· στην Ελλάδα όμως τελευταίως εμφανίζονται πολλοί πού ασπάζονται την έσχατολογία του δυτικού ανθρώπου και την αδυναμία μας! όπως συμπορευθούμε με αυτόν στην μετεπαναστατική περίοδο· γνωστοί όλοι τους, αλλά και αυτοί προβάλλουν και τους Νεοπλατωνικούς ως έπιχείρημά τους, τους όποιους είχε μελετήσει ό Άγιος Αύγουστίνος, αλλά σε λατινική μετάφραση, άγνωστο σε ποιά μορφή, αν δεν ήταν, όπως και εκείνες της Καινής Διαθήκης. Αλλά, "ό Πλωτίνος είναι κορυφαίος νεοπλατωνικός φιλόσοφος και δίδαξε τόν τρίτο αιώνα στην Ρώμη, με ελάχιστη δέ έπιρροή στον ελληνικό κόσμο. Ό αυτοκράτωρ Ιουλιανός κι ό Αρχιεπίσκοπος Ευστάθιος, δέν τόν θεωρούν αξιόλογον, όπως και όλοι σχεδόν οί πατέρες τής εκκλησίας, ενώ ό πατριάρχης Φώτιος, τόν κατατάσσει στους Νεοπλατωνικούς: «... Έπικουρείους τέ φημι και Στωικούς, και όσοι Πλάτωνα μέν ύποδύονται και Αριστοτέλην, ούκ όρθώς δέ τά εκείνων είσηγούνται».³²"

³¹ Όρα, εις τās «ανάλύσεις» «Του Έμμελους», «Η παρέμβασις της θεās Αθηνās», σελ. 35, και Γιώργου Σεφέρη, Δοκιμές», Β', τόμος, «Στá 700 χρόνια του Δάντη», σελ. 279, εκδόσεις, Ίκαρος, 1974.

³² Όρα, εις τās «ανάλύσεις» «Του Έμμελους», «Η ίσπεδωτική λογική», σελ. 9.

Τὸν ἱερὸν χορὸν δίκαιόν ἐστι

Ὁ Ἡφαιστος ἔχει πλήρη ἐπίγνωση τῶν δυνατοτήτων του καὶ τῶν ἀδυναμιῶν του, διαθέτει τὴν αὐτογνωσία του καὶ μάλιστα περισσότερο ἀπ' τοὺς ἄλλους θεοὺς κι ἴσως κι ἀπ' τὸν πατέρα του, ἂν κρίνουμε ἀπ' τὸ πόσες φορές τὸν ξεγέλασε ἡ Ἥρα, ὅπως καταγράφεται εἰς τὴν ῥαψωδία, «Διὸς ἀπάτη»³³ ἀλλὰ εἶναι μετριόφρων καὶ σώφρων, διαλλακτικός, ἀποφεύγει τὶς ἀκρότητες, παρ' ὅλο ὅτι γνωρίζει, ὅτι τὰ τεχνουργήματά του εἶναι ἀκαταγώνιστα. Δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιο μὲ τὸν βιομηχανικὸ ἄνθρωπο, αὐτὸς εἶναι ἀδηφάγος, ἄπληστος, βίαιος, ὑπερφίαλος κι ἐκδικητικὸς πρὸς ὅλους ὅσοι δὲν συμφωνοῦν μαζί του καὶ δὲν ὑποτάσσονται στὴν κυριαρχία του:

Ἡ παράβασις εἰς τοὺς «Βατράχους» εἶναι μικρὴ, 64 στίχοι, καὶ μὲ πυκνὸ πολιτικὸ νόημα. Στὸν πρῶτο ἀνάπαιστο ἀναφέρει:

*Τὸν ἱερὸν χορὸν δίκαιόν ἐστι χρηστὰ τῇ πόλει
ξυμπαραινεῖν καὶ διδάσκειν. Πρῶτον οὖν ἡμῖν δοκεῖ
ἐξιῶσαι τοὺς πολίτας κἀφελεῖν τὰ δείματα.*³⁴

Εὐθέως ὁ Ἀριστοφάνης λέει ὅτι εἶναι ἱερὸ καθήκον του ἡ προσφυγὴ εἰς τὰς παραινέσεις καὶ εἰς τὴν διδασκαλία πρὸς τοὺς συμπολίτες του, ὥστε ἀφαιρέσαι κάθε σκιά φόβου μέσα τους καὶ μεταπειῖσαι αὐτοὺς ὅτι ὅλοι τους εἶναι ἴσοι καὶ ἔχουν τὰ ἴδια δικαιώματα· εἶχαν πλήρη συναίσθηση οἱ Ἀθηναῖοι ὅτι ὁ πόλεμος ἦταν χαμένος, ἀλλὰ ἀγωνίζονταν μέχρι ἐσχάτων, διότι τὸ θεωροῦσαν ἱερὰ ὑποχρέωσή τους, ἐπειδὴ διαφορετικὰ δὲν θὰ ἦταν ἐλεύθεροι πολῖτες. Ὁ πρῶτος φιλειρηνιστῆς τῆς πόλεως, ὅταν εἶχε ἀντιμετωπίσει καὶ δύσκολες δίκες μὲ τὸν ἡγέτη τῆς δημοκρατικῆς παρατάξεως Κλέωνα στὴν ἀρχὴ τοῦ πολέμου, δὲν μιλάει γιὰ τὴν εἰρήνη εἰς τὴν τελευταία του κατὰ τὴν διάρκειά του κωμωδία του· ἀντιθέτως, μάλιστα, ἐπιδιώκει τὴν ἀνύψωση τοῦ φρονήματος τῶν Ἀθηναίων καὶ τὴν ἐνίσχυση τοῦ ἠθικοῦ τους, μὲ κύρια ἔμφαση εἰς τὴν ἀποκατάσταση τοῦ ἥθους τους. Ὡς κυρία αἰτία τῆς ἀλλοιώσεως τοῦ ἥθους θεωρεῖ τὴν νόθευση τοῦ νομίσματος καὶ ἐπιμένει εἰς αὐτό, ἀφιερώνων εἰς αὐτὴν σχεδὸν ἀποκλειστικὰ τὴν παράβασίν του.

Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτὴ γίνεται ἐπίκαιρος ὁ Ἀριστοφάνης, διότι θέτει μὲ τὸν ἐναργέστερο τρόπο τὶς ἐπιπτώσεις τοῦ νομίσματος εἰς τὸ ἥθος τῶν ἀνθρώπων, πέραν τοῦ αὐτονόμου πολιτικοῦ του ρόλου· τὸ κίβδηλο νόμισμα ἔχει ἄμεση καὶ

³³ Ὅρα, εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς». «Ὁ κεστός ἰμάς».

³⁴ Ἀριστοφάνους, ὁ. ἀ., στ. 686-688, μετάφραση δική μου καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Τούτοις τοῖς πονηροῖς χαλκίοις», σελ. 40, 18.

δυναμική επίδραση στην πολιτική πρακτική όλων, τῶν ἀπλῶν κατοίκων, τὸ κυριώτερο, καὶ τῆς ἐξουσίας στὴ συνέχεια· οἱ κυβερνῶντες, ἀνεξαρτήτως πολιτεύματος, ἐθίζονται στὴν ἐξαπάτηση τῶν ὑπηκόων τους. Ὅταν γίνονται ἀπτὰ τὰ ἀποτελέσματα τῆς πολιτικῆς τους εἶναι ἀργά, ἢ ἐμπιστοσύνη τῶν πολιτῶν πρὸς τὴν ἐξουσία ἔχει χαθεῖ. Μᾶς προτρέπει ὁ ποιητής:

*Ὁ ἱερός χορὸς λέει ὅτι εἶναι δίκαιο σωστὰ στὴν πόλη
συμβουλεύειν καὶ διδάσκειν. Πρῶτα πιστεύει ἐμεῖς λοιπὸν
ἴσους ἔχειν ὅλους τοὺς πολίτας καὶ χωρὶς καθόλου φοβίες.^{35'}*

Ὁ παντοδύναμος βιομηχανικὸς ἄνθρωπος ἐμφανίζεται κρυψίνους καὶ δειλός, ἐκτὸς ἀπὸ ἀδηφάγος καὶ ἄπληστος, κατὰ τὸν Κινέζο σοφὸ, ἀλλὰ ἄτολμος ἐπίσης, ἀφοῦ δὲν ἀναλαμβάνει τὶς εὐθύνες του στὰ τωρινά, ἀπέναντι στὶς *συνταγματικές του ὑποχρεώσεις* καὶ στοὺς *συμπολίτες του*. ἔχει ὑποσχεθεῖ πολλά, ὡς ἀπειλές καὶ ὡς ἐφησυχασμὸ γιὰ τὸν οὐκρανικὸ πόλεμο, γιὰ τὴν χρεωκοπία τῆς Ρωσίας καὶ τὴν ὑποταγή της, ἀλλὰ στὴν συνέχεια λέει ἄλλα καὶ τοὺς καλεῖ νὰ ὑποστοῦν τὶς συνέπειες καὶ νὰ ἀντέξουν στὶς *δύσκολες συνθήκες*, χωρὶς οὐδεμία διαβεβαίωση, ὅτι ἡ πολιτικὴ αὐτὴ προσφέρει διέξοδο. Ὡς σύνολο ὁ δυτικὸς ἄνθρωπος, πρώτη φορὰ στὴν ἱστορία του, παρουσιάζει τὴν εἰκόνα τοῦ ἀδυνάμου καὶ δουλικοῦ ἀνθρώπου· ἀκόμη καὶ στοὺς δύο παγκοσμίους πολέμους, ἡ εἰκόνα ἦταν ἐντελῶς διαφορετικὴ, καθὼς ὁ καθένας ἀπ' τοὺς ἀντιμαχομένους ἐμφανιζόταν πανίσχυρος καὶ σκληρὸς ἀπέναντι στὸν ἀντίπαλό του, ἀλλὰ καὶ πειστικὸς πρὸς τοὺς δικούς του καὶ τρίτους, τὶς ἀποικίες, ὥστε πολλοὶ ἀπ' τοὺς ἰθαγενεῖς τους νὰ συστρατευθοῦν, μὲ τὴν μία ἢ τὴν ἄλλη πλευρά· ἔδειχναν οἱ ἰθαγενεῖς, ὅτι ἀποδέχονταν τὴν ὑπεροχὴ καὶ παγκόσμια κυριαρχία τοῦ δυτικοῦ ἀνθρώπου κι ἀναζητοῦσαν πολλοὶ ἐξ αὐτῶν τὴν ἔνταξή τους στὸ κλειστὸ σύστημά του. Αὐτὴ εἶναι καὶ ἡ μεγάλη διαφορὰ μὲ τὴν σημερινὴ κρίση· ὁ παλαιὸς τρίτος κόσμος δὲν ἔχει καθόλου ἐμπιστοσύνη πρὸς τὸν δυτικὸ ἄνθρωπο καὶ γι' αὐτὸ ἐτάχθη, σχεδὸν τὸ σύνολό του, μὲ τὴν Ρωσία, τὴν Κίνα καὶ τοὺς Ἀναδυομένους.

Τὴν ἴδια στιγμή ὅμως ἀνεδύθησαν οἱ φοβίες τοῦ δυτικοῦ ἀνθρώπου, τὰ δείματά του, ὅπως ἔλεγε γιὰ τὸν Ἀθηναῖο πολίτη ὁ Ἀριστοφάνης, μὲ προέκτασή τους τὴν ἔντονη ἀνασφάλειά του καὶ τὴν πρόκληση πολιτικῆς κρίσεως στὶς ἡγετικές του χῶρες, Ἀμερικὴ, Μεγάλῃ Βρεταννία, πρωτίστως καὶ δευτερευόντως στὶς ἄλλες· ὅπως ἀφήνουν νὰ ἐννοηθεῖ πολλὰ ἐλεύθερα μυαλά τους, ἂν εἶχαν ἐπιτύχει στὸν

³⁵ ὁ.ἀ, συνέχεια.

οὐκρανικό πόλεμο, ὅπως τὸν εἶχαν σχεδιάσει, μὲ τὸν ἐγκλωβισμό τῆς Ρωσίας σὲ αὐτόν, κι εἶχε χρεωκοπήσει καὶ παραδοθεῖ ἡ Μόσχα, τότε δὲν θὰ ἀντιμετώπιζε ἡττα στὶς ἐνδιάμεσες ἐκλογές ὁ Τζὸ Μπαίντεν κι οὔτε θὰ εἶχαν παραιτηθεῖ ὁ Μπόρις Τζόνσον κι ὁ Μάριο Ντράγκι. Θὰ ἦταν νικητὲς καὶ τροπαιοῦχοι, μὲ ἄμεση μᾶλλον τὴν παρέμβασή τους καὶ κατὰ τῆς Κίνας, ὅπως τὸ εἶχαν μεθοδεύσει καὶ τὸ προβάλλουν ἀκόμη καὶ τώρα ποὺ γράφονται αὐτὲς οἱ γραμμές. Ἡ κρίση ὅμως τοὺς βρῆκε παντελῶς ἀνέτοιμους κι ἐκτιθεμένους ἀπὸ κάθε πλευρά, καθὼς πλήττει τὸ ἀδιαμφισβήτητο κέντρο τοῦ βιομηχανικοῦ συστήματος καὶ τοῦ δυτικοῦ ἀνθρώπου· οἱ φοβίες του πολλαπλασιάζονται, ὅπως γίνεται στὴν ἱστορία σὲ ὅλες τὶς ἐν παρακμῇ αὐτοκρατορίες· ξεπηδοῦν νέα πράγματα ποὺ οὔτε νὰ τὰ φανταστοῦν ἠδύνατο ὀλίγους μῆνας πρὶν. Ἡ βεβαιότης τῆς εὐημερίας καὶ ἡ ἀσφάλεια τῆς ἀμεριμνησίας τῶν ἀπλῶν πολιτῶν στὴν καθημερινότητά τους ἔχουν χαθεῖ κι ἔχουν παραχωρήσει τὴν θέση τους στὴν ἀνασφάλεια, στὴν ἀβεβαιότητα καὶ στὸ ἄγχος καὶ γιὰ τὸ σήμερα ἀκόμη κι ὄχι μόνο γιὰ τὸ αὔριο· οἱ νεώτερες γενιὲς τὰ αἰσθάνονται χειρότερα, ἐπειδὴ δὲν ἔχουν καὶ τὴν ἐμπειρία τοῦ πολέμου καὶ τῶν πρώτων μεταπολεμικῶν χρόνων, μὲ τὰ δελτία τροφίμων καὶ τὶς κατεστραμμένες πόλεις, εἶναι ἄλλοι ἄνθρωποι κι ἔχουν μεγαλώσει καὶ ζήσει στὴν σιγουριά τῆς ἀνταρκειᾶς τῶν πάντων, χωρὶς ἰδιαίτερο κόπο...

Ἔτσι αἰσθάνονται χαμένοι στὴν ἴδια τους τὴν χώρα καὶ στὸ ἴδιο τους τὸ σπίτι, καθὼς δὲν ἔχουν τὴν δυνατότητα τῆς αὐτογνωσίας, ὅπως εἶχαν οἱ πρόγονοί τους μετὰ τοὺς δύο μεγάλους πολέμους· ἀλλὰ ἐκεῖνοι πίστευαν, ὅτι παραμένουν μέλη τοῦ κυριάρχου συστήματος, ἔστω καὶ στὴν πλευρὰ τῶν ἡττημένων, μὲ προοπτικὲς ὅμως ἀνακτήσεως τοῦ ἀπωλεσθέντος ἐδάφους· τὸ χειρότερο εἶναι, ὅτι πέραν τῆς φοβίας των δὲν γνωρίζουν καὶ πρακτικὰ τὸ τί πρέπει νὰ κάνουν καὶ τὸ πῶς νὰ φερθοῦν, καθὼς θυμίζουν μαθητευόμενους μάγους. Ἐξαίρεση ἀποτελοῦν μόνο ὅσοι ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ψηφιακὴ τεχνολογία, μὲ πλήρη ἐπίγνωση τῆς λειτουργίας της - κι ὄχι ἐπιφανειακῇ, ὅπως ὅλοι σχεδὸν οἱ κορυφαῖοι τῶν πρώτων πολυεθνικῶν ψηφιακῶν ἐταιρειῶν, οἱ ὁποῖοι παραιτοῦνται πλέον μαζικὰ, ἐξ αἰτίας τῆς κακῆς πορείας τῶν οικονομικῶν τους, καθὼς ἐξέπεσαν σὲ μειοψηφία, ἀλλὰ τὸ χειρότερο εἶναι ὅτι βρίσκονται κι ἐκτὸς τῆς ἐπισήμου ἰδεολογίας- κυρίως αὐτοί· τὸ περίεργο τῆς ἐποχῆς μας εἶναι, ὅτι αὐτοὶ ἀποπνέουν ἐμπιστοσύνη, ὡς πρὸς τὴν ἐργασία τους καὶ τὴν νοοτροπία τους, τὴν ὁποία ὅμως δὲν ἀντιλαμβάνονται οἱ ἄλλοι, ἢ ἡγέτις πλειοψηφία, καὶ τοὺς χαρακτηρίζουσαν παράξενους, ὅπως ἀκριβῶς ἔκαναν καὶ οἱ Ρωμαῖοι ὅσους ἀντιλαμβάνονταν κι ἀποδέχονταν στὴν καθημερινότητά τους τὸ ἐναρμόνιο γένος τῆς μουσικῆς. Ἡ ἱστορία πορεύεται μὲ τοὺς δικούς της νόμους, τοὺς ὁποίους ὅσοι τοὺς ἀγνοοῦν, τοὺς ὑπολαμβάνουν ὡς ἀποβλητέους...

Ἡ καθοριστική διαφορά Ὁρθοδοξίας καὶ Καθολικισμοῦ, Ἑλλήνων πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ Ἁγίου Ἀύγουστίνου καὶ ὁπαδῶν του -ἐπειδὴ εἶχαν ἐκλεγεί πολλοὶ Ἕλληνες στὸν παπικὸ θρόνο, κυρίως πρὸ τοῦ Καρλομάγνου, ἀλλὰ ὑπῆρξαν καὶ ἄλλοι φωτισμένοι θεολόγοι, ποὺ γνώριζαν τὴν ἀσθένεια τῆς λατινικῆς γλώσσης καὶ ἀσπάζονταν τὴν ἄποψη, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ προσφέρει τὴν ἄνεση καὶ τὴν δυνατότητα πλήρους κατανοήσεως τοῦ λόγου τοῦ Ἰησοῦ- εἶναι ὁ ἀποκλεισμός ἀπ' τὸν Ἐπίσκοπο τῆς Ἰππῶνος τοῦ ρόλου τῆς ἐμμελείας, τῆς μουσικῆς ἀρμονίας, στὸ ἦθος τοῦ πιστοῦ· ἡ τέλεσις τῶν ἱερῶν μυστηρίων στὴν Δύση εἶναι διάφορη ἐκείνης στὴν Ἀνατολή, ὅπου καθοριστικὸ ρόλο ἔχει ὁ χορός, ἡ χορωδία τῶν ψαλτῶν, μὲ τὴν χρῆση τοῦ χρωματικοῦ καὶ ἐναρμονίου γένους στὴν Ὁρθοδοξία, καὶ τὴν ἄνεση μεταβάσεως καὶ στὴν δίεση, ἥτοι στὸ ἓνα τρίτο καὶ ἓνα τέταρτο τοῦ τόνου, ἐνῶ στὸν Καθολικισμό προέχει τὸ διατονικὸ γένος καὶ ἡ χρῆση ἐκκλησιαστικῶν ὀργάνων, ἂν καὶ αὐτὰ τὰ πῆραν ἀπ' τὴν Ἀνατολή, μὲ ἀρκετὲς διαφοροποιήσεις τους, χωρὶς οὐδεμία διάθεση παρεμβάσεώς μας στὰ δογματικὰ θέματα. Ἄλλωστε, ἡ ὀργάνωση τῆς Καθολικῆς ἐκκλησίας ἔγινε στὰ πρότυπα τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ, ἐνῶ τῆς Ὁρθοδόξου, σὲ ἐκείνα τῆς ἑλληνικῆς πόλεως, τῆς ὁποίας ὁ ἐπίσκοπος εἶναι ὑπόλογος στὸ πλήρωμά του, στοὺς πολῖτες της, κι ἄς θυμίσουμε τὶς ἑπτὰ πρῶτες ἐπισκοπές ἢ ἐκκλησίες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ζῶντος ἀκόμη τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου, Ἐφέσσου, Σμύρνης, Περγάμου, Θυατείρων, Σάρδεων, Φιλαδελφείας καὶ Λαοδικείας.

Ἡ μετάπλαση, ὅμως, τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος, ἀπ' τὴν καθολικὴ πίστη στὴν καλβινιστικὴ ἠθικὴ καὶ στὸ προτεσταντικὸ πνεῦμα, ἄνοιξε τὸ δρόμο τῆς ἀπολύτου ὑποταγῆς στὴν παραγωγή ἐν σειρᾷ, καθὼς σὲ ὅλα αὐτὰ τὰ στάδια ὁ πιστὸς ἦταν ἀπολύτως πεπεισμένος, ὅτι ἐπετελοῦσε θεία ἀποστολή, μὲ τὴν πλήρη δικαίωσή του στὴν ἄλλη ζωὴ, ἢ στὰ γεράματα, κατὰ τὴν καπιταλιστικὴ ἰδεολογία, καὶ στὴν ἄλλη γενιά, κατὰ τὴν κομμουνιστικὴ. Ἡ ζωὴ του ἦταν ἀφιερωμένη στὸ μέλλον καὶ οἱ κυρίαρχοι μονότονοι καὶ διεγερτικοὶ ἢ ἕξαλλοι φρύγιοι μουσικοὶ ρυθμοὶ κυρίως συμπλήρωναν τὴν καλλιέργεια ὑποτακτικῆς νοοτροπίας· τὸ παρὸν δὲν ὑπῆρχε στὴν ζωὴ του, οὔτε ὡς ὑπόψια, καὶ περιοριζόταν σὲς ἀπλὲς ζωτικὲς του ἀνάγκες. Ἀντιθέτως ἡ βυζαντινὴ ὑμνωδία προσφέρει τὴν ἡρεμία καὶ τὴν ἀπαλότητα τῆς ψυχῆς, μαζὶ μὲ τὴν ἀνάτασή της πρὸς ὑψηλότερη διάθεση, ἀλλὰ μὲ τὴν ἐνεργὸ συμμετοχὴ τοῦ πιστοῦ· δύσκολα βρῖσκεις ὑμνωδίες, ὅπως τοὺς ὕμνους τοῦ «Ἐπιταφίου», τοῦ «Ἀναστάσεως» τοῦ Κυρίου, τοῦ «Τῆ Ὑπερμάχῳ Στρατηγῶ», τοῦ «Ἀγνὴ παρθένε Δέσποινα», τοῦ «Ἡ παρθένος σήμερον...», στὴν Καθολικὴ ἐκκλησία...

Ὁ κοινὸς παρανομαστὴς εἶναι ἄλλος, μὲ τρεῖς ἐκφράσεις, τὴν ἐξομολόγηση, μὲ ἐλάχιστη ἄσκησὴ τῆς στὴν Ὁρθοδοξία, ἀλλὰ δεσπόζουσα τὴν πρακτικὴ τῆς στὸν Καθολικισμό καὶ κυρίως στὸν Προτεσταντισμό, τὴν ψυχανάλυση, ἀποδεκτὴ τὸν παρελθόντα αἰῶνα στὴν προηγμένη Δύση, ἀλλὰ καὶ ἀκόμη μέχρι τὶς μέρες μας, καὶ τὴν αὐτοκριτικὴ, ἐπιβληθεῖσα ὡς *Τερά Ἐξέτασις* στὸν κομμουνισμό, μὲ προεκτάσεις τῆς καὶ στὰ ἄλλα κόμματα καὶ στὴν Ἑλλάδα, ἔχουν ὡς κοινὴ τους βάση, τὴν ἐξαφάνιση τῆς πολιτικῆς προσωπικότητος τῶν πιστῶν τους· ὁ ἐλεύθερος πολίτης παραγκωνίζεται, ἐπειδὴ, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, «πολίτης δ' ἀπλῶς οὐδενὶ τῶν ἄλλων ὀρίζεται ἢ τῷ μετέχειν κρίσεως καὶ ἀρχῆς»,³⁶ καὶ ἀντικαθίσταται ἀπ' τὸν πιστό· τὸ «μετέχειν κρίσεως», ὡς κριτικὴ τῆς ἐξουσίας εἶναι τὸ πρῶτό του καθῆκον καὶ ἔπεται τὸ «μετέχειν ἀρχῆς», τὸ τῆς ἀσκήσεως τῆς ἐξουσίας. Ὁ ἐλεύθερος πολίτης λογοδοτεῖ, θέτει ὡς κύριο καθῆκον του, μετὰ τὴν ἄσκηση οἴουδήποτε δημοσίου ἀξιώματος, τὴν λογοδοσίαν, τὸ λόγον διδόναι, ἐνώπιον τῆς Βουλῆς ἢ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου καὶ οἱ πολῖτες ἀξιολογοῦν τὴν προσφορὰ του· σήμερα, ὁμολογεῖ στὴν αὐτοκριτικὴ του, ὅτι ἔκανε λάθος, καὶ αὐτοαπαλλάσσεται τῶν ὅποιων εὐθυνῶν του. Παλαιότερα κυκλοφοροῦσε καὶ τὸ ἀνέκδοτο, «Λὲς βλακεῖες», φώναζαν στὸν ἀγορευόντα ἀριστερό, καὶ αὐτὸς ἀπαντοῦσε, «Θὰ τὰ πῶ στὴν αὐτοκριτικὴ μου!»

Ἡ ψηφιακὴ τεχνολογία φέρει τὸν ἐργαζόμενό τῆς ἐνώπιον τῶν εὐθυνῶν του, καθὼς μόνος του διαπιστώνει τὸ λάθος του, μέσα ἀπ' τὸ λογισμικό του καὶ μάλιστα, πρὶν ἀκόμη φθάσει στοὺς ἀνωτέρους του, ὅποτε λογοδοτεῖ ἀμέσως σὲ ὅλους, μὲ τὴν διόρθωσίν του ἢ τὴν ἀναζήτησιν βοήθειας ἀπ' τοὺς συναδέλφους του· ὁ αὐτοσαρκασμὸς τοῦ Ἡφαίστου, μπροστὰ σὲ ὅλους τοὺς θεοὺς τοῦ Ὀλύμπου, ἔχει τὴν ἔννοια τῆς λογοδοσίας, κατὰ τὸ πολιτικὸ τους σύστημα, καὶ τῆς ἀποδόσεως τῶν εὐθυνῶν στὸν πατέρα του καὶ στὴν μητέρα του,

*ἠπεδανὸς γενόμεν· ἀτὰρ οὐ τί μοι αἴτιος ἄλλος,
ἀλλὰ τοκῆε δύω, τῷ μὴ γείνασθαι ὄφελλον.*

Ἦταν ἡ χειρότερη κριτικὴ πρὸς τὸν πατέρα θεῶν τε ἀνθρώπων τε· τοὺς προειδοποιοῦσε, ὅτι δὲν ἔχει σταθερὲς βάσεις τὸ σύστημα ἐξουσίας τους, καὶ ἴσως ἀπ' αὐτὸ ἀντλεῖ καὶ ὁ «*Προμηθεὺς Δεσμώτης*», τοῦ Αἰσχύλου, μὲ τὴν κατάρα τοῦ *Τιτᾶνος*, κατὰ τὸ δέσιμό του στὸν βράχο τοῦ *Καυκάσου*, πάλιν ἀπ' τὸν Ἡφαίστον, τὸ *Κράτος* καὶ τὴν *Βίαν*, ὅτι ὁ Ζεὺς,

³⁶, Ἀριστοτέλους, «Πολιτικά», Βιβλ. Γ', κεφ. α', παρ. 4, (1275a22-23).

δαρὸν γὰρ οὐκ ἄρξει θεοῖς...³⁷

ἦταν μετρημένες οἱ μέρες τῆς ἐξουσίας τοῦ Διὸς εἰς τοὺς θεοὺς, ἀλλὰ ὁ μέγας τραγικὸς καὶ ἀτρόμητος πολίτης, ἐννοοῦσε ἄλλον πιὸ ἀνθρωπομορφικὸ θεὸ κι ὄχι ὅσους ἀνταρχικοὺς τὸν ἀκολούθησαν. Μέσα ἀπ' τὴν ἴδια λογικὴ εἶναι μετρημένες καὶ οἱ μέρες τοῦ βιομηχανικοῦ ἀνθρώπου, ἐνῶ μὲ τις ἀντιδράσεις του τουλάχιστον στὸν οὐκρανικὸ πόλεμο δείχνει, ὅτι ἔχει ἐξαντλήσει μᾶλλον τὰ ὅρια τῆς ἐπιβιώσεώς του· ἡ ἐξουσία τοῦ Διὸς συνοδευόταν κατὰ τὴν ὀμηρικὴ παράδοση ἀπ' τὴν ἄμεσο δημοκρατία, συνυφασμένης μὲ τις ἰσοτιμίες σχέσεις τους μὲ τοὺς ἀνθρώπους. Ὅταν οἱ ἀνθρωποὶ ἀπώλεσαν τις σχέσεις ἰσοτιμίας καὶ ἐλευθερίας μὲ τοὺς θεοὺς τους, μὲ τὴν παρακμὴ τῆς ἀμέσου δημοκρατίας, ἔχασαν κι αὐτοὶ τὴν ἀποστολὴ τους· τοὺς διαδέχθηκαν κάποιοι ἄλλοι, ἔστω καὶ μὲ τὴν ἴδια ὀνομασία, ἀλλὰ χωρὶς οὐδεμία σχέση μὲ αὐτούς. Ὁ Ζεὺς τῆς ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς ἀπέχει πολὺ ἀπὸ ἐκεῖνον τῶν Ἀθηνῶν κι ἐκεῖνος τῆς ρωμαϊκῆς, δὲν ἔχει οὐδεμία σχέση μαζί του, ἔχει γίνεῖ ὁ Ἰανός, μὲ τὰ δύο πρόσωπα, ἀλλὰ ἀμφότερα ἀνταρχικῆς καὶ δεσποτικῆς μορφῆς, ὅπως καταγράφεται στὴν λατινικὴ γραμματεία. Ἄλλωστε, ὅπως ἔχουν σημειώσει πολλοὶ σχολιαστὲς, ἡ Διδῶ τοῦ Βιοργιλίου εἶναι ἀπομίμηση τῆς Κλεοπάτρας, Βερενίκης, Ἀρσινόης, Στρατονίκης τῆς ἀλεξανδρινῆς ἐποχῆς, τὴν ἀντίγραφὴ τους ἐπεδίωκε.

Ὁ ἱερὸς χορὸς, στὴν ἀντίστροφη πορεία του στὴν ἐποχὴ μας, ἐπανέρχεται στὴν καθημερινή μας ζωὴ, μὲ τὴν ψηφιοποίησή της· ὑποχρεωτικὰ προσαρμόζουμε ὅλοι μας τὴν ζωὴ μας στὶς ἀπαιτήσεις του, ἀλλὰ καὶ μὲ ἀγαστὴ σύμπνοια, καθὼς σταδιακὰ διαπιστώνουμε, ὅτι γινόμαστε ἄλλοι ἀνθρωποὶ. Τὸ ἐπαναλαμβάνουμε, οὐδεμία σχέση ἔχει, ὁ σημερινὸς ἀνθρωπος μὲ τὸν ὑπολογιστὴ καὶ τὸ ἔξυπνο κινητὸ, μὲ τὸν προηγούμενο τῆς παραγωγῆς ἐν σειρᾷ καὶ τῆς ἀτελείωτης οὐρᾶς στὶς διάφορες ὑπηρεσίες, δὲν ὑπάρχει σημεῖο ἐπαφῆς μεταξύ τους στὴν ζωὴ τους.

Ὁ ἐρευνητὴς τῆς ψηφιακῆς ἐποχῆς γνωρίζει, ὅτι ἀποδίδει τελειότερα καὶ καλύτερα, ἀνεξαρτήτως τῆς γλώσσης του, ὅταν ἀκούει ἀπαλὴ καὶ ἀρμονικὴ μουσικὴ, μὲ ἤρεμο τὸ μυαλό του, ὅποτε αὐτὸ εἶναι πιὸ δημιουργικὸ καὶ ἱκανώτερο γιὰ τὴν ἐπίλυση καὶ τῶν δυσκολωτέρων προβλημάτων· ἡ ἀπόδοσή του ἐξαρτᾶται ἀπ' τὴν κατάσταση τῆς διανοίας του, ὅταν γίνεται ἡ διασύνδεση τῶν ἐρεθισμάτων τῆς ἀκοῆς του μὲ τις προηγούμενες καταγραφές τοῦ ἐγκεφάλου του καὶ ἡ σύνθεση τῶν νέων ἐννοιῶν, στὰ πλαίσια τῆς γλώσσης του, ὅπως λαμβάνουν τὴν μορφή τοῦ λόγου, ὁ ὁποῖος καὶ ἐκφέρεται μὲσφ τοῦ στόματος, μιλώντας σχηματικά, ἀλλὰ τὸ κύριο εἶναι ἡ διαδικασία τῆς διασυνδέσεως. Ὅταν βομβαρδίζεται τὸ αὐτί μας, μὲ βίαιους καὶ

³⁷ Αἰσχύλου, «Προμηθεὺς δεσμώτης», στ. 940· ἐδιδάχθη μεταξὺ τοῦ 467 καὶ τοῦ 458 κι ἦλθε πρώτη.

ὀργιαστικούς μουσικούς ρυθμούς, δὲν ὑπάρχουν περιθώρια ἄλλης σκέψεως, παρὰ μόνο ἢ ἐκτέλεση τῶν ὄσων ἐντέλλεται ὁ πομπός της, ὁ ἐντολεύς της, ὁ θεὸς ἢ ὁ καθοδηγητής, ὅπως γίνεται στὰ πολεμικὰ ἐμβατήρια, μὲ τὸν φρύγιο τρόπο κυρίως ἢ τὴν βίαη μουσικὴ ροκ στὴν ἐποχὴ μας καὶ ἢ ὁποῖα ὀδηγοῦσε μέχρι πρόσφατα τοὺς νέους σὲ ἐκρήξεις καταστροφῆς μετὰ τὶς συναυλίες της. Εἶναι γνωστὰ τὰ φαινόμενα αὐτὰ μέχρι ὀλίγα χρόνια πρὶν, μὲ σπάνιες ἐπαναλήψεις στὶς μέρες μας.

Σὲ γλῶσσες μὲ πιὸ εὐαίσθητη μουσικὴ ἀρμονία, ὅπως ἢ ἑλληνικὴ πρὸς τὴν λατινικὴ, ὅπως προαναφέραμε, ἢ ἀπαλὴ μουσικὴ ὑπόκρουση μετατρέπεται σὲ ἐφαλτήριο, γιὰ τὴν σύνθεση νέων ἐννοιῶν· εἶναι οἱ γλῶσσες μὲ δημιουργικὴ ἱκανότητα τοῦ λόγου τους, ὅπως, «Ἡ ἑλληνικὴ εἶναι προικισμένη μὲ λεπτὴν ὀξύτητα καὶ εὐλιγισία καὶ εἶναι ἀξιοθαύμαστα κατάλληλη νὰ ἐκφράσει κάθε ἀπόχρωση τῆς ἀφηρημένης σκέψης, ἐνῶ ἢ λατινικὴ εἶναι κατὰ πολὺ πιὸ σκληρὴ καὶ ἀλύγιστη...», κατὰ τὸν Στῆβεν Ράνσιμαν, ὅπως προαναφέραμε. Ὁ Ἀριστείδης Κοϊντιλιανὸς τολμάει κι ἄλλη μία διάκριση, χρήσιμη στὴν συλλογιστικὴ μας: “ὅτι ἦταν ζωντανὸ τὸ ἐναρμόνιο γένος τῆς μουσικῆς στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα, στοὺς πληθυσμούς της, καὶ δὲν ἦταν ἀντικείμενο μόνο τῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν, ὅπως φαίνεται ἀπ’ τὴν ἀναφορὰ του γιὰ τὴν ἐπίδραση τῶν διαφόρων ρυθμῶν τῆς μουσικῆς στὸ ἦθος τῶν ἀνθρώπων, «τοὺς δὲ βραχὺ καὶ ἄνισον καὶ ἐγγύς ἀλογίας ρυθμῶν παντάπασιν ἐκλελυμένους»³⁸ ἄλλωστε ἀπ’ τὴν ζωντανὴ ἐπιβίωση τοῦ ἐναρμονίου γένους ἔχει ἀντλήσει πολλοὺς ὕμνους της ἢ ὀρθόδοξη ἐκκλησία, μέσα ἀπ’ τὶς φιλοσοφικὲς σχολές καὶ τὴν δημῶδη παράδοση τῶν κοινοτήτων.” Ὅλα συγκλίνουν στὴν διαπίστωση, ὅτι τὸ ἐναρμόνιο γένος παρέμεινε ὀλοζώντανο στὴν ἑλληνικὴ παράδοση, μέσα ἀπ’ τὸν πολιτικὸ στίχο, τὴν ὀρθόδοξη ὕμνωδία καὶ τὸ δημοτικὸ τραγοῦδι, τὸ ὁποῖο καὶ ἀναζητᾶει ἢ νεολαία μας καὶ ἰδιαίτερος ὄση ἀσχολεῖται συστηματικὰ μὲ τὴν ψηφιακὴ τεχνολογία...

Ταυτοχρόνως, ἢ ἐπικοινωνία τοῦ ἐρευνητοῦ μὲ τοὺς συνεργάτες του, ἐντὸς τῆς ἰδίας ἐταιρείας ἢ ἄλλης, ὅπουδήποτε στὸν κόσμο, εἶναι γόνιμη καὶ ἀμοιβαία, συνήθως μὲ παραπλήσιο ρυθμὸ μουσικῆς· παραινετικὸς εἶναι ὁ λόγος τους καὶ διδακτικὸς μαζί, πρὸς τοὺς συνεργάτες τους. Ἀναλόγως πρὸς τοὺς μουσικούς ρυθμούς διαμορφώνεται τὸ ἦθος τῶν ἀνθρώπων, ἤρεμο, εὐπροσήγορο καὶ ἐλεύθερο, ἢ παραμένει βίαη, ἀνταρχικὸ καὶ ἀπάνθρωπο. Αὐτὴ ἢ διαφορὰ εἶναι τὸ κριτήριο...

³⁸ Ὅρα, Ἀριστείδου Κοϊντιλιανοῦ, ὀ.ἀ. κεφ. 26j καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ἡ παρέμβασις τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς», σελ. 56, κ.έ.

Τὰς βαναύσους τέχνας...

Ἡ ἀλλαγὴ ἐποχῶν στὴν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας, σπανίως, ὅπως ἔχουμε γράψει, γίνεται αἰσθητὴ ἀπ' τοὺς συγχρόνους τῆς κατὰ τὴν πραγματοποίησίν της· συνήθως οἱ συγκαιρινοὶ τοὺς ἐρμηνεύουν τὶς ἐξελίξεις, ὡς ἓνα ἀπ' τὰ σοβαρὰ γεγονότα τῶν ἡμερῶν τοὺς καὶ δὲν ἀντιλαμβάνονται τὶς ἱστορικές τοὺς διαστάσεις. Ἔτσι συμβαίνει, καὶ μὲ τὴν τωρινὴ κρίση, τὴν χειρότερη τῶν τριῶν τελευταίων αἰώνων γιὰ τὸν δυτικὸ ἀνθρώπο· οἱ ναπολεόντειοι πόλεμοι ἐντάσσονται ἐντὸς τῆς ἀναδύσεως τοῦ βιομηχανικοῦ συστήματος, ἐνῶ στὴν διαφοροποίησή του ἔτεινε ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάσταση, μὲ τὴν ἐμφάνιση τοῦ κινήματος τῶν ἐθνικῶν κρατῶν καὶ τὴν σύμπλευση τοῦ ρωμαντισμοῦ, ὁ ὁποῖος ὅμως ἐξαφανίσθηκε στὴν συνέχεια μέσα ἀπ' τὶς συμπληγάδες τῶν συμπληρωματικῶν ιδεολογιῶν, φιλελευθερισμοῦ καὶ κομμουνισμοῦ. Ἡ τωρινὴ κρίση ἔχει τὸ χαρακτηριστικὸ τῆς πλήρους προσδέσεως τοῦ δυτικοῦ ἀνθρώπου, ὅπως ἐκφράζεται ἀπ' τὴν πολιτικὴ του καὶ πνευματικὴ του ἡγεσία, στὶς δεδομένες ἀρχές τοῦ συστήματος, ὡς ἀναλλοίωτες καὶ αἰώνιες, καὶ τὴν παντελῆ ἄγνοια τῆς διαφοροποιήσεως τοῦ ὑπολοίπου κόσμου, ποὺ εἶναι καὶ ὁ περισσότερο καὶ ἰσχυρότερος πλέον στὴν ὑφήλιο, ὅπως καὶ τῆς ἀδυναμίας κατανοήσεως, ὡς παράγοντος ἀλλαγῆς, τοῦ ρόλου τῆς ψηφιακῆς τεχνολογίας.

Εἶναι ἴσως ἀπαραίτητη ἡ ἀνακεφαλαίωση τῶν συμπερασμάτων· ἡ ἀναφορὰ στὴν παρακμὴ τῆς ἀμέσου δημοκρατίας γίνεται, ἐπειδὴ διαθέτουμε πληρέστερη εἰκόνα τῆς ἐκπτώσεως τοῦ Ἀθηναίου, ἀπὸ ἐλεύθερο καὶ ἐνεργὸ πολίτη, σὲ ἀπράγμονα καὶ ἀχρεῖο, ἀπὸ οἰαδήποτε ἄλλη φάση παρακμῆς. Ὅχι μόνο, ἐπειδὴ εἴμαστε Ἕλληνες, ἀλλὰ καὶ σὲ οἰαδήποτε ἄλλη ἐθνότητα κι ἂν ἀνήκαμε, θὰ ἀνατρέχαμε στὴν κωμωδία, στὴν τραγωδία, στὴν φιλοσοφία, στὴν ῥητορικὴ, στὴν τέχνη καὶ στὴν ἱστορία τῆς ἐποχῆς, γιὰ τὴν ἀντλησὴ τῶν καλυτέρων συμπερασμάτων, μὲ δεύτερη ἀναφορὰ, στὸν Πολύβιο καὶ στὴν ὑποταγὴ τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου στὴν Ρώμη, καὶ τρίτη, στὸ τέλος τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, μὲ τὸν Μιχαὴλ Ψελλὸ ὡς ἱστορικὸ καὶ φιλόσοφο, συγχρόνων ἀμφοτέρων τῆς παρακμῆς των.³⁹ ὅπωςδήποτε μᾶς λείπουν ἀρκετὰ ἀπ' τὸ τέλος τῆς Ἰνδικῆς καὶ τῆς κινεζικῆς αὐτοκρατορίας, ἀλλὰ δὲν ἐπιχειροῦμε λεπτομερῆ ἀνάλυση τοῦ φαινομένου σὲ παγκόσμιο ἐπίπεδο.

Ὁ Πολύβιος θυμίζει τὸν Θουκυδίδη, καθὼς ἔζησε τὰ γεγονότα κι ἔκανε ἄριστες παρατηρήσεις, παρόμοιες μὲ τὸν διδάσκαλό του, ἀλλὰ γιὰ τὴν καθημερινότητα τῆς ἐποχῆς ἔχουμε μερικὲς μόνο πληροφορίες, ἀξιόλογες μὲν, ἀλλὰ μερικὲς κι ὄχι τὴν πληθώρα καὶ πολυσημαντότητα ἐκείνων τῆς παρακμῆς τῆς ἀμέσου δημοκρατίας.

³⁹ Ὅρα, εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ἀπ' τὸν ἐφησυχασμὸ στὶς διομολογήσεις».

τὴν ἀπάρνηση τῆς δουλείας ἀπὸ πολλοὺς Ἕλληνες, τὴν σταχυολογοῦμε ἀπ' τὴν «Ἱστορία» του, μετὰ τὴν ὄλοσχερῆ ἦττα τῆς Ἀχαικῆς συμπολιτείας, ἀπ' τὸν Λεύκιο Μόμμιο, τὸ 147 π.Χ, στὴν Λευκόπετρα, παρὰ τὴν Κόρινθο καὶ τὸν ἐξανδραποδισμό τῆς πόλεως: "Ἄλλωστε, τὴν γενναιότητα καὶ τὴν τόλμη τῆς ἀναβάσεως στὰ βουνά, καὶ μάλιστα «ἀνοδίαις», μὲ τὶς οἰκογένειές τους, γυναῖκες, παιδιά, γονεῖς, τὴν εἶχαν μόνο οἱ δημοκρατικῆς νοσοτροπίας καὶ οἱ ἀγωνιστὲς τῆς ἀντιστάσεως κατὰ τῶν Ρωμαίων, καὶ ἰδιαίτερος, ὅσοι δὲν κατέφυγαν στὴν αὐτοχειρία καὶ στὸν θάνατο προηγουμένως τῶν δικῶν τους, ὅπως ἔκαναν πάρα πολλοί. Οἱ ἐνδῶσαντες ἦταν γνωστοὶ ἀπὸ πρὶν καὶ ἀπ' τὴν συμβολή τους στὴν νίκη τῶν ρωμαϊκῶν λεγεῶνων μὲ κάθε τρόπο· αὐτοὶ ὅλοι τους ἦταν ὀλιγαρχικῆς ἢ μᾶλλον τυραννικῆς νοσοτροπίας καὶ ἀνέμεναν τὴν ἀνταπόδοση τῆς δουλικῆς τους στάσεως ἀπ' τοὺς ἀνθυπάτους. Ἀπὸ ποσοτικῆς πλευρᾶς ἦταν ὅπωςδὴποτε καὶ οἱ περισσότεροι, ἀλλὰ αὐτὸ ἔχει δευτερεύουσα σημασία· ἡ Αἰτωλικὴ Συμπολιτεία εἶχε συνταχθεῖ μὲ τοὺς Ρωμαίους στὸν τελευταῖο πόλεμο, ἀλλὰ ὁ πρῶην στρατηγὸς τους Ἀγέλαος ὁ Ναυπάκτιος, ἀπ' τὸ 220 π.Χ. περίπου, εἶχε προειδοποιήσει, διὰ τὰ «παρ' Ἑσπερίας νέφη», στὸ Πανελλήνιο συνέδριο τῆς Κορίνθου, ἐνῶ συνεχιζόταν ὁ δεύτερος Καρχηδονιακὸς πόλεμος· δὲν τὸν ἄκουσαν, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ὑποταγὴ καὶ τὸν ἐξανδραποδισμό τῶν Συρακουσῶν, ἐνῶ πολλὲς πόλεις συμμάχησαν μὲ τοὺς Ρωμαίους καὶ συνέβαλαν τὰ μέγιστα στὴν ἦττα τῶν Μακεδόνων, ἐξ αἰτίας τῆς διασπάσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ, κατὰ τὴ μάχη εἰς Κυνὸς Κεφαλὰς τῆς Θεσσαλίας, τὸ 193 π.Χ.

Τότε στὸ στάδιο τῆς Κορίνθου, μὲ δεκάδες χιλιάδες θεατὲς, ὁ Τίτος Φλαμίνιος κήρυξε τὴν ἀπαλλαγὴ ὄλων τῶν ἐλληνικῶν πόλεων, ἀπ' τὶς μακεδονικὲς φρουρὲς, καὶ τὴν ἀναγνώρισή τους ὡς ἐλευθέρων, μὲ ἐξαίρεση τὴν Κόρινθο, τὴν Δημητριάδα καὶ τὴν Χαλκίδα, ὅπου ἐγκαθίσταντο ρωμαϊκὲς, ὅποτε ξέσπασαν τόσο βροντερὲς ἐπευφημίες, ὥστε ὅσα κοράκια πετοῦσαν πάνω ἀπ' τὸ στάδιο ἔπεσαν νεκρά· λέγεται, γράφει ὁ Πλούταρχος, ὅτι ἂν εἶναι πολὺ δυνατὴ ἢ φωνὴ δημιουργεῖται κενὸ ἀέρος, ὅποτε τὰ πουλιὰ πού πετοῦν ψηλὰ πέφτουν στὸ ἔδαφος. Οἱ δὲ γραϊκύλοι Αἰτωλοί, ὅπως ὅλοι οἱ δουλικῆς νοσοτροπίας στὴν ἱστορία, ἀπαντοῦσαν, «τοὺς δ' Ἕλληνας ἐρωτῶντες, εἰ κλοιὸν ἔχοντες βαρύτερον μὲν, λειότερον δὲ τοῦ πάλαι τὸν νῦν χαίρουσι καὶ θαυμάζουσι τὸν Τίτον ὡς εὐεργέτην, ὅτι τοῦ ποδὸς λύσας τὴν Ἑλλάδα τοῦ τραχήλου δέδεκεν».⁴⁰ Κι ὁ Τίτος σώθηκε, ἐπειδὴ ἔφυγε τρέχοντας, ἀπὸ μία μικρὴ πύλη τοῦ σταδίου, ὅταν τὸ πλῆθος στριμώχνονταν νὰ τὸν ἀσπασθεῖ, ἀλλὰ αὐτὸς φοβήθηκε, ὅτι θὰ τὸν τσαλαπατοῦσαν, μὲ τὴν βία πού ἔσπευδαν πρὸς ἐκεῖνον...

⁴⁰ Πλούταρχου, «Τίτος Φλαμίνιος», κεφ. ι', καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Οἱ κοινὲς κι ἀκατάλυτες ρίζες τοῦ «Ἑλληνισμοῦ», σελ. 15-16 καὶ «Ἡ εὐαίσθησις τῶν Ὀλυμπίων θεῶν», σ. 43 κ.έ.

Σὰν τὸν θυμόσοφο ἄγνωστο Αἰτωλὸ καὶ τὸν συμπατριώτη του Ἀγέλαο δὲν ἦταν πολλοὶ τότε, ἀλλὰ μόνο αὐτοὶ ἐξέφραζαν τὴν ἐλεύθερη καὶ γενναία ψυχὴ τῶν Ἑλλήνων· ἦταν αὐτοὶ ποὺ δὲν ἐπευφημοῦσαν τὸν Τίτο Φλαμινίνο στὴν Κόρινθο καὶ κοίταζαν μὲ θλιμμένο καὶ σαρκαστικὸ βλέμμα τοὺς ἑξαλλους συμπατριῶτες τους, ποὺ δὲν ἦταν μόνο Κορίνθιοι, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι Ἕλληνες. Οἱ Χαλκιδεῖς πρῶτοι ἀνακήρυσαν θεὸ τὸν Ρωμαῖο στρατηγὸ, ὡς ἰσάξιο μὲ τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὸν Ἡρακλῆ καὶ τοῦ ἔστησαν ἀναθέματα στὰ ἱερά τους, ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι ἦταν ἀπὸ καιρὸ οὐδέτεροι, εἶχαν περάσει στὸ περιθώριο τῆς ἱστορίας πλέον κι ἔμειναν μὲ τὶς φιλοσοφικὲς τους σχολές. Πενήντα χρόνια ἀργότερα, μετὰ τὴν συντριβὴ στὴν Λευκόπετρα τῆς Κορίνθου, οἱ διαθέσεις τῶν Ἑλλήνων εἶχαν ἀλλάξει ἀρκετά· ὅσοι ἦταν εὐπειθεῖς καὶ μὲ καλὴ διάθεση πρὸς τοὺς Ρωμαίους ἦταν λίγοι σχετικὰ κι εἶχαν ἐκφυλισθεῖ στοὺς γραικύλους, ὡς ἀχρεῖοι καὶ κυνικοί, ὅπως ἔμειναν στὴν ἱστορία, ἐνῶ ἓνα ἄλλο μεγάλο μέρος ἦταν οὐδέτεροι, ἀπράγμονες, καὶ μόνο οἱ ἐνεργοὶ πολῖτες, οἱ ἐλευθέρως νοοτροπίας, πῆραν τὰ βουνά...”

Παρόμοια ἢ καὶ χειρότερη κατάσταση ἐπικρατοῦσε στὴν παρακμὴ τοῦ Βυζαντίου: “Ἡ πολιτικὴ πρακτικὴ τῶν Βυζαντινῶν μᾶς προσφέρει εὐλόγα συμπεράσματα· ὁ Μιχαὴλ Ψελλὸς ἄρχισε ὡς ἀπράγμων, ἀλλὰ μετεβλήθη σὲ ἀχρεῖο ὡς πρωθυπουργός, στὰ πλαίσια τῆς συσταλτικῆς ἠθικῆς, ὅταν συνωμοτοῦσε κατὰ τοῦ Ρωμανοῦ τοῦ Διογένους καὶ σὲ κυνικό, ὅταν εἰσηγοῦταν ἢ ὑπέγραφε καὶ τὴν νόθευση τοῦ νομίσματος καὶ τὶς διομολογήσεις, διότι γνώριζε ἄριστα αὐτὸς τὴν ἑλληνικὴ φιλοσοφία, καὶ τὸν Ἀριστοτέλη, καὶ τὰ δίδασκε μάλιστα στὸ Πανεπιστήμιο. Οἱ ἄπλοὶ Βυζαντινοὶ κυμαίνονταν μᾶλλον ἀπὸ ἀπράγμονες καὶ πιστὰ ἀντίγραφα τοῦ πρωθυπουργοῦ τους, σὲ ἀχρεῖους καὶ φύσει δούλους ἢ κυνικούς, ὅπως οἱ δυνατοὶ διαφορετικά, ἂν εἶχε πολιτικὴ εὐαισθησία ἢ πλειοψηφία τους, θὰ εἶχαν ἀνατρέψει τοὺς ἄβουλους καὶ νωθροὺς αὐτοκράτορες, μαζὶ μὲ τὸν πανοῦργο καὶ ἀχρεῖο πρωτασηκρήτιν τους, διότι κατεῖχε τὴν θέση ἐπὶ πολλὰς δεκαετίες καὶ μὲ πολλοὺς ἡγεμόνες. Ἡ ὑπαρξὴ ἔστω μειοψηφίας μὲ ἐνεργὸ πολιτικὴ πρακτικὴ φαίνεται ἀπ’ τὶς ἐπιτυχίες τοῦ Γεωργίου Μανιάκη, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀποκατάσταση τῆς δυνάμεως καὶ τοῦ κύρους τῆς αὐτοκρατορίας ἀπ’ τὸν Ἀλέξιο Α΄ Κομνηνό...

Ἡσχόλη, σχολή, ὀδηγεῖ πρὸς δύο κατευθύνσεις: πρὸς τὴν ἐλεύθερη πολιτικὴ πρακτικὴ, τῆς ὅποιας μορφῆς, καὶ πρὸς τὸν ἐφησυχασμὸ, ὅταν συντρέξουν καὶ οἱ ἄλλες προϋποθέσεις· ἡ πρώτη ἀφορὰ τὴν ἄμεσο δημοκρατία, ἡ δεύτερη τὴν βυζαντινὴ αὐτοκρατορία κατὰ τὴν περίοδο τῆς παρακμῆς της. Ὁ Τιμαρίων ταλαντεύεται μεταξὺ τῶν δύο ἄκρων, τοῦ ἐφησυχασμοῦ, ὅπως φαίνεται ἀπ’ τὴν ἐμφάνιση τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ στὸν Ἄδη, ἀλλὰ καὶ ἀπ’ τὴν ἐγρήγορη τοῦ Θεοδώρου τοῦ Σμυρναίου, τῶν ἰατρῶν, ὅπως καὶ τῶν δικαστῶν του· ἡ διαφορὰ στὴν ἐμφάνιση

τῶν δύο αὐτῶν στάσεων ἀποτελεῖ καὶ τὴν πληρέστερη πολιτικὴ κριτικὴ τῶν ἡμερῶν του. Ὁ ἄλλοτε παντοδύναμος πρωτασηκρῆτις, πρωθυπουργὸς δηλαδή, καὶ πρύτανις τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ πρώτου τότε καὶ μοναδικοῦ μᾶλλον στὸν κόσμον, εἶχε ὑψηλὴ θέση στὸν Ἄδην, ἀλλὰ οἱ φιλόσοφοι δὲν τὸν τιμοῦσαν καὶ πολὺ, τὸν χαιρέτησαν, ἀλλὰ δὲν τοῦ προσέφεραν θέση μεταξύ τους, ἐνῶ ἀντιθέτως εἶχε καλύτερη ὑποδοχὴ ἀπ’ τοὺς σοφιστῆς· ὅπως δὲν εἶναι τυχαία ἡ παρουσίαση τῶν σκηνῶν αὐτῶν ἀπ’ τὸν Τιμαρίωνα, ὅταν ἦταν γνωστὸ ὅτι τὴν σάτιρά του θὰ τὴν διάβαζαν ὅλοι στὸ Βυζάντιο.

Ἡ προσέγγιση τῆς καθημερινῆς πρακτικῆς τῶν Βυζαντινῶν ἐνδιαφέρει περισσότερο, διότι μᾶς παρουσιάζει τὴν διάσπαση τῆς ἐνότητος τοῦ αὐτονόμου πολιτικοῦ ρόλου τοῦ νομίματος καὶ τῆς αἰσθήσεως τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος, τὴν ἀπώλεια τῆς εὐαισθησίας τοῦ πολίτου, ἢ ἔστω τοῦ Βυζαντινοῦ ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, σὲ σύγκριση μὲ τὶς προηγούμενες· οὔτε στὴν ἐποχὴ τῶν μεγάλων συγκρούσεων, κατὰ τὴν διάρκειά τῶν αἰρέσεων, δὲν διερχόταν ἡ αἰσθησιμότης τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος, ἐνῶ καὶ τὸ νόμισμα διεφυλάχθη γνήσιο, παρὰ τὴν παρακμὴ τῆς αὐτοκρατορίας γιὰ μεγάλο διάστημα. Σὲ κάτι περισσότερο μᾶς ὁδηγεῖ ἡ ἱστορικὴ ἀναδρομή...⁴¹

⁴¹ Ὅρα, εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ἀπ’ τὸν ἐφησυχασμὸ στὶς διομολογήσεις», σελ. 17, 24.

Οἱ παρατηρήσεις γιὰ τὴν καθημερινότητα τῶν Ἑλλήνων τῆς ρωμαϊκῆς κατακτήσεως ἔρχονται ἀπ' τοὺς σχολιαστὲς τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων στοὺς μετέπειτα αἰῶνες· ὁ Πολύβιος στὴν ἱστορία του κι ὁ Πλούταρχος στοὺς Βίους Παραλλήλους καὶ στὰ Ἠθικά του κατέγραψαν ἀρκετά, ἀλλὰ δύο πρόσθετα σχόλια ἀποδίδουν καλύτερα τὴν νοοτροπία τῆς πλειοψηφίας τῶν Ἑλλήνων τῆς ἐποχῆς: «Ὁ Αἰλιανὸς Κλαύδιος, Ρωμαῖος τὴν καταγωγή, ὅπως κι ὁ Ἀριστείδης ὁ Κοϊντιλιανός, ἔζησε εἰς τὸ τέλος τοῦ δευτέρου καὶ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ τρίτου μ. Χ. αἰῶνος καὶ εἰς τὴν "Ποικίλη Ἱστορία" του γράφει, ὅτι, "Σωκράτης ἰδὼν κατὰ τὴν ἀρχὴν τῶν τριάκοντα τοὺς ἐνδόξους ἀναιρουμένους καὶ τοὺς βαθύτατα πλουτοῦντας ὑπὸ τῶν τυράννων ἐπιβουλευομένους, Ἀντισθένη φασὶ περιτυχόντα εἰπεῖν "μὴ τί σοι μεταμέλει ὅτι μέγα καὶ σεμνὸν οὐδὲν ἐγενόμεθα ἐν τῷ βίῳ καὶ τοιοῦτοι οἴους ἐν τῇ τραγωδίᾳ τοὺς μονάρχας ὀρώμεν, Ἀτρέας τε ἐκείνους καὶ Θυέστας καὶ Ἀγαμέμνονας καὶ Αἰγίσθους; Οὗτοι μὲν γὰρ ἀποσφαττόμενοι καὶ ἐκτραγωδούμενοι καὶ πονηρᾶ δεῖπνα δειπνοῦντες ἐκάστοτε ἐκκαλύπτονται· οὐδεὶς δὲ οὕτως ἐγένετο τολμηρὸς οὐδὲ ἀναίσχυντος τραγωδίας ποιητής, ὥστε εἰσαγαγεῖν ἐς δρᾶμα ἀποσφαττόμενον χορὸν."⁴²

Τὴν καταγωγή ἦταν Λατίνος ὁ Κλαύδιος Αἰλιανός, ἐγεννήθη καὶ ἔγραψε εἰς τὴν πόλη Πραίνεστον, πλησίον τῆς Νεαπόλεως· ἔγραψε ὅμως εἰς τὰ ἑλληνικά καὶ γνωρίζε τόσο καλὰ τὴν ἀττικὴν διάλεκτο, ὅσο καὶ οἱ σοφιστὲς τῆς Ἀττικῆς, "ἠττικίζεν ὅπερ οἱ ἐν τῇ Μεσογαίᾳ Ἀθηναῖοι", γράφει ὁ σύγχρονός του Φιλόστρατος· ἡ μαρτυρία του ἔχει τὴν ἴδια βαρύτητα, ὅπως καὶ ἐκείνη τοῦ συμπατριώτη του, Ἀριστείδου τοῦ Κοϊντιλιανοῦ. Τὸν "ἀποσφαττόμενον χορὸν" ηὐτύχησαν καὶ δὲν ἀντίκρουσαν ὁ Σοφοκλῆς καὶ ὁ Εὐριπίδης· ἔζησε ὁ Σωκράτης καὶ τὸν εἶδε, μαζί μὲ τὸν μαθητὴ του τὸν Ἀντισθένη, τὸν πρῶτο κυνικὸ φιλόσοφο καὶ ἀναρχικὸ μαζί θὰ λέγαμε στὴν ἐποχὴ μας -μαθητῆς του, κατὰ τὴν εὐρύτερη ἔννοια, εἶναι ὁ Διογένης- εἰς τὸν ὁποῖο καὶ ἐξομολογήθη τὰς βαθυτέρας σκέψεις του· ἀντετάχθη ὅσον ἠδύνατο εἰς τοὺς μαθητὰς του -εἰς τοὺς παλιούς μαθητὰς του- στὸν Κριτία κυρίως, καὶ στὸν Χαρμίδη, ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο ἐμποδίσαι τὴν μετάβαση ἀπ' τὴν τραγωδία στὴν ἰλαροτραγωδία. Ὁ "ἀποσφαττόμενος χορὸς" σημειώνει καὶ τὸ τέλος τῆς τραγωδίας, "ἐπεὶ ἔσχε τὴν αὐτῆς φύσιν,"⁴³ γράφει ὁ Ἀριστοτέλης· ἦταν ἀδύνατον ἡ τραγωδία συνεχίσει μετὰ τὸν "ἀποσφαττόμενον χορὸν". Ἴσως αὐτὰ τὰ ἔλεγε ὁ φιλόσοφος εἰς τὰ μαθήματά του, τὰ συμπλήρωνε κατὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ποιητικῆς, τραγωδίας

⁴², Αἰλιανοῦ, "Ποικίλη Ἱστορία", βιβλ. Β, κεφ. ια, μετάφραση δική μου καὶ εἰς τὸ ἀνέκδοτο ἔργο, «Ὁ χωλὸς θεός», σελ. 168-169 καὶ «Ἡ εὐαίσθησις τῶν Ὀλυμπίων θεῶν», σελ. 43, κ.έ.

⁴³, Ἀριστοτέλους, "Ποιητικὴ", κεφ. δ, παραγ. 13, (1149α15), μετάφραση δική μου.

καὶ κωμωδίας εἰς τοὺς περιπάτους του, ἢ τὰ περιλάμβανε εἰς τοὺς ἐξωτερικούς του λόγους, ὅποτε ἐκεῖ τὰ βρῆκε ὁ Κλαύδιος Αἰλιανός· εἶχε προλάβει ὀλόκληρη τὴν ἑλληνικὴ γραμματεία καὶ τὴ συμβουλευόταν, στὴν μικρὴ ρωμαϊκὴ πόλη, τὸ Πραίνεστον, ἢ καὶ στὴν Νεάπολη, τέλος δευτέρου, ἀρχὲς τρίτου αἰῶνα, 175-235 μ.Χ.

Στὴν ἄλλη παρατήρηση, "τὰς γὰρ βαναύσους τέχνας Ἑλληνες ὕστερον περὶ πλείστου μᾶλλον ἐποιοῦντο ἢ τὰς κατὰ παιδείαν γινομένας ἐπινοίας,"⁴⁴ προβαίνει ὁ Ἀθήναιος εἰς τοὺς "Δειπνοσοφιστάς" του· τὴν ἴδια ἐποχὴ μὲ τὸν Κλαύδιο Αἰλιανὸ ἔζησε καὶ ὁ Ἀθήναιος, γεννηθεὶς στὴν ἄλλη ἄκρη τῆς αὐτοκρατορίας, στὴν Ναυκρατίδα τῆς Αἰγύπτου. Αναφέρεται στὴν πολιτογράφηση ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων τοῦ Καρυστίου Ἀριστονίκου, ἐπειδὴ ἔπαιζε σφαιρίδιο μὲ τὸν βασιλέα Ἀλέξανδρο, δηλαδὴ μπιλιάρδο, κατὰ τὴν ἐποχὴ μας, καὶ τοῦ ἔστησαν ἄγαλμα, ζῶντος ἔτι, κάτι ποῦ ἦταν ἀδιανόητο ἕναν αἰῶνα πρὶν ἀκόμη καὶ διὰ τοὺς μεγάλους τοὺς ἄνδρας· ὁ Ἀριστόνικος δὲν ἔκανε τίποτε καλύτερο στὴ ζωὴ του, διασκέδαζε τὸν στρατηλάτη, ἀπτὴ ἀπόδειξη παρακμῆς! Τὴν ἐποχὴ τῆς Περιπατητικῆς Σχολῆς, μὲ τὸν Ἀριστοτέλη διδάσκοντα, ἔγινε αὐτό· συνεπλήρωνε τὴν ἔκπτωση τῶν Ἀθηναίων μὲ τὸν "ἀποσφαττόμενον χορόν", ἂν καὶ εἶχε προηγηθεῖ τὸ ἄγαλμα, τοῦ βαρβάρου τυράννου τῶν Φερῶν Ἀλεξάνδρου, στὸν Πειραιᾶ τριάντα χρόνια πρὶν, ἐνῶ εἶχε λεηλατήσῃ καὶ τὸ λιμάνι.

Σὲ δύο πράγματα ἀναφέρεται ὁ Ἀθήναιος εἰς τὴν προσήλωσι πολλῶν Ἀθηναίων πρὸς τὰς βαναύσους τέχνας, τὴν χειρωνακτικὴ ἐργασία, "τὰς γὰρ βαναύσους τέχνας Ἑλληνες ὕστερον περὶ πλείστου μᾶλλον ἐποιοῦντο"· πότε; ὕστερον. Αὐτὸ τὸ ὕστερον ἀνάγεται εἰς τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὅταν εἶχαν ἀρχίσει πλέον ἔχειν εἰς ἐκτίμησι τὰς βαναύσους τέχνας κι ἡ ὁδὸς πρὸς τὸν ἀχρεῖον ἀνοιγε. Δεύτερον στὸν πλήρη ἐξευτελισμὸ τῆς πολιτικῆς τους πρακτικῆς· εἶχαν γίνεαι ἀχρεῖοι καὶ ἀπένειμαν τὰς πολιτικὰς τιμὰς σὲ φίλο τοῦ Ἀλεξάνδρου· ἀκολούθησαν κι ἄλλα, ὅπως ἀκριβέστατα περιέγραψε τὴν παρακμὴ ὁ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς, μὲ τὸν φιλόσοφο Στρατοκλῆ, τῆς Ἀκαδημίας αὐτός, ὅταν εἴκοσι χρόνια μετὰ ὑποχρεῶνε τοὺς συμπολίτας του σὲ κάθε μορφή δουλικότητος πρὸς τὸν Δημήτριον τὸν πολιορκιτή.⁴⁵

Ὁ πληθυσμὸς τῶν Ἀθηναίων τότε, σύμφωνα μὲ ὅσες πληροφορίες ἔχουμε, ἦταν μεγαλύτερος ἀπὸ ἐκεῖνον τοῦ 5ου αἰῶνος, τῆς χρυσοῦς ἐποχῆς, κι ὁ πλοῦτος ἦταν πολλαπλάσιος. Οἱ Ἀθηναῖοι τῆς ἐποχῆς τοῦ Θεμιστοκλέους ἦταν φτωχοί, πολὺ φτωχοί μάλιστα, σὲ σύγκρισιν μὲ τοὺς ἀπογόνους τοὺς τῆς ἐποχῆς τοῦ Δημοσθένους· εἶχαν γίνεαι μαλθακοί, ἱκανοὶ τεχνίτες, ἔμποροι καὶ τραπεζίτες, ἀλλὰ ἔπαψαν ἐνεργεῖν ὡς πολῖτες, εἶχαν γίνεαι βάνασοι καὶ δὲν τοὺς ἐνδιέφερε ἢ "περὶ τὴν

⁴⁴, Ἀθήναιος, βιβλ. Α, κεφ. λγ, (19δ), μετάφραση δική μου καὶ ὁ.ἀ, σελ. 138, 38 καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Οἱ κοινὲς καὶ ἀκατάλυτες ρίζες τοῦ Ἑλληνισμοῦ», σελ. 26, κ.έ.

⁴⁵, Χρήστου Ζ. Καρανίκας, «Δημοκλῆς ὁ καλός», ἀνέκδοτο ἱστορικὸ δοκίμιον.

παιδείαν ἐπίνοια"· εἶχαν ἐκπέσει πιὸ χαμηλὰ καὶ ἀπ' τοὺς τρίποδες τοῦ Ἡφαίστου, τοῦ *χωλοῦ θεοῦ*." Οἱ κοινότητες τῶν ψηλῶν βουνῶν συνέχισαν τὶς παραδόσεις τῆς ἀμέσου δημοκρατίας κι ἐξασφάλισαν τὴν ἐπιβίωση τοῦ ἐλευθέρου ἥθους τῆς.

Ἄς θυμηθοῦμε, ὅτι ἀπ' τὸν πέμπτο αἰῶνα αἱ Ἀθῆναι, μαζί μὲ τὸν Πειραιᾶ, εἶχαν κατοχυρώσει τὴν θέση τους, ὡς τὸ οἰκονομικὸ κέντρο τοῦ Ἑλληνισμοῦ, μαζί μὲ τὶς Συρακοῦσες στὴν Μεγάλη Ἑλλάδα· σταδιακὰ ὅμως ἀναπτύσσονταν κι ἄλλες ἑλληνικὲς πόλεις, ὅπως ἡ Κόρινθος, ἡ Ρόδος, ἡ Ἐφεσσοῦς κι ἡ Δῆλος ἀργότερα, ἀλλὰ καὶ οἱ ἑλληνιστικὲς, Ἀλεξάνδρεια, Ἀντιόχεια, Πέργαμος, συνοπτικὰ ἀναφέρονται. Ἡ διατήρηση στὰ χέρια τους τῆς διεθνοῦς οἰκονομίας, ὡς ἀναφορὰ μὲ σύγχρονους ὄρους, συνεχίσθηκε καὶ ἐπὶ ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ἀνέπαφη σχεδόν· στὸ ἐμπόριο εἶχαν τὸν κύριο ρόλο οἱ Ἕλληνες, ὅπως καὶ στὰ γράμματα καὶ στὴν τεχνικὴ, στίς καλὲς τέχνες καὶ στίς παραγωγικὲς· οἱ μορφωμένοι τῆς αὐτοκρατορίας σπούδαζαν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τὰ λατινικά, περισσότερο γιὰ τὶς κρατικὲς ἀνάγκες, κι αὐτὸ μόνο στὴν Δύση, ἐπειδὴ στὴν Ἀνατολή, πού ἦταν καὶ τὸ οἰκονομικὸ κέντρο τῆς ἐποχῆς, παρέμειναν τὰ ἑλληνικά, μὲ τὴν ἄμεση μετάφραση τῶν διαταγμάτων. Ἀλλὰ τοὺς ἔλειπε ἡ αἴσθησις τῆς ἐνιαίας ὄντοτήτός τους· δὲν ἔσπευσαν τὰ ἑλληνιστικὰ βασιλεία εἰς βοήθειαν τῶν Συρακουσῶν ἢ τῆς κυρίως Ἑλλάδος, οὔτε ἡ πτολεμαϊκὴ Αἴγυπτος ὑπὲρ τῶν Σελευκιδῶν τῆς Συρίας. Ἐγίναν διηρημένοι εὐκόλῃ λεία τῆς Ρώμης. Οἱ ἐκκελυμένοι κυριαρχοῦσαν στίς πόλεις καὶ στὰ πεδινά...

Ἐνα εἶναι ἀπαραίτητο ὡς συμπλήρωμα, δὲν εἶχαν ἀσπασθεῖ ὅλοι οἱ Ἀθηναῖοι τὴν δουλικὴ νοοτροπία καὶ τὶς ἐπιδόσεις στίς βάνανυσες τέχνες καὶ πολὺ περισσότερο οἱ ὑπόλοιποι Ἕλληνες· τὶς ἀπόψεις τοῦ Ἀγελάου, γιὰ τὰ, «ἀπὸ τῆς Ἑσπερίας νέφη», καὶ τοῦ συμπατριώτου του, κατὰ τὶς ἐπευφημίαις ὑπὲρ τοῦ Τίτου Φλαμίνιου στὴν Κόρινθο, τὸ 193 π.Χ, μὲ τὴν προειδοποίησι, ὅτι ζητωκραυγάζουν, ἐπειδὴ, «τοῦ ποδὸς λύσας τὴν Ἑλλάδα τοῦ τραχήλου δέδεκεν», τὶς ἀσπάζονταν ἀρκετοὶ κι ἦταν ὅσοι ἀνοδίαις βγήκαν στὰ ψηλὰ βουνὰ· αὐτοὶ ἦταν οἱ ἀνυπότακτοι καὶ μᾶλλον οἱ χαμηλοτέρων εἰσοδημάτων, καθὼς δὲν εἶχαν ἀποδεχθεῖ τὸ κυνήγι τοῦ πλούτου, τῶν βαναύσων τεχνῶν, ὡς τρόπο ζωῆς τους, ὅποτε δυνάμεθα συμπαιρᾶν, ὅτι ἦταν καὶ οἱ μορφωμένοι τῆς ἐποχῆς, στὰ γράμματα τῶν προγόνων τους, ἐνῶ οἱ ὑποτακτικῆς νοοτροπίας κατήντησαν γραικύλοι. Ἀλλὰ αὐτοὶ οἱ τολμηροὶ ἴδρυσαν τὰ πρῶτα σχολεῖα στὰ ψηλὰ βουνὰ καὶ ἐνδυνάμωσαν τὴν κοινοτικὴ παράδοση, μὲ τὴν ἑλληνικὴ παιδεία, τὸν πολιτικὸ στίχο καὶ τὸ δημοτικὸ τραγοῦδι, ὅπως τοὺς καταγράφουν, ὁ Φιλόστρατος, ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουλιανὸς καὶ πολλοὶ πατέρες τῆς ἐκκλησίας, καθὼς ἀπ' αὐτοὺς ἀντλήθηκε ἡ ἀρμονία τῆς βυζαντινῆς ὑμνωδίας...

Ο καθοριστικός παράγων της εποχής μας είναι ή ψηφιακή τεχνολογία και οί επιδράσεις της στην καθημερινότητά μας· ο ψηφιακός άνθρωπος, σε όποια χώρα κι αν εργάζεται -ώς άλλος άνθρωπος και ασύμβατος με τον βιομηχανικό, όπως προαναφέραμε-, δίδει ελάχιστη ή ουδεμία μάλλον σημασία σε τρία πράγματα: πρώτον, στην προηγούμενη παραγωγική διαδικασία, στην βιομηχανική παραγωγή, επειδή γνωρίζει, όσο λίγο κι αν την έχει υπηρετήσει, ότι ακόμη κι ή ιδεατή αναφορά του σε αυτήν του προκαλεί προβλήματα στην σκέψη και στην εργασία του στην ψηφιακή διαδικασία· δεύτερον, στις προηγούμενες πολιτικές και οικονομικές σχέσεις του, επειδή, αυτό το αισθάνεται περισσότερο, ότι του επιβάλλουν δεσμά στην σκέψη του και δέν αφήνουν ανοικτό το μυαλό του, αφού ή ψηφιακή διαδικασία απαιτεί ελεύθερη και δημιουργική σκέψη· τρίτον, στην ισχύουσα διεθνή κατανομή εξουσίας και εργασίας κατά προέκταση, όπως με την απαίτηση του δυτικού κόσμου, ως κυριάρχου, αλλά και όποιου άλλου παρεμβαίνει, με την διεκδίκηση της παγκοσμίου δεσποτείας. Όπωςδήποτε, αυτά είναι μάλλον πρόσκαιρα, επειδή και όσες νέες δυνάμεις αναδειχθούν, θα συνοδεύονται, όπως συμβαίνει πάντοτε στην ιστορία, απ' την διεκδίκηση παγκοσμίου κυριαρχίας της ίδιας ή άλλης μορφής· αυτή όμως εμφανίζεται ως υποθετική και μέλλουσα, ενώ ή δυτική εξουσία είναι παρούσα κι έχει παρελθόν, όχι και πολύ καλό μάλλον...

Στην τωρινή φάση της ψηφιακής εφαρμογής κρίνεται κυρίως ή δημιουργικότης των νέων στην επίλυση των προβλημάτων μας, καθημερινών ή και γενικών, ενώ φαίνεται, ότι διαπιστώνουν οί Δυτικοί, και περισσότερο οί Αγγλοσάξωνες, ότι οί νέοι κάποιων γλωσσών, όπως της ελληνικής και της ρωσικής, έχουν καλύτερη ικανότητα συνθέσεως από άλλους, για να μην αναφερθούμε σε άλλες γλώσσες· έτσι εξηγείται το φαινόμενο της μαζικής προσελεύσεως στην Ελλάδα όλων σχεδόν των μεγάλων ψηφιακών εταιρειών και της ιδρύσεως διεθνών κέντρων παραγωγής λογισμικού, μόλις ο Κυριάκος Μητσοτάκης έδωσε την έντολή της ψηφιοποίησης της χώρας κι ο Κυριάκος Πιερρακάκης έκανε τα τολμηρά βήματα. Είμαστε, άλλωστε, στις τρεις πρώτες ευρωπαϊκές χώρες εφαρμογής του G5, των κοινωνικών δικτύων, παρά τις αμερικανικές πιέσεις· είναι γνωστό, επίσης, ότι όλες οί σοσιαλιστικές κυβερνήσεις, απ' το 1984, ή το 1982, είχαν υποκύψει ενθύμως στις επιδιώξεις τους για αφελληνισμό μας, εν άγαστη συμποία με τις συντεχνίες και τους συνοδοιπόρους τους δεξιούς, ύπονομεύοντας έμφανως κι όσες μεταρρυθμίσεις είχαν επιβάλει στο ενδιαμέσο οί συντηρητικές κυβερνήσεις.⁴⁶ Και στην πολιτική τους αξιολόγηση της

⁴⁶ Όρα, εις τας «αναλύσεις» «Του Έμμελους», «Οί αναζητήσεις των Ιαπώνων».

χώρας, ένα είναι δεδομένο, ή μεγάλη επιτυχία του άλματος προς την ψηφιοποίηση, αναγνωρίζεται διεθνώς, όχι όμως απ' την αμερικανόδουλη αντιπολίτευση. Τους δεσμεύουν, οί ιδεολογικές τους άγκυλώσεις, οί συντεχνιακές τους έξαρτήσεις κι ή προσωπική και κομματική ακόρεστη φραγκολαγνεία τους...

Η εφαρμογή της ψηφιακής τεχνολογίας κάνει όμως μόλις τώρα τὰ πρώτα της βήματα κι απέχει πολύ απ' την έμπέδωσή της στην ψυχολογία τών ανθρώπων και στην αίσθησή τους, ότι έχουν περάσει σέ έναν άλλο κόσμο, διαφορετικό απ' τόν προηγούμενο· οί αναζητήσεις τών νέων της, με πιό δημιουργική σκέψη ως οδηγό και ίσως και με έλάχιστη θεωρητική προσέγγιση του θέματος, καθώς αυτή είναι ακόμη υπό διερεύνηση, δίδουν τόν τόνο· οί νέοι, κυρίως στην Ελλάδα και στις άλλες χώρες με δημιουργική γλώσσα, πρωταγωνιστές στην ψηφιακή έρευνα, βλέπουν, ότι αποδίδουν καλύτερα και με πολλαπλάσια απόδοση, όταν δουλεύουν στην πατρίδα τους, παρά όταν βρίσκονται στο έξωτερικό και με τó ίδιο ακριβώς αντικείμενο, αν και δέν έχουν δείξει ακόμη, ή μάλλον έμεϊς δέν τó γνωρίζουμε, τó ποιά έρμηνεία δίδουν στο φαινόμενο αυτό. Σέ μεγάλο βαθμό είναι δικαιολογημένοι, έπειδή στις μεγάλες κοσμοϊστορικές αλλαγές, οί σύγχρονοί τους τών όποιων λαών πιό δύσκολα αντιλαμβάνονται τó τί ακριβώς συμβαίνει· οί πρωταγωνιστές τών αλλαγών αυτών δέν έχουν χρόνο ούτε και διάθεση φυσικά, για θεωρητικές αναλύσεις και ιστορικές αναδρομές, παρά ζοϋν και διαμορφώνουν τὰ γεγονότα, όποιας μορφής, και γι' αυτό είναι πρωταγωνιστές τους. Οί θεωρητικοί πάντοτε ακολουθοϋν έξ απόστασεως και είναι τὰ παρατράγουδα της έποχής τους· ένα όμως είναι ó μίτος της Αριάδνης, ή ιστορική αναδρομή, ή διερεύνηση παρομοίων φαινομένων σέ άλλες έποχές κι αυτή άφορά τις αντιδράσεις τών ήγετιδών στρωμάτων τους, τών άπλών ανθρώπων και τών μορφωμένων. Σέ αυτό άποβλέπει ή σύγκριση της αμερικανικής ήγεμονίας, με τις παλαιότερες αυτοκρατορίες σέ ανάλογη κατάσταση παρακμής τους· λάθη, όπως ή προαναγγελία της χρεωκοπίας της Ρωσίας, έξ αίτίας τών άσστηροτάτων οικονομικών κυρώσεων, με πιστούς ακόλουθους τους τούς Ευρωπαίους, ή άγνόηση του ρόλου της Μόσχας στην παγκόσμιο άγορά ύδρογονανθράκων, σιτηρών και βασικών μετάλλων και της διέξοδου της στα Ταμεία Διεθνών Συναλλαγών με την Κίνα και τούς Αναδυομένους, είναι σαφέστατο σύμπτωμα έσωτερικής παρακμής· δείχνουν, ότι οί ήγέτες της δέν έχουν μελετήσει την διεθνή συγκυρία, όπως όλοι οί τελευταίοι αυτοκράτορες, αλλά και ούτε τις προειδοποιήσεις τών πολυεθνικών τους εταιρειών, που ζοϋν στην πράξη τις διεθνείς εξελίξεις και συναλλαγές...

Βρισκόμαστε στην πρώτη φάση της ψηφιακής τεχνολογίας του γεγονότος, ότι οί ψηφιακοί έρευνητές κάποιων γλωσσών έχουν πιό δημιουργική σκέψη, σέ σύγκριση με εκείνους άλλων γλωσσών, χωρίς ιδιαίτερη θεωρητική διερεύνηση του θέματος· αυτό είναι

άρκετά δύσκολο για τους θεωρητικούς τῆς δυτικῆς κυριαρχίας στὸν κόσμο, ἐπειδὴ αὐτομάτως συνεπάγεται τὴν ἀσπαξίωση τῆς προσωπικῆς τους ὄντοτητας καὶ παρουσίας τους στὴν ἀκαδημαϊκὴ τους κοινότητα· ἀκολουθεῖ ὅμως ἐκ τῶν πραγμάτων κι ἐκεῖνη τῶν θεωρητικῶν τῶν Ἀναδυομένων, ἔστω καὶ στὰ πρῶτα τους στάδια. Τὸ δεύτερο βῆμα, εἶναι ἡ μελέτη τῶν πλεονεκτημάτων τῶν καταλλήλων γιὰ τὴν ψηφιακὴ τεχνολογία γλωσσῶν κι ὀπωσδήποτε καὶ τῆς ἱστορίας τους· ὅποτε, ἀνατρέχουμε στὸν Ὅμηρο, γιὰ νὰ ἀναφερθοῦμε στὴν γλῶσσα μας τὴν ὁποία γνωρίζουμε καλύτερα, στὴν ἄμεσο δημοκρατία καὶ στὴν ἐπιβίωση τῆς ἑλληνικῆς τρεῖς τέσσερες χιλιάδες χρόνια, μὲ τὸ 70% περίπου τοῦ σημερινοῦ λεξιλογίου τῆς ἀπὸ ὀμηρικὲς λέξεις. Τὸ ἀντίστοιχο συμβαίνει καὶ μὲ τὴν κινεζικὴ, ἡ ὁποία διατηρεῖ τὴν μουσικὴ τῆς ἀρμονία, ἀλλὰ καὶ ἔχει ὡς πρῶτιστο μέλημά της, τὴν αἰσθητικὴ τῆς γραφῆς, ἐνῶ αὐτὰ ἀπουσιάζουν ἀπ' τὴν θυγατρικὴ τῆς ἰαπωνικῆ. Ἡ ἑλληνικὴ, μὲ τὸν πολιτικὸ τῆς στίχο, τὸ δημοτικὸ τραγοῦδι, τὴν κοινότητα καὶ τὴν ὀρθόδοξη ὑμνωδία, διατήρησε ἀτόφια τὴν δημιουργικὴ τῆς πνοὴ καὶ τὴν πολυσημαντικὴ ἰκανότητα συνθέσεώς της· ἡ μελέτη της, δηλαδή, ἡ σύγκρισή της μὲ τὶς ἄλλες γλῶσσες, προσφέρει πολύτιμα ἐφόδια στὴν σκέψη τῶν νέων, ἀλλὰ καὶ ἀποκαλύπτει τὸν ρόλο τῶν φραγκολάγων φιλολογοιζόντων, μὲ τὴν προσπάθειά τους ἐπιβολῆς τῆς κοινοβαρβαρικῆς· παταγωδῶς ἀποτυγχάνουν, κι αὐτὸ τοὺς προκαλεῖ ἐσωτερικὸ σύγκρου, καθὼς ὀδηγεῖ στὴν ἀναγνώριση τῆς ὀλοκληρωτικῆς τους νοοτροπίας καὶ στὴν ἀποκάλυψη τῆς προσηλώσεώς τους στὴν δυτικὴ ἐσχατολογία.⁴⁷

Λέει, "ὁ Πλούταρχος, εἰς τὰ «Συμποσιακά» του, ὅταν στὸ ὄγδοο πρόβλημα, «Τίσι μάλιστα χρηστέον ἀκροάμασι παρά δεῖπνον», ἐξετάζει τὶς σχέσεις τῆς μουσικῆς μὲ τὸ ἦθος: «πρόσεστι δ' ὑπόκρισις πρέπουσα τῷ ἦθει τῶν ὑποκειμένων προσώπων καὶ φωνῆς πλᾶσμα καὶ σχῆμα καὶ διαθέσεις ἐπόμεναι τοῖς λεγομένοις. ταῦθ' οἱ μὲν αὐστηροὶ καὶ χαρίεντες ἠγάπησαν ὑπερφυῶς, οἱ δ' ἄνδρῳ καὶ διατεθρυσμένοι τὰ ὦτα δ' ἀμουσίαν καὶ ἀπειροκαλίαν, οὓς φησιν Ἀριστόξενος χολὴν ἐμείν ὅταν ἐναρμόνιον ἀκούσωσιν, ἐξέβαλλον· καὶ οὐ θαυμάσαιμ' ἄν, εἰ τὸ πάμπαν ἐκβαλοῦσιν· ἐπικρατεῖ γὰρ ἡ θηλύτης».⁴⁸ Μακρὰ ἡ ἀναφορὰ, ἀλλὰ ἀπαραίτητη, ἐπειδὴ ἀξιολογεῖ τοὺς διαλόγους τοῦ Πλάτωνος, τοὺς διηγηματικούς καὶ δραματικούς, τοὺς ὁποίους καὶ ἐπεξηγεῖ λεπτομερέστερον· κατὰ τὸν πρῶτο καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ δευτέρου μ.Χ. αἰῶνος ἔζησε ὁ Πλούταρχος, κατὰ τὴ ρωμαϊκὴ ἐποχὴ, ἀπὸ τὴν ὁποία ἐτιμήθη πολλαπλῶς ἀπὸ τοὺς πρῶτους Ἀντωνίνους, ἀλλὰ ἡ κριτικὴ του εἶναι αὐστηρὰ καὶ πιστὴ. Προστίθεται λέει στοὺς δραματικούς διαλόγους τοῦ Πλάτωνος καὶ ὑπόκρισις, ῥητόρευσις, ἀπαγγελία, ἐρμηνεία, ἀνάλογη πρὸς τὸ ἦθος τῶν παρουσιαζομένων προσώπων, ἀπόχρωσις τῆς μουσικῆς, πλᾶσμα, ἀρμονικὴ φωνή, καὶ ἐκφορὰ τῶν νοημάτων, σχῆμα, καὶ διαθέσεις, ἀνάλογες πρὸς τὰ λεγόμενα.

⁴⁷ Ὅρα, εἰς τὰ «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Τὸ λατινικὸ ἀλφάβητο», «Ἡ σπουδὴ γιὰ τὴν γλῶσσα».

⁴⁸ Ὅρα, εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ἀπ' τὴν μουσικὴ στὴ γραμματικὴ», σελ. 6 κ.έ. καὶ Πλουτάρχου, «Συμποσιακά», η', παρ. 1, (711γ), μετάφραση δική μου.

αὐτὰ οἱ ἔχοντες αὐστηρὸ ἦθος καὶ οἱ διαθέτοντες παιδεία, χρηστοθήθεια, ἠθικὴ διαγωγή, ἀγχίνουα καὶ κομψότητα ἐκφράσεως, οἱ χαρίεντες δηλαδή, ἀγάπησαν ὑπερβολικά, ἀλλὰ οἱ ἄνδρες καὶ μὲ τρύπια τὰ ὦτα λόγῳ τῆς ἀμουσίας τους καὶ τῆς ἐλλείψεως τῆς αἰσθήσεως τοῦ καλοῦ, ἐπομένως οἱ ἀπρεπεῖς, ἀνάγωγοι καὶ μὲ χαμερπῆ νοοτροπία, δι' ἀπειροκαλίαν, τοὺς ὁποίους λέει ὁ Ἀριστόξενος ὅτι ἐκβάλλουν χολὴν κατὰ τὸν ἐμετόν, ὅταν θὰ ἀκούσουν τὸ ἑναρμόνιο γένος, ἐξειδιώχθησαν. καὶ δὲν θὰ ἀπορήσω καθόλου, ἐὰν ἀποβληθοῦν διὰ παντός· διότι ἐπικρατεῖ ἡ θηλότης, καταλήγει διὰ στόματος Διογενιανοῦ. Τοὺς εὐσεβεῖς πόθους τοῦ ἐκφράζει ὁ φιλόσοφος, διότι στὴ ρωμαϊκῇ ἐποχῇ εἶχαν ἐπικρατήσῃ οἱ κεκλασμένοι καὶ οἱ θηλυπρεπεῖς ὡς τρόπος ζωῆς στὴν αὐτοκρατορία, μὲ ἐξαίρεση λίγες ἑλληνικὲς χώρες καὶ μερικοὺς ἀπ' τοὺς κατακτηθέντες λαοὺς, ὅσοι εἶχαν προβάλλει ἀντίσταση. Ἀδυνατοῦν οἱ ἀχρεῖοι ἀκοῦσαι ἀκόμη τὸ ἑναρμόνιο γένος τῆς μουσικῆς, δηλαδή προσεγγίσει ἔστω τὴν ἐλευθέρου πολιτικῆς πρακτικῆς τοῦ πέμπτου αἰῶνος, διότι ἡ τραγωδία ἐδιδάσκετο μόνο ὡς ἔκφραση τοῦ ἑναρμονίου γένους τῆς μουσικῆς."

Οἱ νέοι μας δὲν ἀντιμετωπίζουν παρόμοια προβλήματα· οἱ Ἑλληνόπαιδες βλέπουν τὴν διαφορὰ τους, ἀλλὰ παραμένουν σεμνοὶ στὸ σύνολό τους καὶ διακριτικοὶ ἀπέναντι στοὺς συναδέλφους τους, ὅπως καὶ σκωπτικοὶ μέχρι σαρκασμοῦ πρὸς τοὺς φραγκολάγνους ἀριστεροκουλτουριάρηδες φιλολογίζοντες πού ἐπιμένουν, ὅτι δὲν ὑπάρχει οὐδεμία διαφορὰ μετὰ τῶν διαφόρων γλωσσῶν στὴν ψηφιακὴ ἔρευνα· γνωρίζουν, τὰ κομματόσκυλα τὴν κατάστασι καὶ χαμηλώνουν τοὺς τόνους πλέον μόνοι τους, καθὼς τοὺς παίρνουν στὸ ψιλό, ὅλο καὶ περισσότερο, μὲ πρῶτα τὰ παιδιὰ τους πού ἀσχολοῦνται μὲ τὰ ψηφιακὰ κι ἐκνευρίζονται μὲ τὶς θεωρητικὲς καὶ πρακτικὲς παρεμβάσεις τους, τὶς ὁποῖες εὐθέως χαρακτηρίζουν ἀποβλακωτικὲς...

Ἡ τρίτη φάσι ἀκολουθεῖ κι εἶναι ἡ δυσκολώτερη, γιὰ τὴν προβληματικὴ τῆς δυτικῆς λογικῆς, καθὼς ἀφορᾷ τὶς σχέσεις τῆς γλώσσης, τοῦ λόγου, μὲ τὴν μουσικὴ, καὶ γι' αὐτό, ἄλλωστε, ἀναφερθήκαμε καὶ στὸν Ἀριστόξενο· στὴν ἐποχῇ του ἦταν τὸ δεσπότην θέμα τοῦ πολιτικοῦ προβληματισμοῦ ὄλων τῶν ἐλευθέρων, τῶν μετοίκων καὶ τῶν ἐνσωματωμένων στὴν κοινωνία τους δούλων, μὲ κατάταξή τους, ὄχι τὴν προέλευσή τους, παρὰ τὴν νοοτροπία τους, τὸ ἦθος τους. Οἱ ἀχρεῖοι ἦταν πολλοὶ πλέον πρὸς τὸ τέλος τοῦ τετάρτου αἰῶνος καὶ οἱ ἀπράγμονες πολὺ περισσότερο, ἐπομένως καὶ προκαλοῦσαν τοὺς πάντες, καθὼς κυριάρχησαν στὴν ἑλληνιστικὴ ἐποχῇ κι ἔδωσαν τὴν θέσι τους στοὺς κινικοὺς, μετὰ τὴν ρωμαϊκὴν κατάκτησι, μὲ τοὺς ἐνεργοὺς πολίτας ἄγειν τὰς ἀνοδίας πρὸς τὰς ὀρεινὰς κοινότητας, μὲ τὸν πολιτικὸν στίχο καὶ τὸ δημοτικὸν τραγοῦδι, αὐτὰ ἦταν τὰ μοναδικὰ ἐφόδιά τους, μαζὶ μὲ τὶς ρίζες τους στὴν ἄμεσο δημοκρατία· τὰ βήματά τους ἀκολουθοῦν καὶ οἱ νέοι τῆς

έποχης μας, με τις διαβαθμίσεις τους, αναλόγως προς τις πολιτιστικές και πολιτικές τους ρίζες, οι οποίες και διαμόρφωσαν την γλώσσα τους, αλλά σε καλύτερες συνθήκες σχετικά, καθώς είναι οι πρωταγωνιστές της ψηφιακής εποχής και δίδουν τόν τον στην καθημερινότητά μας και στην πολιτική μας ζωή, χάρις στον δεσπόζοντα ρόλο τους στην παραγωγική διαδικασία και στις άνετες και ευχάριστες συνθήκες δουλειάς τους, με άμεσες τις επιπτώσεις τους στην οικογενειακή, φιλική και έρωτική συμπεριφορά τους. Αυτή δεν έχει ουδεμία σχέση με την προηγούμενη της βιομηχανικής εποχής· είναι εμφανέστατο αυτό στην καθημερινότητά τους κι αναγνωρίζεται ή διαφορά κι απ' τους μεγαλύτερους. Βλέπουν οι ηλικιωμένοι έναν έντελως διαφορετικό τρόπο ζωής που ούτε να τον φανταστούν μπορούσαν στα νιάτα τους, αλλά προσαρμόζονται ευχάριστα σ' αυτόν, χαίρονται τα παιδιά τους...

Οι νέοι αναζητούν μόνοι τους τον δρόμο τους στην ψηφιακή τεχνολογία, αναλόγως προς τα κληρονομικά έφοδια της γλώσσας τους, αλλά διαθέτουν και το πλεονέκτημα της διαλλακτικής προσεγγίσεώς τους προς τους συνεργάτες τους των άλλων γλωσσών, με τους οποίους βρίσκονται σε συνεχή δημιουργικό διάλογο πρακτικής μορφής, αλλά και με προέκτασή τους σε κάποια θεωρητικά θέματα, ενώ αναπτύσσουν αρμονικά και τις προσωπικές τους σχέσεις· αυτόνομο είναι αυτό και ευχάριστο συνήθως, καθώς εντάσσεται στην καθημερινότητά τους. Μέσα απ' την ζωντανή τριβή τους θα αναδυθεί και η θεωρητική θεμελίωση της νέας εποχής.

Ο νέος έχει δημιουργικό και αρμονικό λόγο στις κοινωνικές του σχέσεις, με πρώτες τις έρωτικές και οικογενειακές, ως συνέχεια των δικών του στο έργασιακό του περιβάλλον, με μοναδικό κριτήριο, τις ικανότητες συνθέσεως της γλώσσας του και τις ιστορικές, πολιτικές και πολιτιστικές του ρίζες· είναι αισθητή ή διαφορά αυτή, αλλά δεν έχουν φανεϊ ακόμη σαφή σημεία δυσανεσκειίας ή έχθρότητος μεταξύ των νέων των διαφόρων λαών, κατά την συνεργασία τους, στις διαφορές τους αυτές κι αυτό για έναν κυρίως λόγο. Το ψηφιακό σύστημα συνεργασίας είναι ανοικτό σύστημα το οποίο απαιτεί και προϋποθέτει την στενή και αμοιβαίας ροής συνεργασία με όλους, ανεξαρτήτως φυλής ή εθνότητος· ή διάθεση συνεργασίας τους ομοιάζει περισσότερο με εκείνο της επικοινωνίας με τα μάτια, είναι ζεστή κι ευχάριστη, χωρίς την διαπίστωση του εάν υπάρχει δυνατότης επικοινωνίας και με τον λόγο, αυτό έρχεται αργότερα. Αντιθέτως, το βιομηχανικό ήταν κλειστό σύστημα, κατά την εν σειρά παραγωγή, στις οικονομικές του και κοινωνικές του σχέσεις, όπως και στις έθνικές, όπου κυριαρχούσε ο προστατευτισμός· κάθε μεγάλη χώρα είχε την έθνική της οργάνωση καθένου παραγωγής, απέναντι στον ανταγωνιστή της. Η ψηφιακή επανάσταση κι ή παγκοσμιοποίηση έσπασαν τα δεσμά αυτά και επέβαλαν και την διεθνή παραγωγική συνεργασία, άκρως απαραίτητου πλέον.

Ἐπωδός

Ὁ ἠπεδανός Ἡφαιστος ἀποδίδει καλύτερα τὴν κατάσταση τῆς ἐποχῆς μας· ἦταν ὁ περίγελως τῶν θεῶν, σακάτης καὶ περιφρονημένος, παρὰ τὶς τεχνολογικὲς του γνώσεις καὶ τὸν πλοῦτο του, ἀλλὰ ἦταν ἀξιοπρεπὴς καὶ σώφρων, καθὼς γνώριζε ἄριστα τὴν κοινωνία τῆς ἐποχῆς του, ὄχι πολὺ διαφορετικῆς ἀπὸ ἐκείνης τῶν θεῶν· ἦταν συνέχεια στὸ περιθώριο ἀπ’ τὴν γυναῖκα του, μὲ τὶς σχέσεις της, δηλαδή τὴν προκλητικὴ μοιχεία τῆς Ἀφροδίτης, ποὺ δὲν μποροῦσε ἄλλωστε νὰ εἶναι καὶ διαφορετικά, ἐπομένως φταίει αὐτὸς ποὺ τὴν ἀπήτησε. Εἶχε ὅμως καὶ τὴν Χάριν μαζί του πάντοτε στὸ Ἐργαστήριό του, ἡ ὁποία ὑποδέχθηκε τὴν Θέτιδα, ὅταν τὸν ἐπισκέφθηκε, μὲ τὴν παράκληση τῆς κατασκευῆς νέας πανοπλίας τοῦ Ἀχιλλέως, ἐπειδὴ τὴν παλαιὰ τὴν εἶχε πάρει ὁ Ἐκτωρ ἀπ’ τὸν Πάτροκλο, μὲ τὸν θάνατό του:

*Τὴν δὲ ἶδε προμολοῦσα Χάρις λιπαροκρήδεμνος
καλή, τὴν ὥπυιε περικλυτὸς ἀμφιγυήεις.⁴⁹*

Τὴν χαιρέτισε εὐχάριστα, ἡ Χάρις, μία ἀπ’ τὴν Χάριτες.

*Τὴν εἶδε ἐρχόμενη, ἡ Χάρις, μὲ ἐλκυστικὸς γλουτοὺς
ὄμορφη, μὲ τὴν ὁποία συνεβρισκόταν ὁ γνωστὸς χωλός.*

Ὁ Ἡφαιστος συνουσιαζόταν μὲ τὴν Χάριν, ποὺ εἶχε ἀρκετὰ λαχταριστὴ περίμετρο, ἀλλὰ δὲν τὸ θεωροῦσε αὐτὸ ἰσάξιο, μὲ τὸν ἔρωτα τῆς Ἀφροδίτης· εἶχαν τὶς ἀξιολογήσεις τους στὴν ἐρωτικὴ τους ζωὴ οἱ Ἕλληνες, ἀλλὰ αὐτὸ εἶναι ἄλλο θέμα, κι ὁποῖος ἐπιθυμεῖ τὴν διερεύνησή του, ἄς ἀνατρέξει εἰς τὰς «ἀναλύσεις», «Γεννάδας ἀνὴρ ὁ δεσπότης σου», καὶ «Οὐ μὲγ’ ἔργον εὖ λέγειν». Ὁ χωλὸς θεὸς ἦταν εὐθύς καὶ δὲν κατέφευγε ποτὲ σὲ ἀπαξιωτικὲς πράξεις, ὅπως ἡ μητέρα του εἰς τὴν «Διὸς ἀπάτην», ἀλλὰ ἀπ’ τὴν ἀποψη αὐτὴ ἦταν μονοσήμαντος, καθὼς δείχνει ὅτι δὲν εἶχε ἀντιληφθεῖ τὴν πολλαπλότητα καὶ τὴν ἐλκυστικότητα τῶν διαφόρων ἐρωτικῶν πράξεων, ὅπως καὶ τὴν ταλάντωση τῆς πολιτικῆς πρακτικῆς, μὲ τὶς διακυμάνσεις της, ὄχι ὅμως ὅπως ὁ βιομηχανικὸς ἄνθρωπος, μὲ τὴν πλήρη ἰσοπέδωσή τους, καὶ μὲ κατάληξη τὴν ἀδυναμία κατανοήσεως τοῦ δημιουργικοῦ ἔρωτος· ἡ κύρια διαφορὰ του μὲ τὸν σημερινό, τὸν δυτικὸ ἄνθρωπο, ἦταν μία, ἦταν σεμνὸς καὶ διακριτικὸς καὶ γνώριζε ἄριστα τὰ ὅρια τῆς ἐξουσίας του, χωρὶς νὰ τὰ ὑπερβαίνει ποτέ, ὅπως ἔκαναν ὅλοι σχεδὸν οἱ ἄλλοι θεοί, ἀκόμη καὶ ὁ Ζεὺς, ἀλλὰ

⁴⁹ Ὀμήρου, «Ἰλιάς», Ὀπλοποιΐα, Σ, 382-383

συνήθως ο πατήρ του σταματοῦσε τὴν κρίσιμη στιγμή, πρὶν τὸ ἀναπότρεπτο τελευταῖο βῆμα, ὅπως τὸ καταγράφουμε, εἰς τὰ «Τὰ ἀποθύμια τῆς Νυκτός».

Ὁ ἄπληστος καὶ ἀδηφάγος βιομηχανικὸς ἄνθρωπος δὲν ἔχει πάρει τίποτε ἀπ' τὸν Ἑλληνα θεὸ καὶ γι' αὐτὸ ὑστερεῖ ἀρκετὰ καὶ στὴν ἐφαρμογὴ τῆς τεχνολογίας, ἀλλὰ καὶ στὰ ἐπιτεύγματά της, ὅπως τὸ ἔχουμε ἀναφέρει ἤδη· Ὁ Ἑφαιστος ἦταν ἀπ' τοὺς πρῶτους θεοὺς ποὺ χάθηκαν μὲ τὴν παρακμὴ τῆς ἀμέσου δημοκρατίας, ἀλλὰ ἔμειναν ὀλοζώντανοι, ὁ τρόπος τῆς ζωῆς του καὶ ἐκεῖνος τῆς παραγωγικῆς του διαδικασίας σὲ ὀλόκληρη τὴν ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ, ὅπως καὶ στὴν ρωμαϊκὴ, ὡς ὑπόγεια ρεύματα ὅμως στὴν τελευταία, ἐνῶ ἀναδύθηκε στὴν βυζαντινὴ, μαζί μὲ τὴν δημοτικὴ μουσικὴ καὶ τὸν πολιτικὸ στίχο. Εἰς τὴν ἀσπίδα τοῦ Ἀχιλλέως παράστησε ἀκριβέστατα τὴν πορεία τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας, μὲ τὴν παρουσίαση τῆς ζωῆς τῶν δύο πόλεων, ἐκείνης τῆς εἰρηνικῆς, μὲ τὶς τελετές της, καὶ τῆς ἄλλης, τῆς πολεμοχάρου καὶ ἀνταρχικῆς, ὅπως καὶ ἡ βιομηχανικὴ.

Ὁ ἐλεύθερος καὶ ἐνεργὸς πολίτης -πλεονασμὸς ὅπωςδήποτε ὁ χαρακτηρισμὸς, ἀλλὰ κρίνεται ἀπαραίτητος, ὡς ἀπάντηση στὴν τρέχουσα ἀντίληψη, ὅτι ἐλεύθερος πολίτης εἶναι ὅποιος ζεῖ σὲ δημοκρατικὴ χώρα, μὲ συνταγματικὲς ἐγγυήσεις τῶν πολιτικῶν του ἐλευθεριῶν, ἀλλὰ καὶ ἄγνοια πολλὰς φορὲς τῆς προϋποθέσεως, ὅτι ἡ ἐλευθερία εἶναι ἄσκηση πρακτικῆ, συνεχῆς καὶ ἀδιάκοπη, «ἐνι τε τοῖς αὐτοῖς οἰκείων ἅμα καὶ πολιτικῶν ἐπιμέλεια, καὶ ἑτέροις πρὸς ἔργα τετραμμένοις τὰ πολιτικὰ μὴ ἐνδεῶς γινῶναι», ὅπως ὑπογραμμίζει ὁ Περικλῆς· ἐπομένως ἡ ἐλεύθερη πρακτικὴ καθορίζει τὸν πολίτη, περισσότερο κι ἀπ' τὶς συνταγματικὲς της ἐγγυήσεις, ἐπειδὴ ἐκφράζει τὴν αὐτόνομη δράση του, τὸ «μετέχων κρίσεως καὶ ἀρχῆς»- εἶναι τὸ κριτήριον καὶ τὸ ἔθεσε ὁ χωλὸς θεὸς στὴν περιγραφή τῆς πόλεως:

λαοὶ δ' εἰν ἀγορῇ ἔσαν ἀθρόοι.

καὶ

*δοιῶ δὲ κυβιστητῆρε κατ' αὐτοῦς
μολπῆς ἐξάρχοντες ἐδίνεον κατὰ μέσσους.⁵⁰*

Τὴν ἀθρόα προσέλευση τῶν πολιτῶν, τῶν λαῶν, στὴν Ἀγορὰ ὑπογραμμίζει ὁ θεῖος ποιητὴς κι ὁ καλλιτέχνης θεὸς καὶ τὴν συνδυάζει μὲ τὴν μουσικὴ καὶ τὸν χορὸ:

⁵⁰ Ὅμηρος, «Ἰλιάς», «Ὀπλοποιΐα», ῥαψωδία, Σ, στ. 497 καὶ 605-606, μετάφραση δική μου.

ἄθροιά ἦταν ἡ προσέλευση λαῶν στὴν Ἀγορά.

καὶ

*δύο δὲ χορευτὲς ἀπ' ὅλους αὐτοὺς
πρῶτοι στὸ τραγοῦδι χόρευαν ἀνάμεσά τους.*

Τοὺς ἀκρογωνιαίους λίθους τῆς ἀμέσου δημοκρατίας ἐγκωμιάζει ὁ Ἡφαιστος, καὶ τελειότερους ἀπ' τὶς γενικὲς συνελεύσεις τῶν θεῶν, τὴν ἐκκλησία τοῦ δήμου τους, στὴν ὁποία δὲν εἶχε τὴν τόλμη τῆς συμμετοχῆς του στὴν συζήτηση τῶν διαφόρων θεμάτων, τὸ μεγάλο μειονέκτημά του, ἀλλὰ ἦταν ὀξυδερκῆς παρατηρητῆς τους· ποιοὶ ἦταν οἱ λίθοι αὐτοί; ἡ ἐνεργὸς συμμετοχὴ εἰς τὴν ἐκκλησία τοῦ δήμου καὶ ἡ παρακολούθηση τῶν δραματικῶν ἀγώνων, στοὺς ὁποίους περιλαμβανόταν καὶ ὁ χορὸς, ἡ μουσικὴ ἀρμονία πέραν τῆς τραγωδίας, κωμωδίας καὶ παρωδίας. Ἄλλωστε, ὁ μέγιστος τῶν τραγικῶν, ὁ μαραθωνομάχος καὶ σαλαμινομάχος Αἰσχύλος, ὁμολογεῖ, χαρακτηρίζοντας τὶς τραγωδίες, «*τεμάχη τῶν ὀμηρικῶν μεγάλων δείπνων*»· ὅσα ψίχουλα «*ἔπεφταν*» ἀπ' τοὺς ὀμηρικοὺς μεγάλους δείπνους χρησιμοποιοῦσαν οἱ τραγικοί, οἱ κορυφαῖοι τῆς δραματικῆς ποιήσεως παγκοσμίως.

Ἀπομένει ἡ κριτικὴ γιὰ τὴν τεχνολογία καὶ τὴν χρῆση τῆς στὴν ἀρχαιότητα· ἡ τεχνολογία, ὅπως καὶ ἡ τέχνη, ἐνσωματώνονται μὲ διαφορετικὸ τρόπο στὶς διάφορες κοινωνίες κι αὐτὸς κρίνεται ἀπ' τὶς πολιτικὲς καὶ πολιτιστικὲς τους ρίζες. Ἡ συμμετοχὴ τοῦ ἀτόμου στὴν πολιτικὴ ζωὴ τῆς πόλεως του συμβαδίζει πάντοτε μὲ τὴν συμμετοχὴ του στὶς καλλιτεχνικὲς ἐκδηλώσεις τῆς στὴ δημοκρατία· *συγκοινωνοῦντα δοχεῖα* εἶναι αὐτὰ καὶ μὲ βαρύνουσα σημασία στὶς διάφορες ἐποχές. Οἱ Ἀθηναῖοι κι ὅλοι οἱ Ἕλληνες τῆς ἀμέσου δημοκρατίας συμμετεῖχαν ἐνεργῶς εἰς ἀμφοτέρας κι ἀπέδωσαν τὰ ἀξιοθαύμαστα ἐπιτεύγματά τους σὲ ὅλους τοὺς κλάδους, ἀκόμη καὶ στὰ τεχνικὰ ἔργα, μὲ πρῶτα ἐκεῖνα τῆς Ἀκροπόλεως· τὸ ὠραιότερο μνημεῖο τῆς ἀνθρωπότητας, εἶναι γνωστὸ γιὰ τὰ καλλιτεχνικὰ ἔργα του, ἀλλὰ εἶναι ἰσάξια θαυμασμοῦ καὶ ἡ κατασκευὴ καὶ στατικὴ θεμελίωση τῶν τειχῶν της, ὅπως καὶ ἡ μεταφορὰ στὸν λόφο τῶν μαρμάρων καὶ ἄλλων ὑλικῶν.

Ὡς ἀρχή, ἂς ὑπενθυμίσουμε ἓνα γεγονός, τὸ ὁποῖο διαπιστώνει, ὁποῖος διαβάξει τὶς ἀπολογιστικὲς μαρμάρινες πλάκες τῶν ἔργων τῆς Ἀκροπόλεως στὴν Στοὰ τοῦ Ἀττάλου· ἐκεῖ βλέπει, ὅτι ἡ ἀμοιβὴ τοῦ ἡμερομισθίου ἦταν μίᾳ ἀττικῆ δραχμῆ, γιὰ ἐλεύθερο πολίτη, μέτοικο ἢ δοῦλο καὶ μάλιστα ἀνεξαρτήτως τῆς ἐργασίας του στὴν παραγωγικὴ διαδικασία· δηλαδή, ὑπῆρχαν περιπτώσεις, ὅπου ἀρχιεργάτης ἦταν δοῦλος, μάστορας μέτοικος καὶ βοηθός τους ἐλεύθερος πολίτης κι αὐτὸ ἐθεωρεῖτο

φυσιολογικό, ἐπειδὴ ἡ θέση ἐξηρτᾶτο ἀπ' τὶς τεχνικὲς γνώσεις ἑκάστου. Ἄλλωστε, καὶ ὁ Σωκράτης, ἀφοῦ ὁ πατέρας του Σωφρονίσκος ἦταν λιθοξόος, εἶχε σμιλέψει, ὅπως λέγεται, Χάριτες στὴν βάση τοῦ ἀγάλματος τῆς Ἀθηνᾶς· θυμίζουμε μόνο, ὅτι καὶ τὰ θεωρικὰ ἦταν μία δραχμή. Ἡ κατακραυγὴ πολλῶν, γιὰ τὴν ἰσότητά τῆς ἀμοιβῆς, ἦταν σοβαρὴ, κυρίως μεταξὺ τῶν ὀλιγαρχικῶν κύκλων, οἱ ὅποιοι θεωροῦσαν προνομιακὴ τὴν ἴση ἀμοιβὴ ἐλευθέρων πολιτῶν καὶ δούλων καὶ προσβλητικὴ τὴν ἀνάθεση τοῦ ρόλου τοῦ ἀρχιμάστορα σὲ δούλο καὶ τοῦ βοηθοῦ σὲ ἐλεύθερο πολίτη· μάλιστα, ὅπως γράφει ὁ ἀρχαῖος ὀλιγαρχικὸς ἢ Ψευδοξενοφῶν, πολλοὶ Ἀθηναῖοι πολῖτες ἀγόραζαν δούλους μὲ τεχνικὰ προσόντα καὶ τοὺς ἄφηναν νὰ ἐργάζονται στὴν Ἀκρόπολη ἢ σὲ ἄλλα δημόσια ἔργα, καταβάλλοντάς τες αὐτοὺς ἕνα μέρος τῆς ἀμοιβῆς τους, ὅποτε μόλις συμπλήρωναν τὸ ποσὸ ἐξαγορᾶς τους, τοὺς ἀπελευθέρωναν, καὶ τότε καθίσταντο Ἀθηναῖοι πολῖτες, καὶ πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς εἶχαν γίνει ἀμπλουτοί, ὅπως ὁ Πασίων· δάνειζαν τότε αὐτοὶ καὶ στὸ ἀθηναϊκὸ κράτος, στὸν Φίλιππο καὶ στὸν Ἀλέξανδρο καὶ σὲ ἄλλους. Πάντως, μὲ τὴν παρακμὴ τῆς ἀμέσου δημοκρατίας, σταδιακὰ μᾶλλον μειώθηκε ἀρκετὰ ἢ καὶ ἐξαφανίσθηκε ἡ λειτουργία αὐτὴ στὴν ἐκτέλεση τῶν δημοσίων ἔργων τῆς πόλεως.

Ἡ στατικὴ μελέτη τῶν τειχῶν τῆς Ἀκροπόλεως, τοῦ Παρθενῶνος καὶ τῶν ἄλλων μνημείων της, εἶναι ἀξιοθαύμαστη, ὅπως καὶ ἡ μεταφορὰ τῶν μαρμάρων ἀπ' τὴν Πεντέλη, ὡς σύντομη ἀναφορὰ στὰ ἔργα· ὑπογράμμιση χρειάζεται σὲ ἕνα μόνο θέμα, στὴν χρῆση τῆς τεχνολογίας ἀπὸ ὅλους τοὺς συμμετέχοντες, ἐλευθέρους πολίτας, μετοίκους, δούλους καὶ χωρὶς τὴν γραφειοκρατικὴ κατάταξή τους, ὅπως στὴν ἱερατικῆς καὶ ἱεραρχικῆς μορφῆς παραγωγικὴ διαδικασία τῆς Ἀνατολῆς. Ἀλλὰ ἡ γνώση κατέστη προσιτὴ σὲ ὅλους στὴν ἀγορὰ, ὅπως πρῶτος τὴν μετέφερε ὁ Θαλῆς ὁ Μιλήσιος καὶ προαναφέραμε, μετὰ τὰ ταξείδια του στὴν Βαβυλῶνα καὶ στὴν Αἴγυπτο, καὶ μεταφέρθηκε καὶ στὴν Ρώμη, ὅπου δὲν ἔγινε ἡ πλήρης ἀξιοποίησή της -λόγω τῆς ἀδυναμίας ἢ ἀσθενείας τῆς ἀρχούσης τάξεώς της στὴν ἀποδοχὴ τῆς μουσικῆς καὶ τοῦ χοροῦ-, παρὰ κυρίως στὶς ὑπὸ κατοχὴ ἑλληνικὲς πόλεις· οἱ μεγάλοι τεχνικοὶ τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς, Ἡρων, Κτησίβιος, Ἀρχιμήδης, ἄλλοι, μᾶς ἐκπλήσσουν μὲ τὶς ἐφευρέσεις τους, ἢ οἱ μεγάλοι ἐρευνητές, Ἀρίσταρχος ὁ Σάμιος, Ἐρατοσθένης, Διόφαντος, μὲ ἀποκορύφωσή τους τὸν ὑπολογιστὴ τῶν Ἀντικυθήρων, πολλὰ ἐκ τῶν ὁποίων μόλις τοὺς δύο τελευταίους αἰῶνες ἐπέτυχε καὶ πάλιν ἡ ἀνθρωπότης, ἂν καὶ τὸ ἔχουμε καταγράψει ἤδη, κι ὄχι σὲ ὅλα.

Τὰ ἐπιτεύγματα αὐτὰ τὰ θεωροῦσαν, ἀπ' τὶς ὀμηρικὲς ἀπαρχές τῆς ἑλληνικῆς πόλεως καὶ ἕως τὴν παρακμὴ τῆς ἀμέσου δημοκρατίας, ἀλλὰ καὶ στὴν κοινοτικὴ της παράδοση, μὲ τὸν πολιτικὸ της στίχο, ὡς ἀναπόσπαστο μέρος τῆς καθημερινότητός

των κι όχι ως ύποχρέωση πρὸς κάποιον ἀνώτερο σκοπό, θρησκευτικὸ ἢ ιδεολογικό· τὸ ἐπαναλαμβάνουμε, αὐτὴ εἶναι ἡ καθοριστικὴ διαφορὰ μετὰ τὴν βιομηχανικὴ ἐποχὴ. Ἀπὸ πρακτικῆς πλευρᾶς, ὁ Ἀρχιμήδης ἐφεῦρε, ἐκτὸς τοῦ ὑπολογιστοῦ μᾶλλον τῶν Ἀνικυθήρων, τὰ ἄλλα, κοχλία, ἡλιακὰ κάτοπτρα, τὸ πυροβόλο ὄπλο μετὰ τὸν ἀτμὸ ἢ τὰ πολύσπαστα, γιὰ τὴν ἀνύψωση τῶν πλοίων, γιὰ τὴν ἀνάγκη τῆς ὑπερασπίσεως τῆς πόλεως τοῦ ἀπέναντι στοὺς πολιορκητὲς Ρωμαίους, μόνος ἀγωνιζόμενος μετὰ τὶς ὀλίγες δεκάδες τῶν μαθητῶν του, ἑβδομήκοντα πέντε ἐτῶν ὁ ἴδιος, ἐνῶ οἱ, μεθοῦσαν καὶ κόπριζαν, ἀπράγμονες καὶ ἀχρεῖοι, κι ἔβαλαν τοὺς ἐχθροὺς τους μέσα στὴν πόλη τους ἀπ' τὴν πίσω πόρτα. Ὁ Ἀριστοτέλης δίδει πληρέστατα τὴν πολιτικὴ διάσταση τοῦ φαινομένου, «τὸ δὲ ζητεῖν πανταχοῦ τὸ χρήσιμον ἤκιστα ἀρμόττει τοῖς μεγαλοψύχοις καὶ τοῖς ἐλευθέροις»· ἡ ἄμυνα τῆς πόλεως δὲν ἐντάσσεται στὸ χρήσιμο, παρὰ ἀποτελεῖ τὸ ὑψιστὸ καθῆκον τοῦ πολίτου, «εἷς οἰωνὸς ἄριστος ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης»...

Ἡ ὁμηρικὴ παράδοση εἶναι ὀλοζώντανη στὴν ἑλληνικὴ κοινωνία, ἡ ταύτιση τοῦ πολίτου μετὰ τὴν τεχνολογικὴ, παραγωγικὴ καὶ ἄλλη διαδικασίᾳ τῆς εἶναι ἀσύμβατη μαζί της, ἐπειδὴ δὲν ἀρμόζει μετὰ τὴν ἐλεύθερη πολιτικὴ πρακτικὴ, ἀλλὰ καὶ ἐνσωματώνει εὐθέως καὶ ταχύτατα μέσα του τὴν αὐταρχικὴ καὶ δουλικὴ νοοτροπία· ἀλλὰ κι ὁ Πλάτων ἀσκεῖ ἀυστηρότατη κριτικὴ στὶς φιλοσοφικὲς σχολές, γιὰ τὸ κλειστὸ καὶ ὀλοκληρωτικῆς νοοτροπίας σύστημά τους, ἐννοώντας καὶ τὴν δική του, γράφοντας: “«Ὡσπερ καὶ Θαλῆν ἀστρονομοῦντα, ὦ Θεόδωρε, καὶ ἄνω βλέποντα, πεσόντα εἰς φρέαρ, Θράττά τις ἐμμελής καὶ χαρίεσσα θεραπαινὶς ἀποσκῶψαι λέγεται ὡς τὰ μὲν ἐν οὐρανῷ προθυμοῖτο εἰδέναι, τὰ δ' ἐμπροσθεν αὐτοῦ καὶ παρὰ πόδας λανθάνοι αὐτόν».⁵¹ Ἦταν ἔξυπνη ἢ εἰρωνεῖα τῆς θεραπαινίδος, ἢ ὁποῖα, ὅπωςδήποτε, δὲν γινώριζε τίποτε μᾶλλον γιὰ τὶς ἀστρονομικὲς παρατηρήσεις τοῦ πρώτου σοφοῦ στὴν ἱστορία τοῦ Ἑλληνισμοῦ, μετὰ ἐπιστημονικὲς ἀποδείξεις καὶ ἄμεσα πρακτικὰ ἀποτελέσματα, ἀφοῦ πρῶτος αὐτὸς προέβλεψε ἔκλειψη ἡλίου, τὸ 585 π.Χ. μᾶλλον, ἀνακάλυψε τὴν ἐγγραφὴ τριγώνου εἰς κύκλον καὶ ἄλλα, καθὼς ἐθεωρεῖτο ὁ σοφώτερος τῶν Ἑλλήνων τῆς ἐποχῆς του.

Τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἐποχὴ μας εἶναι ἡ ἀναφορὰ τοῦ Πλάτωνος εἰς τὸν «Θεαίτητον», καὶ μάλιστα εἰς τὸ σημεῖο τῆς πραγματεύσεως τῶν σχέσεων τοῦ φιλοσόφου μετὰ τὴν κοινωνία, μετὰ τὴν γύρω του πραγματικότητα· ἀρχίζει μετὰ τὴν φράση, ὅπως καὶ μετὰ τὸν Θαλῆ, ἐνεργοῦντα ἀστρονομικὰ παρατηρήσεις, ὦ Θεόδωρε,

⁵¹ Πλάτωνος, «Θεαίτητος», 174α, καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ἡ ἐπάνοδος τοῦ Ἀπόλλωνος», σελ. 1 κ.έ, καὶ «Ἡ παρέμβασις τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς», σελ. 36.

καὶ βλέποντα ὑψηλά, ἔπεσε σὲ λακουῖβα, ὁπότε μία ἐμμελής καὶ χαριέσσα θεραπαινὶς ἀπ' τὴν Θράκη τὸν εἰρωνεύθηκε λέγεται, ὅτι ὅσα συμβαίνουν εἰς τὸν οὐρανὸν εἶναι πρόθυμος νὰ τὰ γνωρίσει, ἀλλὰ ὅσα εἶναι μπροστὰ εἰς τὰ πόδια τοῦ τὰ παραβλέπει. Πολλὰ τὰ συμπεράσματα ἀπ' τὴν παρατηρήσεις τῆς θεραπαινίδος, ὅπως τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ σκωπτικοὶ τῆς σχολιασμοὶ κρίνονται ἄξιοι λόγου γιὰ ἀναφορὰ τοὺς ἀπ' τὸν πιὸ συντηρητικὸ φιλόσοφο τῆς ἱστορίας, κατὰ τοὺς εἰδικούς τῆς ἐποχῆς μας, ὅπως καὶ ὁ χαρακτηρισμὸς τῆς ὡς «ἐμμελοῦς» καὶ «χαριέσσης»· δηλαδή, παραδέχεται ὁ Πλάτων ὅτι εἶναι δυνατὸν μία ὑπηρέτρια, ὄχι μόνο νὰ εἶναι χαριτωμένη, ἀλλὰ καὶ ἐμμελής, ἔχει τὸ μέλος, τὴν ἁρμονία μέσα τῆς, ιδιότης ἐγγενῆς τοῦ ἐλευθέρου πολίτου, διότι ἡ ἐμμελία χαρακτηρίζει τὸν πέμπτο αἰῶνα, τὴν ἐποχὴ τῆς ἐκφράσεως τῆς ἐλευθέρου πολιτικῆς πρακτικῆς καὶ τῆς τραγωδίας, τοῦ ἐναρμονίου γένους. Ὄταν ὁ Πλάτων ἀναγνωρίζει τὴν ἰκανότητα τῆς ἐμμελείας εἰς τὴν θεραπαινίδα, αὐτὸ σημαίνει ὅτι αἶρει ἐμπράκτως ὅλες τὶς θεωρίες τοῦ γιὰ τὴν κατωτέρα φύση τοῦ δούλου καὶ τῆς γυναικός, ὅτι ἀποδέχεται τὴν ἔνταξη εἰς τὴν δραματικὴ τελετουργία, τὴν ἀνωτέρα ἔκφραση τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, καὶ τῶν δούλων καὶ τῶν γυναικῶν· κι ὁ Θαλῆς ἔζησε δύο αἰῶνες περίπου πρὶν ἀπ' τὸν Πλάτωνα, ὅταν ἦταν ἀκόμη εἰς τὰ πρῶτα τῆς βήματα ἡ ἄμεσος δημοκρατία εἰς τὸν Ἑλληνισμό, κι ἕναν αἰῶνα πρὶν ἀπ' τὴν ἐπίσημη καθιέρωση τῶν δραματικῶν ἀγῶνων."

Τὴν σάτιρα ἐνσωματώνει εἰς τὴν φιλοσοφικὴν του κριτικὴν ὁ καλλιεπὴς φιλόσοφος καὶ τὴν ἐντάσσει εἰς τὰς λεπτοτέρας ἐννοίας τοῦ φιλοσοφικοῦ τοῦ λόγου, ἐπειδὴ καθιστᾷ σαφέστατη τὴν διαφορὰ μεταξὺ τῶν ἰδεατῶν σχημάτων τοῦ, ὅπως τὰ παρουσιάζει εἰς τὴν «Πολιτεία» τοῦ -τὴν τελειότερη μάλιστα περὶ ὀλοκληρωτισμοῦ πραγματεία στὴν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος, μπροστὰ στὴν ὁποία οἱ Ἄνταμ Σμίθ, Κάρλ Μάρξ, Λένιν, Χίτλερ, Μουσσολίνι, Μάο, ἄλλοι, εἶναι ἀπλὲς ὀδοντόκρεμες- καὶ τῆς ἐλευθέρου πολιτικῆς πρακτικῆς· ἡ ἐπιλογή τῆς ἐμμελοῦς καὶ χαριέσσης θεραπαινίδος εἶναι χαρακτηριστικὴ, εἴτε συνέβη ἔτσι ἀκριβῶς τὸ περιστατικὸ εἴτε ὄχι, ἔχει δευτερεύουσα σημασία. Τὰ δύο μεγάλα ρεύματα τῆς πορείας τῆς ἀνθρωπότητος χαράσσει ἐμφανέστατα ὁ Πλάτων εἰς τὸν «Θεαίτητον»· ἐκεῖνο τοῦ ὀλοκληρωτισμοῦ, πὺ τὸ ἔζησε κι ὁ ἴδιος στὴν ἀυλὴ τοῦ Διονυσίου στὶς Συρακοῦσες καὶ συνάντησε τὴν σκωπτικὴ εἰρωνεία τοῦ Διογενοῦς τοῦ κυνικοῦ, στὸν ὁποῖο παρατήρησε, ὅταν τὸν εἶδε νὰ πλένει λάχανα, «Εἰ Διονύσιον ἐθεράπευες, οὐκ ἂν λάχανα ἔπλυνες», καὶ πῆρε πληρωμένη τὴν ἀπάντηση, «Κι ἐσύ, εἰ λάχανα ἔπλυνες, οὐκ ἂν Διονύσιον ἐθεράπευες». Καὶ δεύτερο, τῆς ἐμμελείας καὶ τοῦ τραγικοῦ λόγου, ὅπως ἀποτυπώνεται στὴν κριτικὴ του, γιὰ τὶς φιλοσοφικὲς σχολές, ὅπως καὶ τὴν Ἀκαδημία, στὴν ἀκμὴ τῆς, ὅταν ἐγράφη ὁ «Θεαίτητος», καὶ συνεχίζει: "Δηλαδή, ἡ

χαρίεσσα θεραπεινίς ἐπισφραγίζει τὴν κυρίαρχη θέση τοῦ Ἀπόλλωνος, ὡς τοῦ θεοῦ τῆς μουσικῆς μὲ τὴν ἄρμονία του, εἰς τὸν ἑλληνικὸν κόσμον, ἀλλὰ καὶ τοῦ θεοῦ τῶν χρησμῶν, κυρίως μέσῳ τοῦ Μαντείου τῶν Δελφῶν, μὲ τὰς διαφορομένης τουλάχιστον ἐννοίας ῥήσεις του, καὶ τοῦ Ἑρωτος, ὡς ἐμμελοῦς –πολλοὺς Μιλησίους θὰ εἶχε τρελάνει ἢ θεραπεινίς-, καὶ φυσικὰ καὶ τοῦ θεοῦ, ὡς προστάτιδός του.

Ἡ ἀναφορὰ ἀπ' τὸν Σωκράτη, ὅπως τὴν ἐμφανίζει ὁ μαθητὴς του, ἔγινε μετὰ τὸ 369 π.Χ., ἔτος συγγραφῆς μᾶλλον τοῦ βιβλίου, ἐνῶ ὁ ἱστορικὸς χρόνος του εἶναι τὸ 399, ἐπειδὴ ὁ Σωκράτης λέει, εἰς τὸ τέλος τοῦ διαλόγου, ὅτι «νῦν μὲν οὖν ἀπαντητέον μοι εἰς τὴν τοῦ βασιλέως στοὰν ἐπὶ τὴν Μελήτου γραφὴν ἣν μὲ γέγραπται»⁵² δηλαδὴ νὰ πάει στὴν Στοὰ τοῦ βασιλέως, στὸ Πρωτοδικεῖο τῆς ἐποχῆς μας, καὶ νὰ ἀπαντήσῃ εἰς τὰς κατηγορίας ἐναντίον του, ἀπ' τὴν μήνυση τοῦ Ἀνύτου, τοῦ Μελήτου καὶ τοῦ Λύκωνος· στὴν πράξη, ὅμως, γίνεται μὲ ἀφορμὴ τὴν συζήτησιν τοῦ Σωκράτους καὶ τοῦ Θεοδώρου γιὰ τὴν καθημερινὴ πρακτικὴ τοῦ φιλοσόφου, τὴν ἐνασχόλησίν του μὲ τὰ κοινὰ, ἢ τουλάχιστον μὲ τὰ ἄμεσα καθημερινὰ προβλήματα· ὁ ἀφηρημένος καθηγητὴς ἢ ὁ ἀφοσιωμένος στὴν ἀποστολὴν τοῦ φιλοσόφου, ἐπιστήμων, ἰδεολόγος ἢ θεωρητικὸς τῆς ἐποχῆς μας εἶναι κάτι τὸ ἀδιανόητον διὰ τὴν ἑλληνικὴν κοινωνίαν, ὅταν τὸν ἀπορρίπτει ἀκόμη καὶ ὁ Πλάτων. Τὸ ὑπογραμμίζει, λίγο πιὸ κάτω, ὁ φιλόσοφος: «ταῦτὸν δὲ ἀρκεῖ σκῶμμα ἐπὶ πάντα ὅσοι ἐν φιλοσοφίᾳ διάγουσι. Τῷ γὰρ ὄντι τὸν τοιοῦτον ὁ μὲν πλησίον καὶ ὁ γείτων λέληθεν, οὐ μόνον ὅτι πράττει, ἀλλ' ὀλίγου εἰ ἄνθρωπος ἐστίν ἢ τί ἄλλο θρέμμα· τί δὲ ποτ' ἐστὶν ἄνθρωπος καὶ τί τῆ τοιαύτῃ φύσει προσήκει διάφορον τῶν ἄλλων ποιεῖν ἢ πάσχειν, ζητεῖ τε καὶ πράγματ' ἔχει διερευνώμενος. Μανθάνεις γὰρ πού, ὦ Θεόδωρε· ἢ οὐ; Θεόδωρος, Ἐγώ γε· καὶ ἀληθῆ λέγεις».⁵³

Συμφώνησε ἀπολύτως ὁ Θεόδωρος μὲ τὸν Σωκράτη, ὡς πρὸς τὴν ἀνάγκη τῆς ἐντάξεως τοῦ φιλοσόφου εἰς τὴν Ἀγοράν, τῆς παραμονῆς του «εἰς τὸ μέσον τῶν πραγμάτων», ὅπως ἔλεγον τότε· ἴδρυσεν ὁ Πλάτων τὴν σχολὴν του εἰς τὴν Ἀκαδημίαν, τὴν φιλοσοφικὴν σχολὴν μὲ περιορισμὸν τῶν μαθητῶν εἰς αὐτήν, μακρὰ πολὺ ἀπ' τὴν Ἀγορὰν καὶ τὴν ἀγορὰν, ἀπ' τὸ κέντρο τῆς πόλεως, σὲ ὑγρὸ καὶ βαλτώδη τόπον, ὅπως ὑποχρεώνει τοὺς σπουδαστὰς του ἐστιάζειν τὴν προσοχὴν εἰς τὰ μαθήματά τους, ἀλλὰ αἶρει τοὺς περιορισμοὺς αὐτοὺς εἰς τὸν «Θεαίτητον». Ἡ ἐπιλογὴ τῆς ἀναφορᾶς αὐτῆς ἔγινε ὅπως καταδεικνύει τὴν πρώτη ἀμφισβήτησιν τῆς μορφῆς αὐτῆς τῶν φιλοσοφικῶν ἢ ἐρευνητικῶν σχολῶν, ὅπως αὐτὲς καθιερώθησαν στίς ἐπόμενες

⁵² Αὐτόθι, 210δ.

⁵³ Αὐτόθι, 174β, μετάφραση δική μου.

ἐποχές καὶ ἐπιβλήθηκαν ἀπολύτως στὴ νεώτερη περίοδο τῆς ἱστορίας, σὲ κάθε ἔκφραση τῆς ζωῆς μας, φιλοσοφία, ἐπιστήμη, πολιτική, ἰδεολογία, ἔρευνα· εἶναι γενικὰ ἀποδεκτὸ ὅτι ὁ Πλάτων πρῶτος καθιέρωσε τὴν ἀποκλειστικότητα τῆς σχολῆς, ἔξω καὶ μακριὰ ἀπ’ τὸν κόσμον, τὴν ἀποξένωση τοῦ σοφοῦ ἀπ’ τὸν περίγυρό του, ἀπ’ τὴν κοινωνικὴ πραγματικότητα. Ἡ ἴδια εἰρωνεία, μὲ ἐκείνη τῆς θεραπαινίδος πρὸς τὸν Θαλῆ, χρειάζεται καὶ πρὸς ὅσους ἀφιερώνουν τὴ ζωὴ τους εἰς τὴν φιλοσοφίαν. Καὶ πράγματι λοιπὸν δι’ αὐτὸν ὁ μὲν διπλανός του καὶ ὁ γείτονάς του τοῦ διαφεύγει τὴν προσοχή, ὄχι μόνο ὅτι πράττει, ἐνεργεῖ, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐάν εἶναι ἄνθρωπος ἢ ἄλλης μορφῆς ζωντανό· τί εἶναι ὅμως εἰς τὴν πραγματικότητα ὁ ἄνθρωπος καὶ τί ἀρμόζει εἰς τὴν ἴδια του τὴν φύση, διάφορο ἀπ’ τ’ ἄλλα ὄντα ποιεῖν ἢ πάσχειν, αὐτὰ διερευνῶνται, παρὰ τὶς δυσκολίες τους, ἀπ’ τὸν φιλόσοφο. Τὰ ἀντιλαμβάνεσαι ὅπωςδῆποτε Θεόδωρε· ἢ ὄχι; Θεόδωρος: Πράγματι τὰ ἀντιλαμβάνομαι. Σωστὰ τὰ λές.”

Ἡ σάτιρα κι ἡ εἰρωνεία μέχρι τὸ σκῶμμα εἶναι τὰ ἰδεολογικὰ ὄπλα τοῦ μεγάλου φιλοσόφου, μὲ ὕφος μάλιστα ἄγνωστο στὴν μετέπειτα φιλοσοφικὴ σκέψη, ὅπως καθιερώθηκε μέχρι τὶς μέρες μας, σοβαροὶ καὶ βαρύνδουποι πάντα στὸν λόγο τους οἱ ἐκφραστὲς τῆς· παραφράζοντας τὸν Κορνήλιο Καστοριάδη καὶ προεκτείνοντάς τον, στὴν σύγκρισή του τοῦ Μάρξ μὲ τὸν Ἀριστοτέλη, συνάγεται εὐλόγως τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ θεωρητικὸς τοῦ κομμουνισμοῦ εἶναι πιὸ ἰδεαλιστής, ἀκόμη κι ἀπ’ τὸν Πλάτωνα, ὅπως καὶ οἱ ὁμολογοῖ του τοῦ φιλελευθερισμοῦ...

Εἰρωνεία τῆς ἱστορίας, τὸ τί διερευνᾷ ὁ ἄνθρωπος στὴν πραγματικὴ του φύση, ἀναζητᾷ ὁ ἐρευνητὴς τῆς ψηφιακῆς τεχνολογίας στὶς μέρες μας καὶ συναντᾷ τὸν Σωκράτη εἰς τὸν Θεαίτητον, «τί δέ ποτ’ ἐστὶν ἄνθρωπος καὶ τί τῇ τοιαύτῃ φύσει προσήκει διάφορον τῶν ἄλλων ποιεῖν ἢ πάσχειν, ζητεῖ τε καὶ πράγματ’ ἔχει διερευνώμενος»· μέσα ἀπ’ τὶς διερευνήσεις του αὐτὲς ἐνισχύει τὴν δημιουργικότητα τῆς διανοίας του, τῆς σκέψεώς του, μὲ τὸ μεϊδιάμά του, τὸ χαμόγελό του, τὸ ὅποιο ποτὲ δὲν ἀπέκτησε ὁ Ἡφαιστος, ἐπειδὴ δὲν εἶχε γίνεῖ ποτὲ ἀποδεκτὸς εἰς τὴν πόλιν ὡς ἰσότιμος πολίτης, δὲν εἶχε ἀρμονία στὴν ζωὴ του, μόνο στὰ ἔργα του...

Ἐμεινε στὸ περιθώριο, ὅπως καὶ ὁ βιομηχανικὸς ἄνθρωπος, ὅποτε ἀναζητοῦμε τὸ ποιὰ κατάληξη θὰ ἔχει μετὰ τὴν ἐπικράτηση τῆς ψηφιακῆς τεχνολογίας...

Χρῆστος Ζ. Καρανίκας,
Ἀγίουκαμπος, Καισαριανή,
Ἰούλιος, Αὐγούστος 2022.